SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

A. Habovštiak, Jazykovozemepisná diferenciácia frazeologizmu *hádzať kačky* 257
J. Kopina, Komunikačno-štylistický aspekt frazeologickej jednotky 266
J. Findra, Rozprávač, rozprávanie a štýl v románe P. Jilemnického *Kronika* 273

DISKUSIE

F. Kočiš, Pravidlá slovenského pravopisu a jazyková kultúra 281

SPRÁVY A POSUDKY

Jubileum Antona Habovštiaka. I. Ripka . . 291
Súpis prác Antona Habovštiaka za roky 1974—1983 L. Dvonč 292
Ján Sabršúl sedemdesiatpäťročný. E. Tvrdoň . 299
Súpis prác Jána Sabršúla za roky 1935—1977. L. Dvonč 300
Vedecká konferencia o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy. A. Oravcová . . 302
Aký slovník cudzích slov? J. Bosák . . . 304
RUŽIČKOVÁ, E.: Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine. J. Šikra 306
HORÁK, G.: Nárečia Poník. F. Buffa . . . 310
O pôvode a význame zemepisných názvov Slovenska. V. Uhlár 312
Za Imrichom Kotvanom. K. Palkovič . . 316

ROZLIČNOSTI

Číslovky *jedenadvadsať, päťadvadsať* a *šesťadvadsať*. L. Dvonč 317
Slová typu *olympiáda* a *napoleoniáda*. J. Jacko 318
Madame — madam. L. Dvonč 319

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 49 — 1984
ČÍSLO 5

Anton Habovštiak

JAZYKOVOZEMEPISNÁ DIFERENCIÁCIA FRAZEOLOGIZMU **HÁDZAŤ KAČKY** (SO ZRETEĽOM NA JEHO LEXIKOGRAFICKÉ SPRACOVANIE)

1. Frazeológia ako náuka o frazeologických spojeniach (či frazeologických jednotkách, frazeologických zvratoch alebo o frazeologizmoch či frazémach) je v ostatných rokoch predmetom pozornosti širšieho okruhu jazykovedcov, a to najmä z hľadiska spisovného jazyka (Smiešková, 1954, 1970, 1974; Kočiš, 1961; Matejčík, 1967, 1968; Šalingová, 1964; Kučerová, 1974, 1978, 1980; Mlacek, 1972, 1977), menej aj z dialektologického aspektu (Ondrus, 1966; Palkovič, 1971, 1981; Habovštiak, 1977; Mlacek, 1977). V dialektológii sa dosiaľ venovalo výskumu základných pomenovacích jednotiek nepomerne viac pozornosti ako výskumu nárečovej frazeológie. Súvisí to najmä s explorátorskými záujmami dialektológov zacielených skôr na všeobecnú slovnú zásobu (pre jazykovozemepisné ciele aj pre lexikografické potreby). Terénny výskum nárečovej frazeológie je totiž náročnejší ako výskum všeobecnej lexiky a ľudového odborného názvoslovia. Isté pozoruhodné poznatky o slovenskej nárečovej frazeológii sa získali pri lexikálnom výskume slovenských nárečí pre jazykovozemepisné ciele.

Vzhľadom na to, že v slovenskej dialektologickej literatúre sa neanalyzovala jazykovozemepisná diferenciácia istého frazeologického zvratu, chceli by sme podať obraz o takejto jazykovozemepisnej členitosti na základe materiálu získaného pri nárečových výskumoch podľa Dotazníka na výskum slovenských nárečí II (Bratislava 1964) v rokoch 1965—1970. Tento materiál sa výberovo spracúva v Atlase slovenského jazyka IV (1984 v tlači). V Dotazníku v odpovedi na otázku č. 22 sa zisťuje, ako sa pomenúva „chlapčenská hra, pri ktorej treba hádzať ploský kamienok po povrchu vody tak, aby prebehol po hladine *(robiť kačky)*". Nárečový výskum sa vykonával v 328 lokalitách, t. j. v sieti bodov, ktorá sa určila na karto-

grafické spracúvanie nárečového materiálu v Atlase slovenského jazyka I—IV (1968—1984). Odpovede na túto otázku boli rozmanité, predsa však — ako na to podrobnejšie poukážeme ďalej — z geografického aspektu utvárali aj isté vnútorné ešte viac členené celky.

2. Z nárečí získaný materiál na skúmanú otázku poukazuje na relatívne jednotný typ odpovedí. Ide o viacslovné (zvyčajne obrazné) slovesno-menné spojenia (najčastejšie s väzbou v akuzatíve plurálu, ojedinele aj v akuzatíve singuláru). V týchto spojeniach býva však tak slovesný, ako aj menný komponent frazeologizmu výrazne (lexikálne, menej aj hláskoslovne, morfologicky a slovotvorne) diferencovaný. V nárečiach sme zistili spojenia so slovesami:

1. robiť (robic) žapki (žabički, žabice), ripki (ribički), brinki, húski (husički), kački (kačički, kačice), káčera, lastovički, koňa (koňíki, koňíčke), panákov, kozu, capa, hábi, kolesá, koliesko, kotúľki, grajciariki, bapki (babički), brilki, pliski, skoki (ockoke), žblnki (žblnk), klokoče, bubňíki, bumbuľki, bublini, ďetka, kuľaški; zrábať kački; spraviť kačku (kački);
2. hádzať, metať (metaťi), lúčať (lúčaťi), rúcať (rucac) kački (kačički, kačice), skalki, brilki, kamení, ľapkáča, koňíčke, ribički; hádzať na kačku; prehadzuvať pánov;
3. biť (bic, podbic, podbijac, podbivati) kački (kačički, kačečki); prebíjať bapki;
4. premeňiť, premieňať, premeňovať vodu;
5. zamknúť vodu;
6. napájať koňe (koňíki), ribi (ribički), kački (kačice);
7. pásť húski (husički);
8. previesť pltňíka, prevážať pánov (na druhú stranu);
9. strieľať pánov, poctreliť kačku;
10. preskakovať panákov (páňikov), ploti;
11. zrážať paňički (paňičke);
12. topiť kačku (kački, kačički);
13. šmíkať kameň, skalu;
14. šúchať kameň (po voďe);
15. kotúľať kameň (kamienok) po voďe;
16. žblnkať so skalou;
17. fúkať žapki, fúkať na žapki.

Výrazná je však aj lexikálna diferenciácia predmetu zasahovaného slovesným dejom. Sú to substantíva, ktoré pomenúvajú:

1. malé ploské kamene, ako *brilki* „ploské hladké kamene", *žapce* „vodou ohladené kamienky", *skali (skalki) kamene (kamienki, kaminki);*
2. rozmanité okrúhle či kruhovité veci, ako *kolesá (kolieska), kotúľki* „olovené závažia na vretene pri pradení", *báleše* „koláče", *grajciariky* „starý druh mince", *ľapkáče* „okrúhle pagáče", *šajbi* „kovové kotúče", *kulaški* „kolieska, na ktorých sú zavesené niteľnice", *bubníky* „klobúčiky na petrolejovej lampe";

3. guľovité (bublinovité) tvary na hladine vody, ako sú *bublini, bombuľki* „klobúčiky na povrchu vody pri silnom daždi", *žblnki* „vlnky v prúde potoka alebo rieky", *klokoče* „bubliny pri silnom vyvieraní vody v prameni";

4. rozmanité živočíchy, najmä však a) zvieratá žijúce vo vode: *žapki (žabički), ribi (ripki, ribički), brinki* „malé ploské rybičky"; b) zvieratá plávajúce na vode: *kački (kačički, kačice), káčere (kačúre), húski (husički);* c) vtáky: *lastovičky;* d) štvornohé zvieratá: *koňe (koňiki, koňički), koza, cap.*

3. Z dokladov zreteľne vidieť, že okrem prípadov v prvej skupine (v ktorej nejde o frazeologické pomenovanie s obraznou motiváciou, ale o rozličné názvy vodou tvarovaných plochých kameňov) sú v druhom komponente metaforicky použité názvy vtákov (zvierat), čo plávajú na vode *(hus, húska, kačka, kačica, kačička, kačenka, káčer),* čo lietajú nízko ponad vodu *(lastovičky)* alebo sa rýchlo pohybujú pod vodou a občas sa mihnú aj ponad vodnú hladinu *(riba, ripka, brinka* „malá ploská rybičia") priam tak ako ploský kamienok hodený zručnou chlapčenskou rukou. Inokedy sa pri obraznom pomenúvaní tejto hry využívali názvy zvierat, pre ktoré sú charakteristické skoky *(žaba, žapka, kuoň, koňík* vo význame „kobylka", *cap, koza).*

Dosť nejasná je motivácia tých spojení, v ktorých sa využívajú niektoré názvy osôb, napr. *dedo* alebo *bapka* ... Obe slová sú však v nárečiach známe aj ako názvy okrúhlych či guľatých vecí. Slovo *ďetko* je známe aj vo význame „upečený zemiak" (Slovník slovenských nárečí, 1918, s. 117) a slovo *bapka* sa používalo aj ako názov starej mince.

Z nárečí získané názvy tejto hry boli viacslovné lexikalizované ustálené pomenovania slovesného typu. Je zaujímavé, že odpovede na túto otázku mali iba zriedkavo podobu ustálených slovných spojení vychádzajúcich z nocionálnej deskripcie hry, napr. *hádzať kamienok po vode* (Sirk, o. Rožňava), *rucac kameň po virch vodze* (Čečejovce, o. Košice), *metac kamienok, keľo ras poskoči* (Dvorianky, o. Trebišov). Neobrazné, deskriptívne pomenovania boli zvyčajne z obcí, kde na tento druh chlapčenskej zábavy neboli podmienky (nebola tam rieka či jazero alebo iná vodná plocha).

Na druhej strane z krajov, kde boli vhodné podmienky na túto chlapčenskú zábavu, zapisovali explorátori ako názvy tejto hry frazeologické spojenia, v ktorých bol jeden komponent (zvyčajne predmet slovesného ustáleného slovného spojenia) motivovaný obrazne, napr. *hádzať/metať/ lúčať/rúcať kački.*

V odpovediach boli časté aj tzv. frazeologické celky, ako napr. *biť kački, preskakovať panákov (pánikov)* a i., ktorých význam „hádzať ploský kamienok po povrchu vody tak, aby prebehol po hladine" bol sprostredkúvaný obrazom celého slovného spojenia.

Istú časť odpovedí tvorili aj frazeologické zvraty typu *previesť pltníka,*

napájať koňe (koňíki), zamknúť vodu, premieňať vodu a i., charakterizované najvyšším stupňom spätosti jednotlivých komponentov. Ich obrazná motivácia a sémantika často nie sú dosť priezračné, lebo jednotlivé slová a obraznosť frazeologizmu dostatočne nenaznačujú význam frazémy.

Skúmané názvy chlapčenskej hry „hádzať kameň po hladine vody" sú blízke ustáleným slovným spojeniam terminologického charakteru, majú teda aj istú pomenovaciu (terminologickú) funkciu. Pre viacslovné ustálené slovné spojenia terminologického charakteru je príznačné, že popri viacslovnom názve býva aj jednoslovný názov (porov. napr. *zasadacia sieň — zasadačka* alebo v nárečiach *koncová plachta — plachtica — trávna plachta — trávnica;* strsl. *starí otec, stará mať* [dolnoorav. *staryoťec, staramka;* jstrsl. *starkí, starká,* zsl. a vsl. *dedo/dzedo] — bapka).* Obrazné združené pomenovania vznikli zvyčajne spontánne bez zámeru stať sa termínom (i keď sa ním niektoré stali — napr. *čertovo rebro, hadie mlieko,* v spisovnom jazyku *vtáčie mlieko, francúzske zemiaky, volské oko* a i.). Pre frazeologické združené pomenovania je charakteristické, že nepodliehajú univerbizácii (Mlacek, 1977, s. 29). Ani pri pomenovaniach skúmanej chlapčenskej hry sme sa nestretli s univerbizovanými názvami typu *kameňovať, žapkovať (< hádzať kamene, žapki)* alebo *kameňovanie* (podobne ako sú športové výrazy typu *lyžovanie, korčuľovanie* alebo jednoslovné názvy hier ako *hádzaná, šachy).*

4. Jazykovozemepisnou metódou získaný frazeologický materiál tvoria nielen frazeologické tautonymá (heteronymá či synonymá) s výraznou lexikálnou diferenciáciou (zapríčinenou obraznosťou zvyčajne v kľúčovom slove), ale aj frazeologické varianty bohato diferencované z hláskoslovného, morfologického a slovotvorného aspektu. Za frazeologické varianty pokladáme v týchto prípadoch znenia a podoby frazeologických jednotiek, ktoré sa na území Slovenska vzájomne odlišujú hláskoslovnými, morfologickými a syntaktickými vlastnosťami (Mlacek, 1977, s. 78), pričom sa však základný význam frazeologickej jednotky nemení. Na rozdiel od spisovného jazyka je neobyčajne bohatý rad hláskoslovných variantov. Tak napr. sloveso *hádzať* vyskytujúce sa v týchto frazeologických jednotkách má v nárečiach viaceré podoby. V časti stredoslovenských nárečí a na západnom Slovensku je najrozšírenejšia podoba *hádzať (-t, -c, -č),* v obciach bez kvantity *hadzať,* na dolnej Orave *hádzäť,* na okolí Skalice aj *házať,* v kysuckých nárečiach *hadzač,* v Honte a Novohrade *hádzaťi.* Hláskoslovne (najmä v infinitíve) sa prakticky diferencujú všetky slovesá a ich tvary, ba aj mnohé podst. mená. Početné sú aj tvarové (morfologické) varianty získaných frazeologických jednotiek. Využívajú sa bezpredponové i predponové slovesá dokonavého a nedokonavého vidu, ako napr. *biť (bic) kački* i *podbiť (-c), podbíjať (-c), zbíjať (-c), podbivati kački* a tak isto aj *meniť,*

premieňať a *premeňovať vodu* i *robiť, zrobiť* a *zrábať kački.* Často sú slovotvorné obmeny mennej časti frazeologizmu. Slovo *kačka* je v týchto spojeniach známe aj v podobe *kačička, kačečka, kačena.* Okrem deminutív ako *húski, koníki, bapki* využili sa v týchto frazeologických jednotkách často druhostupňové deminutíva, a to *husički, koníčki, babički.* Početné deminutívne podoby v jednotlivých frazémach svedčia o expresívnom charaktere frazeologických spojení.

Výraznú skupinu frazeologických variantov tvoria také frazémy, v ktorých je jeden z komponentov v nárečiach lexikálne diferencovaný (utvára rad tautonym). Lexikálne varianty obrazného pomenovania sú teda podmienené jazykovozemepisnou diferenciáciou buď slovesného komponentu frazémy, alebo menného komponentu frazémy. Napríklad sloveso *hádzať* (vyskytujúce sa v spojeniach *hádzať kački, ribički, pánov* a i.) sa člení v slovenských nárečiach nielen hláskoslovne, ale má aj viaceré synonymá, a to v južnostredoslovenských nárečiach *lúčať (lúčaťi, lúšať, lúšäč, lúšeť, lúšeč),* v Zemplínskej stolici *metac,* vo väčšine východoslovenských nárečí *rucac.* Geografická lexikálna diferenciácia vo všeobecnej (nefrazeologizovanej) slovnej zásobe sa paralelne odráža aj v skúmaných frazeologických slovných spojeniach (napr. *hádzať, metať, lúčati, rucac žapki* a i.).

O lexikálnych variantoch frazémy môžeme hovoriť aj v prípadoch *robiť žblnki, klokoče, bublini, bombuľki,* lebo týmito slovami sa pomenúvajú guľovité (bublinovité) útvary na hladine vody, ktoré vznikajú pri porušení jej povrchu.

Pomerne málo početné sú syntaktické varianty. Hoci v skúmaných frazémach boli najfrekventovanejšie spojenia slovesa s podstatným menom v akuzatíve (typu *robiť ripki, žapki; hádzať ripki, žapki*), predsa explorátori jednotlivo zaznamenali aj syntaktické obmeny, ako *hádzať žapki* i *hádzať na žapki, hádzať bapki* i *hádzať na bapki, hádzať šajbi* i *hádzať do šajbi.*

Nazdávame sa, že niektoré z týchto konštrukcií vznikli kontamináciou s väzbou *hrať sa na niečo.*

Zistené frazeologické varianty a frazeologické tautonymá (či heteronymá alebo synonymá) utvárajú nielen väčšie, ale aj menšie geografické areály. Dôležité je zistenie, že pre západoslovenské a východoslovenské územia sú príznačné spojenia so slovesom *robiť (robit, robic),* t. j. spojenia typu *robiť kački,* kým pre stredoslovenské nárečia spojenia so slovesom *hádzať* (resp. *lúčať, metať, rúcac kački).* Na menších oblastiach a často iba v jednotlivých lokalitách sú známe napr. frazeologické jednotky so slovesami *biť* (kački), *premeniť* (vodu), *napájať* (koňe), *pásť* (húski), *previesť* (pltníka), *strieľať* (pánov), *poctreliť* (kačku), *preskakovať* (ploti), *zrážať* (paňičky), *topiť* (kački), *šmíkať* (skalu), *šúchať* (kameň po vode), *fúkať* (žapki).

Pozoruhodnými metaforami inšpirovaný rad i ďalších frazeologických spojení, v ktorom sa odzrkadľuje obdivuhodná chlapčenská fantázia pri voľbe obranného vyjadrenia, možno zvyčajne lokalizovať v ďalších prípadoch.

5. Pre frazeologické spojenia, ktoré sa vzťahujú na skúmaný jav, je príznačné, že všetky komponenty jednotlivých frazeologických spojení sú slová domáceho, najmä slovanského pôvodu, a to tzv. kľúčové (oporné či jadrové) slová frazeologizmu (napr. *žapka, ripka, kačka, húska, kuoň, ďedo, bapka, pán, koza, cap, lastovička* a i.), ako aj tzv. konštrukčné slovesá (napr. *robiť, hádzať, metať, lúčať, šmíkať, šmariť, spraviť* a i.). Všetky slová používané vo frazeologických spojeniach sú známe v príslušnom nárečí aj z nefrazeologizovanej slovnej zásoby.

Domáci pôvod slov v skúmaných frazeologických spojeniach naznačuje, že pravdepodobne ide o frazémy známe už v staršom období vývinu nášho jazyka. Slová cudzieho pôvodu zdomácnené a všeobecne rozšírené v slovenských nárečiach sa v skúmaných frazeologických spojeniach používajú zriedka. Explorátori ich zaznamenali ojedinele v prípadoch, ako *hádzať do šajbi, robiť grajciariki, robiť hábu.*

Na vznik frazeologických jednotiek v staršom období poukazuje aj spomenuté geografické rozšírenie jednotlivých spojení, ktoré tvorí istú paralelu k zistenej jazykovozemepisnej diferenciácii slovenských nárečí v oblasti lexiky, hláskoslovia a gramatickej stavby. Tak ako sa vyskytuje skupina spoločných slov a spoločných hláskoslovných i gramatických znakov pre západoslovenské a východoslovenské nárečia, ktorá je odlišná vo vzťahu k strednej slovenčine (napr. zsl. a vsl. *kameň,* ale strsl. *skala;* zsl. a vsl. *tieň,* strsl. *tuoňa;* zsl. a vsl. *dedo/dzedo,* strsl. *starí oťec, starki;* zsl. a vsl. *rokita, rožeň, loket',* strsl. *rakita, ražeň, laket';* zsl. a vsl. *oňi sú/su,* strsl. *oňi sa* a i.), javí sa nám aj jazykovozemepisná diferenciácia skúmaných frazeologizmov (pre zsl. a vsl. sú charakteristické spojenia so slovesom *robiť [-c] žapki* a i., kým pre strsl. nárečia sú príznačné spojenia so slovesom *hádzať* a jeho tautonymami *metať, lúčať žapki*).

Tieto i viaceré iné doklady z oblasti hláskoslovia, tvaroslovia i lexiky utvárajú zväzky izoglos, ktoré členia územie Slovenska na tri základné skupiny. Vzhľadom na to, že uvedená trichotomická diferenciácia slovenských nárečí siaha až do veľkomoravského obdobia, ukazuje sa, že aj skúmaná frazeológia je starého pôvodu.

6. Príklad o jazykovozemepisnej diferenciácii zväčša frazeologizovaných názvov skúmanej chlapčenskej hry je vhodnou materiálovou bázou na úvahu, v akom rozsahu a akým spôsobom sa má jazykovozemepisne diferencovaná frazeológia spracovať v pripravovanom Slovníku slovenských nárečí. Pri spracúvaní takýchto pestrých a variabilných frazeologizmov

sa totiž koncipienti stretávajú s istými ťažkosťami. Ukazuje sa, že je potrebné klásť dôraz aj na ekonomické zretele a v praxi postupovať čo najracionálnejšie. Lexikografický postup nemožno zovšeobecniť pre všetky typy nárečových slovníkov (ako je napr. dokladový, frazeologický, lokálny, oblastný či celonárodný nárečový slovník). Nedajú sa vždy určiť ani všeobecné zásady na spracovanie frazeológie v nárečovom slovníku (Smiešková, 1970 s. 198).

Vzhľadom na spracovanie iných lexikálnych jednotiek v pripravovanom slovenskom nárečovom slovníku nie je podľa nášho názoru potrebné uvádzať všetky hláskoslovné varianty frazeologických jednotiek a treba aj uvážiť, ktoré z morfologických, slovotvorných, lexikálnych a syntaktických variantov by sa mali spracovať. Je však nepochybné, že v slovníku treba zaznačiť všetky frazémy, ktoré utvárajú lexikálne diferencovaný, tautonymický (synonymický či heteronymický) rad, t. j. všetky spojenia typu *robiť kački, hádzať kački (žapki, ripki), podbíjať kačičky, premieňať vodu, napájať koňe, strieľať pánov, preskakovať ploti, zrážať paňičky, fúkať žapki* a i.

Jednotlivé frazémy zaznamenávame za grafickým znakom pri všetkých plnovýznamových slovách vyskytujúcich sa vo frazéme (teda skúmané frazémy budú zachytené pri slovesách i pri podstatných menách). Z úsporných príčin spájame frazeologické tautonymá pri kľúčovom slove frazémy (ktoré je nositeľom sémantického obrazného posunu) a frazémy navrhujeme vysvetliť iba raz za týmto tautonymickým, frazeologickým radom, napr. v hesle

KAČKA
strsl *hádzať kački*, jstrsl *metati kački, lúčať kački*, vsl *rucac kački;* zsl a vsl *robiť (robic) kački, spraviť kačku (kački),* or *zrábäť kački*, vsl *bic (podbic, podbijac) kački*, zsl *napájať kački*, strsl *poctreliť kačku*, strsl *topiť kački* chlapčenská hra, pri ktorej sa hádže ploský kamienok po vodnej hladine.

Pri slovesných komponentoch skúmaných (a iných) frazeologických jednotiek stačí uviesť iba odkaz na príslušné podstatné mená a neuvádzať výklad významu frazeologickej jednotky, napr.

HÁDZAŤ
strsl *hádzať kački, kačice, kačičky, káčera, ripki, ribičky, brinki, žapki, žabičky, ľapkáče, koňíčki* (porov. pri podstatných menách).

7. Pri rozbore frazém s archisémou „hádzať ploský kameň po povrchu vody tak, aby prebehol po hladine" sa vynára aj otázka, ktoré z množstva zistených frazeologických spojení pokladať za súčasť spisovného jazyka

a ktoré hodnotiť ako nespisovné. Vzhľadom na relatívne najväčšiu rozšírenosť spojení *hádzať/robiť žapki*, kládli by sme v spisovnom jazyku tieto frazeologické jednotky na prvé miesto. Spojenia so slovesami *metať, lúčať, rucac kački* (a iné) pokladáme za nárečové. Nemožno mať však námietok proti tomu, aby sa v krásnej literatúre vo vhodnom zrozumiteľnom kontexte používali aj iné, z nárečí známe (hláskoslovne a tvaroslovne pre spisovný jazyk adaptované) frazeologizmy, ako napr. *biť kačky, prebíjať bapky, strieľať pánov, premieňať vodu* a i.

Z analýzy jazykovozemepisne diferencovaných zväčša frazeologizovaných názvov skúmanej chlapčenskej hry je zjavná pozoruhodná obrazotvornosť slovenského ľudu pri hľadaní vhodného výrazu. Tieto spojenia nevznikli naraz, ale sa v slovenských nárečiach postupne navrstvovali už od najstarších čias. Bohaté doklady zo slovenskej nárečovej frazeológie môžu prispieť aj k obohateniu vyjadrovacích možností v spisovnom jazyku. Do spisovného jazyka možno teda zaradiť všetky znenia a podoby, ktoré sa neodchyľujú od zásad spisovného jazyka.

8. Analyzovaný materiál ukazuje, že slovenská frazeológia môže byť v nárečiach bohato diferencovaná. Lexikálne komponenty frazém tvoria zvyčajne slová známe aj zo všeobecnej (nefrazeologizovanej) slovnej zásoby. S touto okolnosťou súvisí aj to, že jazykovozemepisná diferenciácia frazeologizmov je obdobná ako hláskoslovná, morfologická, slovotvorná a lexikálna členitosť slov v nefrazeologizovanej slovnej zásobe. V skúmaných frazémach bola jazykovozemepisná diferenciácia slovesného komponentu známeho aj zo všeobecnej slovnej zásoby jednou z príčin výraznej lexikálnej, v menšom rozsahu aj hláskoslovnej a morfologickej diferenciácie *(hádzať/metať[i], lúčať[i], rucac kački)*. Menný komponent zistených frazeologických spojení sa člení najmä v dôsledku variabilnej lexikálno-sémantickej motivácie frazeologických spojení *(kački, žapki, ripki, húski, lastovičky, koníki . . .)*. Menej výrazne sa pri mennom komponente prejavila aj slovotvorná a morfologická diferenciácia slovenských nárečí *(kački, kačice, kačičky; koníki, koníčky)*.

Naznačená jazykovozemepisná členitosť apelatívnej nefrazeologizovanej slovnej zásoby bola však iba jednou z príčin výraznej členitosti skúmaných frazeologických spojení. Okrem uvedených jazykových príčin mohla tu zavážiť aj známa skutočnosť, že pospolití ľudia sa od nepamäti vyjadrovali obrazne a svoje každodenné poznatky a predstavy často jazykovo formulovali v metaforách, ktoré im výstižnejšie približovali vonkajší svet. Charakterizačná sila obrazu bola v niektorých prípadoch taká silná a výrazná, že sa napokon stala majetkom väčšej skupiny ľudí (Kučerová, 1980, s. 232). Aj v pomenovaniach skúmanej chlapčenskej hry sa neobyčajne zaujímavo a obrazne prejavili fantázia a tvorivý um nášho ľudu.

Z toho, že v skúmaných frazeologizovaných jednotkách boli v prevažnej väčšine slová domáceho pôvodu a že najfrekventovanejšie varianty zistených frazeologických jednotiek utvárajú areály, charakteristické pre staršie vývinové štúdium nášho jazyka (9.—10. stor.), možno usudzovať aj na staršiu provenienciu skúmaných frazém, najmä tých, ktoré tvoria jadro týchto spojení. Tento hypotetický predpoklad by však bolo potrebné podoprieť aj výskumom frazeológie v nárečiach iných slovanských jazykov. Mnohé ďalšie výrazné variabilné tautonymá skúmanej frazeologickej jednotky sa však mohli postupne navrstvovať neskôr. O frazémach z novšieho vývinového obdobia svedčia napr. spojenia *hádzať do šajbi, zrážať paňičky,* najmä však spojenia *strieľať šéfov* (porov. aj *strieľať pánov*), ktoré nadobúdajú už slangový charakter.

Na príklade zistenej jazykovozemepisne diferencovanej frazeológie sme sa pokúsili naznačiť aj lexikografický postup spracúvania týchto frazém v pripravovanom Slovníku slovenských nárečí.

Jazykovozemepisnou metódou zistený materiál o nárečovej frazeológii môže byť oporou aj pri ustaľovaní frazeológie v spisovnom jazyku, resp. môže obohacovať spisovný jazyk o nové štylisticky príznakové prostriedky.

Na základe skúmaného materiálu možno na záver vysloviť predpoklad, že z geografického hľadiska môže byť frazeológia v slovenských nárečiach bohato členená aj v iných prípadoch. Jej štúdium zaiste prispeje nielen k hlbšiemu poznaniu súčasnej jazykovozemepisnej diferenciácie slovenských nárečí a k ustaľovaniu a rozvoju vyjadrovacích prostriedkov v spisovnej slovenčine, ale aj k poznaniu dejín slovenského jazyka a postavenia slovenčiny v rodine slovanských jazykov.

Literatúra

HABOVŠTIAK, A.: O výskume slovníka a frazeológie slovenských nárečí. Slovenská reč, *35*, 1970, s. 23—28.

KOČIŠ, F.: Poznámky k spracovaniu frazeológie v Slovníku slovenského jazyka. Slovenská reč, *26*, 1961, s. 269—280.

KUČEROVÁ, E.: Z problematiky slovných spojení. In: Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1974, s. 7—40.

KUČEROVÁ, E.: Z konfrontačného štúdia ruskej a slovenskej frazeológie. Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1978, s. 229—239.

KUČEROVÁ, E.: Ustálené slovné spojenia s frazeologizovaným komponentom (v ruštine a slovenčine). Slavica Slovaca, *15*, 1980, s. 237—247.

MATEJČÍK, J.: Synonymické vzťahy medzi frazeologickými jednotkami a slovami. Slovenská reč, *33*, 1968, s. 26—32.

MATEJČÍK, J.: Z problematiky lexikálnej a frazeologickej synonymiky. Jazykovědné aktuality, 1967, č. 4, s. 13—14.

MIHÁL, J.: Z frazeológie Slovenskej Ľupče a okolia. Sborník Matice slovenskej, *19*, 1941, s. 456—461.

MIHÁL, J.: Zo slovenskej frazeológie. Slovenská reč, *24*, 1959, s. 257—271.

MLACEK, J.: Syntax frazeologických jednotiek. Jazykovedný časopis, *19*, 1968, s. 65—75.

MLACEK, J.: Fakultatívne členy frazeologickej jednotky. Slovenská reč, *35*, 1970, s. 205—213.
MLACEK, J.: Slovnodruhová charakteristika fakultatívnych členov frazeologizmu. Slovenská reč, *35*, 1970, s. 280—284.
MLACEK, J.: Zo syntaxe frazeologických jednotiek. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 84 s.
MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 120 s.
ONDRUS, P.: Z komparatívnej frazeológie Slovenského Komlóša. In: Jazykovedné štúdie. 9. Red. E. Pauliny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 211—218.
PALKOVIČ, K.: Využitie nárečovej frazeológie v spisovnom jazyku. Kultúra slova, *5*, 1971, s. 177—181.
PALKOVIČ, K.: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica, Krajské osvetové stredisko v Banskej Bystrici 1981. 144 s.
SMIEŠKOVÁ, E.: Exemplifikácia a frazeológia v jednojazyčnom slovníku. Slovenská reč, *19*, 1954, s. 74—77.
SMIEŠKOVÁ, E.: Ustálené prirovnania vo frazeológii (so zreteľom na lexikografické spracovanie). Jazykovedný časopis, *21*, 1970, s. 189—201.
SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 296 s.
ŠALINGOVÁ, M.: Príspevok k štýlu štúrovskej prózy. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1964. 208 s.

Ján Kopina

KOMUNIKAČNO-ŠTYLISTICKÝ ASPEKT FRAZEOLOGICKEJ JEDNOTKY

1. Znakmi v jazyku sú morfémy, slová, slovné spojenia a vety, pričom tieto stupne jazykových znakov sú hierarchicky usporiadané a podriadené jedinému cieľu, ktorým je komunikácia. A. A. Vetrov (1968) pri tejto príležitosti hovorí, že slovo je znakom iba vo vete a iba vtedy, keď slúži dorozumievaniu. Fenomén styku nechápe M. S. Kagan (1977) však izolovane ako vzťah medzi dvoma subjektmi, ale širšie ako súčasť ľudskej aktivity vôbec, pričom komunikácia na jednej strane je predpokladom práce, poznania a hodnotenia a na druhej strane sprostredkujúcim článkom medzi ostatnými tromi druhmi činnosti človeka, ktoré zároveň podmieňujú a stimulujú jej rozvoj.

Vety a ustálené slovné spojenia z hľadiska teórie komunikácie spája to, že sa týkajú procesu reči, jazykovej činnosti a nie jazyka ako systému, a odlišuje to, že v priebehu jazykovej komunikácie sa vety syntetizujú, vznikajú až v rečovom procese, kým ustálené slovné spojenia, ku ktorým patria aj frazeologické jednotky (ďalej FJ), vstupujú do jazykovej komunikácie už v hotovej podobe (porov. Šanskij, 1969).

Podmienkou úspešnej jazykovej komunikácie je, aby vysielateľ a prí-

jemca mali ten istý kód, aby ovládali tie isté jazykové znaky a pravidlá ich používania a zároveň aby vedeli identifikovať príslušný úsek reálneho sveta a konfrontovať ho s informáciou o tomto úseku mimojazykovej skutočnosti. K. Horálek (1977) však pritom podotýka, že nie všetky vetné útvary sú konštruované tak, aby ich základné zložky korešpondovali so štruktúrou skutočnosti, ku ktorej sa vzťahujú, a dodáva, že „sú to často útvary podobné tým, ktoré »izomorfne« zobrazujú konkrétne situácie (fakty), ale samy nezobrazujú, a to nie preto, že sa vzťahujú ku skutočnosti nekonkrétnej, ale najmä preto, že ich členenie má čisto konvenčný základ a nemá priamu oporu vo vyjadrenom obsahu."

Ak vyjdeme z faktu, že FJ ako svojbytný mikrotext má modelový charakter, tak to neznamená, že je takým modelom, ktorý je iba korelátom skutočnosti. Podľa F. Miku (1973) každý model charakterizuje abstraktnosť, výberovosť, z čoho vyplýva, že v komunikácii sa nezobrazuje celý objekt v úplnosti všetkých príslušných znakov, ale sa štylizuje, pričom sa zorný uhol môže podľa potreby zužovať alebo globalizovať. Svet, ktorý je vyjadrený FJ, je v svojej podstate myslený svet, globálny svet, spätý raz vo väčšej inokedy v menšej miere modelovými vzťahmi so svetom originálu.

2. Špecifickosť frazeológie ako sekundárnej zložky jazyka (porov. Mlacek, 1977, s. 15) vznikajúcej prehodnotením už existujúceho voľného slovného spojenia spočíva aj v tom, že zo štyroch všeobecných lexikálnych plnovýznamových pomenovaní entít „vec", „vlastnosť", „dej", „okolnosť" FJ nikdy neoznačujú „vec" ako nezávisle existujúcu entitu, ale iba „vlastnosť", „dej" a „okolnosť", ktoré sú priamo či nepriamo spojené s „vecou":

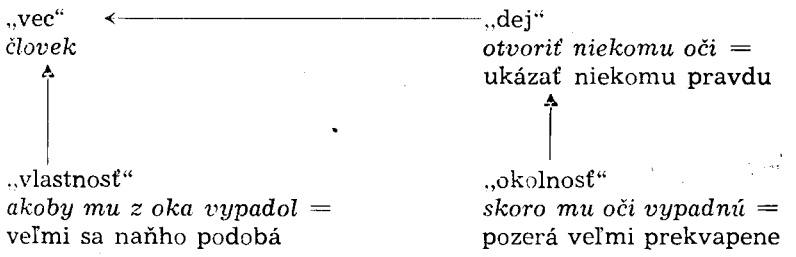

V krátkosti sme načrtli vzťahy medzi semiotikou a teóriou komunikácie a informácie. Ukázali sme, že medzi jazykovými znakmi, pomocou ktorých sa uskutočňuje jazyková komunikácia, majú FJ osobitné postavenie. Problematike ich funkčného uplatňovania v procese komunikácie, štylistickej platnosti v jednotlivých štýloch, ich spájania s kontextom chceme venovať pozornosť v nasledujúcich poznámkach.

3. Každá sféra komunikácie je organicky spätá s príslušnou oblasťou života človeka v spoločnosti. Preto v hovorovom štýle, v súkromnom do-

rozumievaní celkom prirodzene má „domovské právo" ľudová frazeológia a v náučných prejavoch knižná frazeológia. Na pozadí tohto neutrálneho postavenia FJ v príslušných textoch sa vyníma ako príznaková hovorová frazeológia v odbornom štýle a naopak, knižná frazeológia v hovorovom štýle. V jazykovej komunikácii tu dochádza k rozporu medzi jazykovou kompetenciou vysielateľa a príjemcu. Percipient napr. v odbornom texte počíta s pojmovým, „vysokým" vyjadrovaním, ale autor ho proti očakávaniu prekvapí opakom, tým, že namiesto primeraného odborného výrazu siahne po hovorovej frazeológii. Tento špecifický vzťah medzi expedientom a percipientom je zdrojom vzniku oxymorického kontrastu, ktorého podstata spočíva v skrížení modelu odborného textu s predpokladanou predstavou percipienta o konkrétnej realizácii tohto textu (porov. Miko, 1976). Príklady:

Tzv. štylizačné cvičenia, ktoré chceli sprostredkovať medzi jazykom a slohom, nedokázali *slúžiť dvom pánom.* (Miko) — Robotníckej triede *bola* 9. decembra 1920 *hodená rukavica:* pravicoví vodcovia sociálnej demokracie po predbežných poradách a dohode s prezidentom republiky ... (Plevza) — V Izraeli v tejto súvislosti znovu hysterický napadli nedávne rokovanie Jasira Arafata vo Viedni a minister Burg dokonca obvinil rakúskeho kancelára, že on v nej podnietil, alebo aspoň *dal zelenú* Arafatovi na rozvinutie „vlny terorizmu". (Pravda)

4. Tvorenie FJ je podmienené jednak potrebou označiť nové pojmy, jednak úsilím výraznejšie a výstižnejšie vyjadriť už jestvujúce pomenované pojmy. Úlohou frazeologizmov ako jedného z druhov metafory, pôsobiacich, ako pripomína J. Mistrík (1970), frapantnejšie ako jednoslovné lexikalizované metafory, je vyvolanie zreteľnejšej predstavy veci, vlastnosti, deja ich skrytým alebo zjavným porovnávaním s inou vecou, vlastnosťou, dejom, ktoré sú niečím nápadné. Expresívnosť a názornosť sa v umeleckých textoch niekedy zdôrazní pomocou kontrastu, a to tak, že autor vyjadrí ten istý obsah priamo i pomocou FJ:

Choď mi z očú — strať sa! Nech len vstanem, naučím ja teba slúchať — grobianka. (Kukučín) — Naši sa s Maďarmi nedohodli, ešte to *všetko visí vo vzduchu, môže byť všelijako,* — ozve sa Peter. (Habaj)

Osobitne treba ešte spomenúť postavenie FJ vo funkcii detenzora v epickom texte, ktorého cieľom ako lyrického, metaforického prostriedku podľa názoru F. Miku (1973, s. 165) je „vytvoriť skrytý, sekundárny plán bytia, takú úroveň reality, kde rozpory zanikajú v jednote objektívneho a subjektívneho sveta. Tak vzniká fenomén tzv. vyrovnania, spočívajúci v odreagúvaní neriešiteľnej objektívnej tenzie". Niekoľko príkladov:

Dievka ti na vydaj, deti nahé plačú od hladu, a tys' ostatnú srsť vyviedol z maštale, ty pijan... „Tak dobre, moja drahá ženička," privinul ju k sebe Lipnický. „Nač nám to? Žriebä potrebuje žrať. Dogazdujeme. *Vezmeme potom torbu na plece.*" (Záborský) — A ostatní im prikývli, ešte aj agrárnici vstúpili do autonómnej vlády s Tisom na čele! — rozhorčoval sa nad dohodou, ktorú uzavreli koaličné strany s ľudákmi v Žiline. — *My už veľa vody nenamútime* — skonštatoval trpko. (Habaj) — Telefonoval som na lesnú správu a tu som počul nešťastnú zvesť, že Nemci bombardovali Bystricu a poškodili vysielač. *„Bodaj ich porantalo!"* — nasrdil som sa. (Jilemnický)

5. Z bežnej komunikácie je známe, že tú istú myšlienku môžeme vyjadriť stručnejšie i voľnejšie, nákladnejšie. Táto štylistická diferenciácia v prípade FJ sa realizuje v konkrétnej jazykovej situácii v podobe výrazovej opozície kondenzácia — šírka výrazu. Frazeologizmy typu *Reči sa vravia a chlieb sa je* (= ľudia všeličo narozprávajú, netreba brať všetko vážne, čo sa povie; pri exemplifikácii významov FJ sa opierame o Malý frazeologický slovník E. Smieškovej, 1974), *Hlavou múr neprebiješ* (= je zbytočné plytvať silami premáhaním neprekonateľných prekážok a pod.) ako koreláty skutočnosti predstavujú ekonomizáciu vyjadrovania, ktorá v interpretácii V. M. Mokijenka (1976) znamená „minimálnu stratu rečového úsilia pri zabezpečení maximálneho pochopenia u poslucháčov. Tento princíp sa môže prejavovať tak v jazyku, ako aj v reči, i keď v rečových podmienkach je obvykle aktívnejší". Napríklad v textoch publicistických žánrov, kde je zreteľné úsilie čo najskôr oznámiť čitateľovi, poslucháčovi výsledok, neprekvapuje, že jadro veci sa v nich vyjadrí „rýchlo" a úsporne FJ ako prostriedkami kondenzácie výrazu:

Nie to všetko je výsledok dlhoročného boja arabského ľudu Palestíny za právo na existenciu, za nezávislosť, slobodu a spravodlivosť. Palestínčanom *nič nespadlo z neba,* nikto im nič nedaroval. (Pravda) — Teraz ako v nejednej latinskoamerickej krajine aj v bolívijskom predvolebnom kolotoči *„múti vodu"* veľvyslanec Spojených štátov... (Pravda) — Príkladom je obchod medzi USA a Čínou, v ktorom ázijský partner vždy *„ťahal" za kratší koniec.* (Pravda)

Pomenovacia platnosť FJ sa líši od pomenovaní bežnými lexikálnymi jednotkami tým, že frazeologizmus implikuje s pomenovaním aj isté hodnotenie. V snahe vyjadriť odstupňovanú mieru vlastností, jemné nuansy vecí je niekedy „obsahu tesno v slove", preto sémantická preťaženosť slova v priamom vyjadrení vedie expedienta k zaradeniu frazeologizmu do komunikácie. Frazeologizmus je svojím konštrukčným zložením síce nákladnejším, ale adekvátnejším vyjadrovacím prostriedkom ako bežné pomenovanie, napr. *málo, veľmi málo — to je toľko ako psovi mucha, je lakomý — trasie sa za grošom ako čert za hriešnou dušou, klamať — vodiť za nos.*

6. Ako sme už na inom mieste konštatovali, FJ sú na rozdiel od jednotlivých viet už vopred dané, hotové pred rečovým procesom. „Rast informácie vo vývoji poznania je umožnený vrstvením skúseností," tvrdí J. Zeman (1962, s. 52) a pojem pamäť v teórii informácie nechápe „len v úzkom psychologickom zmysle, ale hlavne v gnozeologickom a spoločenskom zmysle ako zásobu poznatkov spoločnosti, spoločenskú skúsenosť. spoločenské poznanie." V pamäti bežného používateľa jazyka nie sú uložené len jednotky tohto jazyka a čiastkové prostriedky, ale, ako podotýka K. Hausenblas (1971, s. 15), „i menší nebo větší úryvky celých promluv, ba někdy i celé hotové promluvy, více méně ustálené v kolektivním úzu, jako např. text různých společensky nutných promluv, slovné citáty, ‚okřídlené slová', anekdoty . . .". Z tejto zásobárne prehovorov hovoriaci čerpá pri výstavbe jazykového prejavu, pričom percipient tieto hotové časti prejavov môže, ale nemusí takto vnímať.

FJ v konkrétnej jazykovej realizácii sú teda metatextom, t. j. textom, ktorý nadväzuje na svoj prvovzor, prototext (porov. Popovič, 1975). Pri nadväzovaní metatextu na prototext v rečovom procese sa stretávame s tým, že jednému prototextu zodpovedá viac metatextov a zriedkavejšie so situáciou, že jednému prototextu prináleží iba jeden metatext.

Z toho, že FJ plnia svoje komunikačné ciele v konkrétnom prejave, vyplýva možnosť premien niektorých komponentov frazeologizmu podľa potrieb kontextovej výstavby. Takýmto spôsobom vznikajú morfologické, lexikálne a syntaktické varianty FJ, podstatou ktorých sú rozličné morfologické, lexikálne a syntaktické modifikácie tej istej FJ pri zachovaní vlastného významu frazeologizmu (porov. Mlacek, 1972). Príklady:

Všetko vzal čert. (Habaj) — Majte rozum, inak *všetko vezme čert.* (Habaj) — Prebudil sa, pretrel oči, všade *tma ako v rohu.* (Kukučín) — *Tma bude ako v mechu* — ten sa bude báť. (Balco) — Hovorí sa, že mladí ľudia by mali *mať zelenú.* (Pravda) — *„Zelená mladým"*, naša snaha o malé vysvetlenie i podpichnutie súčasne. (Pravda)

7. FJ podobne ako veta je síce relatívne samostatnou jazykovou jednotkou, ale je aj jednotkou, ktorá je časťou väčšieho celku, prehovoru, kontextu. V autorskej stratégii pri nadväzovaní FJ na svoj prvovzor sa popri súhlasnom spôsobe uplatňuje aj kontroverzno-pretvárajúci spôsob, ktorý sa zakladá na narúšaní medzitextového invariantu (porov. Miko, 1973, s. 43). V súhlasnom prístupe k prototextu sa striedajú prípady autorského utajovania s prípadmi autorského zdôrazňovania FJ. O autorskom utajovaní uvažujeme vtedy, keď varianty FJ vo funkcii metatextu sú zapojené ako integrálne zložky do kontextu a percipient ich ani vo vete, resp. v texte „necíti", napr.:

Žili na veľkej nohe, nuž žiadalo sa im požiť si nákladne. (Ballek) — Pokročil za ňou, ale *pred nosom mu dvere privrela.* (Jaroš) — Pohovorí sa všeličo, škoda by si bolo *priputsiť* každú pletku *k srdcu.* (Kukučín)

Iná situácia v zapájaní FJ do textu je pri autorskom zdôrazňovaní FJ. Okrem variantov FJ tu máme do činenia aj so zmeravenými, celkom ustálenými FJ zo všetkých jazykových stránok, ktoré z formálneho hľadiska v jazykovom prejave majú viac-menej samostatné postavenie. Pri čitateľskej percepcii „bijú do očí" a v konkrétnom texte sa syntakticky vyskytujú v platnosti vyčlenenej samostatnej vety, uvádzacej vety, priamej reči, parentézy, príp. citátu:

Na okne našiel kúsok suchého chleba, i zahryzol doň, ale akoby bol zahryzol do kameňa: *až sa mu v očiach zaiskrilo.* (Urban) — Len či to nemá aj Maruša v pláne presne na pondelok, — *nasadil mu syn červíka do hlavy.* (Habaj) — Štefan mu stisol ruku prehodiac: *Čo sa vlečie, neutečie.* (Kukučín) — Len čo som ľahol, ustatosť zachlopila mihalnice a ja som spal, *ďakovať bohu*, ako zabitý. (Jilemnický). — *Vrana vrane oči nevykole* — vravelo sa všeobecne. (Urban)

FJ v kontexte sa vyčleňujú nielen syntaktickými prostriedkami, ale aj graficky pomocou inteprunkcie a pod. Máme tu na mysli také prípady, keď FJ sa v kontexte vyčleňujú do osobitných titulkov, príp. sa dávajú do úvodzoviek v úplnej podobe, alebo iba niektorý ich komponent je nimi vydelený. Uvedieme najprv príklady na FJ v úlohe titulkov a potom na FJ, ktoré sú vyznačené úvodzovkami:

Pozametať si pred vlastným prahom. (Pravda) — *Kto rozdáva údery pod pás.* (Pravda) — Toto mesto a jeho okolie je cieľom izraelských útokov už od roku 1972. Prečo im tak *„leží v žalúdku?"* (Pravda) — Aj *na „koberec"* treba občas kohosi *pozvať.* (Pravda)

Kým pri súhlasnom spôsobe nadväzovania sa využívali FJ vo variantnej podobe, v kontroverznom spôsobe nadväzovania FJ na príslušný prototext dochádza k aktualizácii alebo parafráze frazeologizmu, pri ktorej konštrukčné zmeny FJ spôsobujú konkretizáciu jej pôvodného významu (porov. Mlacek, 1977), napr.:

„Možno je stará myš," — hútal Jerguš cestou. *„Krídla jej narástli"*, a teraz lieta. (Ondrejov) — Jano sa dal do práce, keď *vysúkal rukávy* vetchej košele, čo mu žid dal — bol šikovný do všetkého, keď mal vôľu. (Timrava) — Keď človeka *tlačia topánky*, zle sa cíti, je nespokojný a najradšej by ich vyzul a nohy nechal „oddýchnuť". (Pravda)

Nadväzovanie FJ v úlohe metatextu na prototext možno celkove schematicky znázorniť takto:

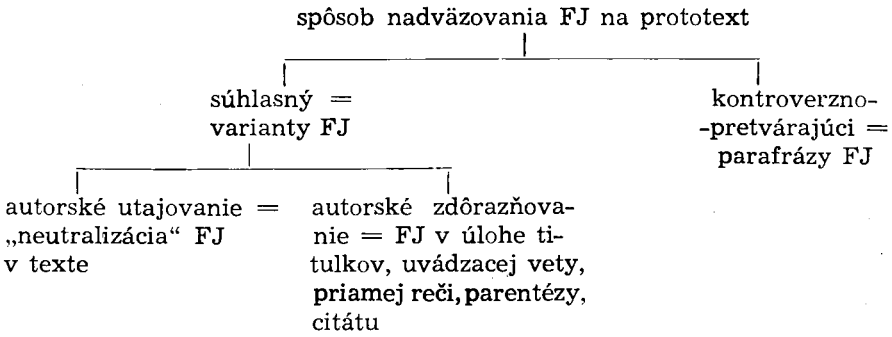

8. Na záver chceme ešte podotknúť, že ontológia FJ je predovšetkým ľudová, zvuková, v ústnej podobe FJ v procese dorozumievania vznikajú a sú tou realitou, ktorá vstupuje do jazykovej komunikácie v podobe metatextu, pričom s ostatným textom frazeologizmy raz splývajú a inokedy sa v ňom vynímajú ako relatívne samostatné časti výpovede. Štylisticky sa uplatňujú najčastejšie ako expresívne, figuratívne a kondenzačné prvky textu.

Literatúra

HAUSENBLAS, K.: Výstavba jazykových projevů a styl. Praha, Univerzita Karlova 1971, s. 15.

HORÁLEK, K.: Teorie znaku a filozofie jazyka. Slovo a slovesnost, *38*, 1977, s. 182.

KAGAN, M. S.: Ľudská činnosť. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1977, s. 87.

MIKO, F.: Spoločenské hodnoty a literárny text. In: O interpretácii umeleckého textu. 4. Red. F. Miko — A. Popovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 18—20.

MIKO, F.: Od epiky k lyrike. Bratislava, Tatran 1973, s. 43, 165.

MIKO, F.: Štýlové konfrontácie. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976, s. 170—171.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 217.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 15, 83.

MLACEK, J.: Zo syntaxe frazeologických jednotiek. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972, s. 17—22.

MOKIJENKO, V. M.: Dialektický vzťah „implicitnosť : explicitnosť" a vývoj frazeológie. Slovo a slovesnost, 37, 1976, s. 4.

POPOVIČ, A.: Problémy literárnej metakomunikácie. Teória metatextu. Nitra, Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky 1975, s. 9.

SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 9—296.

ŠANSKIJ, N. M.: Frazeologija sovremennogo russkogo jazyka. 2. vyd. Moskva 1969, s. 27—28.

VETROV, A. A.: Semiotika i jejo osnovnyje problemy. Moskva, Izdateľstvo političeskoj literatury 1968, s. 57.

ZEMAN, J.: Poznání a informace. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 52.

Ján Findra

ROZPRÁVAČ, ROZPRÁVANIE A ŠTÝL V ROMÁNE P. JILEMNICKÉHO KRONIKA

Hoci Jilemnického *Kronika* vyšla takmer pred štyrmi desaťročiami, vždy znova a znova sa k nej vracajú nielen čitatelia, ale aj odborníci. Pritom je zaujímavé, že popri viacerých literárnohistorických poznámkach i literárnokritických analýzach dosiaľ nik neskúmal jazyk a štýl tohto diela. Aj v našom príspevku naznačíme len základné predpoklady, z ktorých možno pri rozbore Jilemnického textu vychádzať. A tak ani v ňom nepôjde o podrobný rozbor jazyka a štýlu, sústredíme sa iba na vymedzenie základných výrazových tendencií, ktoré určujú štylistiku rozprávania v Kronike.

Kľúčom k rozboru formy Jilemnického Kroniky, a teda i k analýze jej jazykovo-štylistických vlastností je rozprávač. Význam rozprávača ako dominantnej zložky epickej štruktúry sa vyzdvihuje vo väčšine štúdií a literárnokritických článkov o Kronike (napr. Kusý, 1948, 1974; Mráz, 1948, 1954; Tomiš, 1972; Rakús, 1974). Vyzdvihuje sa najmä tvarová odlišnosť Kroniky oproti predchádzajúcim Jilemnického románom. V tejto súvislosti sa hovorí o novej rozprávačskej a kompozičnej technike (Mráz, 1948), založenej na priamom ľudovom rozprávačovi.

V našom výklade budeme vychádzať zo záverov literárnej vedy o tvarových vlastnostiach Kroniky, no zistenia o jej jazykovo-štylistických vlastnostiach opierame o vlastné chápanie koncepcie rozprávača v analyzovanej próze. Naša interpretácia epickej štruktúry Kroniky má najbližšie k Rakúsovým výkladom (1974), v ktorých sa prekonáva jednostrannosť pohľadu na Jilemnického rozprávača. Pravda, naše metodologické východiská sú prvotne lingvistické (štylistické).

Aj pre rozbor jazykovej zložky štýlu Kroniky má rozhodujúci význam, že si P. Jilemnický zvolil techniku priameho rozprávača. Pritom nie je náhoda, že úlohu rozprávača zveril horárovi Gondášovi, človekovi z ľudu, hoci z ideového hľadiska v centre diania stojí komunista Lexo Bezák. Zo štruktúrneho hľadiska je totiž rozdiel medzi funkciou rozprávača a napr. hlavnou postavou diela. Rozprávačom — ak ide o priame rozprávanie — nemusí byť postava, ktorá je dominantná na rovine sujetu, v ideovom pláne. Rozprávačom môže byť dokonca iba pozorovateľ príbehu, teda aj na rovine fabuly to môže byť „okrajová" postava (porov. postavu rozprávača v próze D. Chrobáka Kamarát Jašek).

Už literárna veda postrehla, že P. Jilemnický si vybral horára Gondáša ako rozprávača pre jeho široký akčný rádius (Tomiš, 1972; Rakús, 1974).

Gondáš bol svedkom, pozorovateľom i aktérom udalostí, ktoré sa odohrali v zobrazovanom priestore a čase počas Povstania. Horár Gondáš je v pláne rozprávania mierou autentickosti a pravdivosti: cez neho sa ako reálne fakty sprostredkúvajú jednotlivé udalosti príbehu, cez neho sa opodstatňuje aj ideové podložie rozprávania.

Nazdávame sa, že práve v súvislosti s analýzou postavy rozprávača v Kronike treba ozrejmiť aj funkciu kronikára. Vcelku sa kronikár považuje len za potenciálneho, resp. aj faktického adresáta Gondášovho rozprávania, pričom sa zdôrazňuje jeho pasivita. Kronikár sa naozaj líši napr. od dievčatka v Rozprávkach starej matere, ktoré stimuluje rozprávača (starú mamu), aby vyrozprával istý príbeh. Tento rozdiel súvisí s tým, že kým v Kronike je príbeh v podstate lineárne radený, je kontinuitný, v Rozprávkach starej matere práve adresát má funkciu spájať samostatné príbehy do jedného celku.

Napriek tomu kronikára nemožno považovať iba za potenciálneho adresáta — poslucháča, ako je to napr. vo Švantnerovom Stretnutí. Kronikára v Jilemnického románe považujeme za protipól rozprávača v epickej štruktúre, podobne ako Gondáš je integrálnou zložkou kompozičného plánu diela. Obrazne povedané, rozprávač a kronikár sú rubom a lícom tej istej mince: predstavujú dva póly, dve podoby hierarchicky odstupňovaného polyfónneho rozprávača — vzájomne sa dopĺňajú, konfrontujú i korigujú, a to aj napriek tomu, že ako aktívny sa javí iba horár Gondáš. Gondáš ako rozprávač je dominantný na rovine „odhaľovania" príbehu, je zárukou jeho faktografickej vernosti a ideovej priezračnosti. Funkcie kronikára sú jednak zložitejšie a diferencovanejšie, jednak skrytejšie, lebo sa aktualizujú v hĺbkovej štruktúre textu.

Na povrchovom pláne je kronikár potenciálnym i faktickým adresátom, ktorý vlastne reprezentuje aj čitateľa. V hĺbkovej štruktúre je „druhým" rozprávačom — autorom, ktorý má za úlohu pretransformovať „surové", neusporiadané, neumelé rozprávanie horára Gondáša do umeleckej (literárnej, nie kronikárskej) podoby. Ak teda Gondáš ako ľudový rozprávačský typ predstavuje pól autentickosti rozprávania, kronikár predstavuje pól literárnej realizácie tohto rozprávania.

„Rozštiepenie" rozprávača, hierarchické odstupňovanie vzťahov medzi jeho dvoma pólmi, ako aj osobitné riešenie vzťahov medzi Gondášom a kronikárom (= autorom i čitateľom) je aj podhubím druhotnej dialogickosti textu. Toto je dôležité konštatovanie, lebo Kronika je prvotne monológ rozprávača Gondáša, občas dialogizovaný (expresivizovaný, subjektivizovaný) replikami postáv, ktorých prehovory sú tiež dosť často sprostredkované rozprávačom. Ako vieme, v monologickosti je vždy nebezpečenstvo monotónnosti. Preto i P. Jilemnický musel hľadať náhradný zdroj

dialogickosti. Našiel ho v osobe adresáta — kronikára, ktorú zakomponoval do epickej štruktúry. Rozprávač Gondáš si ho návratne sprítomňuje ako bezprostredného adresáta i ako potenciálneho rozprávača, ktorému adresuje svoj „neumelo" vyrozprávaný príbeh. Na miestach adresnej kontaktovosti (Gondáš → kronikár) sa potenciálna dialogickosť mení na faktickú dialogickosť, čo sa odráža aj navonok, na forme, a to aj napriek tomu, že kronikár na Gondášove adresné repliky nereaguje.

Kronikár ako potenciálny adresát a ako rozprávačský pól literárnej realizácie má v epickej štruktúre Kroniky ešte aj inú funkciu. Umožnil autorovi nielen lineárne radiť jednotlivé udalosti príbehu, ale aj začleňovať vedľajšie epizódky alebo retrospektívy. V tomto zmysle má adresát — kronikár úlohu svorníka, ktorý opodstatňuje autora spájať udalosti príbehu tak, aby sa predsa len mohla zložitejšie štruktúrovať fabula a aby bola jednoznačnejšia sujetová organizácia diela. Zároveň to autorovi umožnilo voľnejšie narábať s dejovými motívmi a pritom nenarušiť kontinuitnosť rozprávania. To by nasvedčovalo, že Jilemnickému nešlo ani tak o epickú kompaktnosť príbehu ako skôr o komplexnú podobu hrdinu vo vypätej historickej situácii, ktorým nie je jednotlivec, ale ľud.

Naznačená dvojpólovosť a dvojdomovosť rozprávača, ktorú možno hodnotiť aj ako funkčnú kontamináciu kronikára (recipienta i autora) s rozprávačom Gondášom, premieta sa aj v pláne jazykovej zložky štýlu Kroniky. Aj tu sa kríži dva na prvý pohľad opozitné výrazové póly — pól nocionálnosti a expresívnosti, intelektuálnosti a ľudovosti, „nízkeho" a „vysokého" tónu rozprávania. Napriek tomu by nebolo vhodné hovoriť o jazykovo-štylistickej rozpornosti či heterogénnosti, ale naopak, o funkčne zosynchronizovanej dvojpólovosti štýlu Kroniky. Odráža sa v nej funkčná polarizácia rozprávača, hierarchicky rozvrstveného na prvoplánovaného, „faktického" rozprávača príbehu (horár Gondáš) a na vlastného reprezentanta autorského subjektu, ktorý hovorové rozprávanie transformuje do písanej (literárnej) podoby. Tento druhý „rozprávač", kronikár, sa na prvom pláne kryje funkciou poslucháča (= aj adresáta). V skutočnosti je však aktívnou zložkou epickej štruktúry: cez neho sa funkčne zosynchronizúvajú všetky čiastkové zložky tejto štruktúry tak, že Kronika sa aj po desaťročiach pociťuje ako ideove a emocionálno-esteticky účinné dielo.

Na základe toho, čo sme doteraz povedali, môžeme usudzovať, že jazykovým podhubím štylistiky reči rozprávača Gondáša je v skutočnosti idiolekt kronikára (=autora). Toto konštatovanie nepritakáva tvrdeniu, že Gondáš si isté intelektuálne spôsoby reči osvojil v dotyku s miestnou inteligenciou (Tomiš, 1972). Práve kronikár je nielen garantom takej štrukturácie fabuly a jej priemetu na rovinu sujetu, aká by sa z pozície rozprávača z ľudu mohla zdať nepravdepodobná, ale je aj jednotiacim princípom jazykového

štýlu Kroniky. Preto ani pri jazykovej zložke štýlu nehovoríme o neorganickom krížení dvoch výrazových rovín, ale o ich funkčnej väzbe, v ktorej sa manifestuje ideová a estetická rovnováha diela. Lebo totiž práve pri Kronike ťažko možno prijať názor, že z ideovej stránky dielo predstavuje hodnotu, ale že umelecká realizácia autorského zámeru je slabšia. Okrem iného aj preto, že potom by sme si sotva vedeli vysvetliť trvalý čitateľský záujem o tento Jilemnického román.

Pre jazykovú zložku Kroniky má východiskový význam rozvrhnutie rozprávačskej kompetencie medzi Gondáša a kronikára. Potenciálna i faktická kontaktovosť Gondáša s kronikárom umožňuje uplatňovať v monologickom rozprávačskom pásme dialogické prvky, ktoré ho variabilizujú a dynamizujú a zároveň expresivizujú, a to aj napriek tomu, že ide o jednosmerné apely-repliky, na ktoré kronikár jazykovo nereaguje. Funkcia týchto príhovorov sa však nevyčerpáva iba tým, že sa v nich vyslovujú isté ideové hľadiská, ktoré sú autorovým pohľadom na zobrazovanú skutočnosť, ako aj kľúčom na dešifrovanie ideovo-estetického zámeru diela.

Oslovovanie kronikára — autora a Gondášove adresné repliky sú aj prostriedkom aktualizácie rozprávania. Minulostná časová línia rozprávania, v ktorej sa rozvádza epický príbeh, sa návratnými replikami lomí: vzniká napätie medzi časom rozprávania a časom príbehu. Na rovine jazyka sa to odráža na striedaní gramatickej kategórie osoby, čísla a času. Utvrdzuje sa tak adresnosť rozprávačského aktu a zároveň sa utvára priestor na expresivizáciu a dynamizáciu jednosmerného rozprávačského toku.

V analyzovaných príhovorových pasážach sa odkrýva aj „odvrátená" tvár kronikára ako tvorivého rozprávačsko-autorského subjektu. Vlastne sa tu jednoznačne pripúšťa, že horárovo ústne rozprávanie kronikár transformuje do písanej (= literárnej) podoby (porov. Kronika, s. 8, 45, 70 a i.). Vytvára sa tak ilúzia, akoby čitateľ sledoval bezprostredný akt zrodu umeleckého tvaru. Touto tvorivou aktivitou kronikára, ktorý má s Gondášovým rozprávaním „nejaké zámery", lebo bez jeho „vedomia a na vlastnú päsť" robí z jeho „nesúvislých rozpomienok akési samostatné kapitoly" (s. 45), si P. Jilemnický vytvára priestor, aby reč ľudového rozprávača mohol kontaminovať s jazykovým výrazom kronikára — autora. O vymedzení kompetenčných vzťahov medzi horárom a kronikárom vzhľadom na jazyk rozprávania v Kronike hovoria aj Gondášove poznámky na adresu kronikárových spisovateľských ambícií, keď z jednej strany odsudzuje tzv. krásne vyjadrovanie („okrasne vystrúhané vety", s. 53) a z druhej strany obviňuje kronikára, že nemá zmysel pre poetický pohľad na svet, lebo ho neočarúva romantika prírody.

V skutočnosti sa takto priamo v texte opodstatňujú dve výrazové roviny,

ktoré určujú štylistiku rozprávačskej reči v Kronike. Ich jazykovým zdrojom sú idiolekty dvoch funkčne spätých rozprávačských subjektov: horára a kronikára. Dochádza pritom k paradoxnej situácii. Ak v sujetovo-kompozičnom pláne garantuje pravdivosť príbehu a autentickosť rozprávania rozprávač Gondáš, tak v jazykovej zložke štýlu sa v rozprávaní výdatnejšie uplatňujú jazykové zdroje kronikára. Aj takto sa potvrdzuje, že za príbehom stojí síce horár Gondáš, no vyrozprávanie tohto príbehu ide cez filter kronikárovho pohľadu (reči), ktorý „neumelému" Gondášovmu rozprávaniu dáva umeleckú tvár (s. 70, 219). A tak napr. aj horárove úvahy majú síce ľudové východisko, ale ich štylistika je vybudovaná na náročnejšom výraze, napr.:

Keď žijete takto úzko zrastený s prírodou, poznávate naostatok, že v nej každý živočích, rastlina, kameň, farba, vôňa i zvuk tvoria akúsi dokonalú jednotu. Ujúkanie pastiera, brechot líšky alebo krik dravca nemôže túto jednotu narušiť — zato hukot lietadla, výstrel z pušky alebo aj vrzgot furmanského voza vie ju dokonale rozčesnúť; lebo chlapec, líška i dravec boli na tento svet stvorení, kým lietadlo, puška alebo voz boli pre tento svet vymyslené. (s. 33—34)

Vyššia, nocionálno-intelektuálna línia rozprávania sa udržiava hlavne cez syntax, ktorá poukazuje na autora — kronikára. Veta Kroniky je z väčšej časti slovosledne a vetosledne perfektne zosynchronizovaná. A hoci jednoduchá veta je dosť často bohatšie rozvitá a aj zložené súvetie sa často skladá z viacerých súvetných členov, je to veta syntakticky vyvážená, plastická, nehovorovo plynulá. Jednoznačná je v nej prevaha hypotaxy nad parataxou. Príklad:

Kým som stúpal na lyžiach hore brehom, aby som sa čím prv dostal na Chlpavice k našim strážam, nevidelo sa mi nič ľahšieho, ako prehovoriť Rusov k ceste do dediny. (s. 248)

Takáto veta nepotvrdzuje hovorovú spontánnosť Gondášovej reči, naopak, svedčí o starostlivej („neľudovej") štylizácii, literárnej „úprave" jeho rozprávania. Namiesto ľudového koloritu sa cez túto vetu ohláša monumentálnosť a patetika výrazu, ktorú podporujú aj perfektne vybudované anaforicky stavané vety. V analogicky radených vetách a súvetných členoch s podobným syntaktickým pôdorysom cítiť aj zrejmé rytmické tendencie, napr.:

Kdeže by som si lanského roku bol pomyslel, že Adama, ktorého som predtým vždycky považoval za verného panského poskoka, stretnem pri prvom bunkri! Kdeže by som si ešte len pred mesiacom bol pomyslel, že Šimon, ktorý sa síce do politiky nikdy nestarel, no zato predtým vždycky sa rozdrapoval ako usporiadateľ pri tancovačkách, podujme sa naostatok na dôležitú a nebezpečnú

úlohu spojky! A či som mohol vedieť, aké myšlienky nosia pod čelom drevorubači, či som mohol vedieť, o čom snívajú chlapi, keď odpočívajú v noci na baraku? (s. 51)

A hoci súvetia vybudované na princípe syntaktického paralelizmu sa pre svoju rétorickosť pociťujú aj ako expresívny prostriedok, prvotne vystupujú ako knižno-ornamentálny prostriedok, ktorým sa tiež posilňuje patetickosť výrazu, napr.:

A už sa nikto nepýtal, proti komu, už každý vedel, že to proti Rusom, už každý vedel, že sa to deje na rozkaz tých, čo prisluhujú Švábom, už každý vedel, že bude zle-nedobre. (s. 66)

V podobnej funkcii sa uplatňujú koordinatívne syntagmy s dvoj- alebo trojstupňovou stavbou, ktorá takisto hovorí o zameraní na výraz, napr.:

Každý z nás bol obalený vlastným mlčaním, ktoré nemohol narušiť ani šum stromov, ani prelet vtáka, ba ani krik furmanov, čo z náprotivných strmín zvážali drevo do doliny a hromžili na svoje volky. (s. 14)

Takéto „vysoko" štylizované vyjadrovanie nachádzame aj v Gondášových dialogických replikách, dokonca aj v rozhovoroch so seberovnými ľuďmi, napr.:

— Ktože z vás má nohy krížom? — skríkol som ponad sklonené hlavy, — prečo ste odrazu stratili reč? Bojíte sa, že panstvo, čo pred minútkou poctilo túto miestnosť svojou návštevou, prišlo sem azda so zlým úmyslom a s dušou obťaženou už nejedným hriechom? I keď pevne verím, keby si títo páni chceli sadnúť medzi nás, keby prehovorili slovo a povedali, čo sú zač, že by vás presvedčili o opaku — jednako ani teraz, hoci to nespravili, nevidím príčiny, ktorá by vás nútila uvzate mlčať. (s. 68)

Napriek tomu práve v dialogických partiách sa aj syntax expresivizuje. Platí to o dĺžke vety, jej stavbe, modalite a v tej súvislosti o intonácii, ako aj o členitosti a zložitosti. Navyše sa veta expresivizuje aj v pasážach druhotne dialogizovaných, ktoré súvisia so spomínaným kontaktovým vzťahom medzi Gondášom a kronikárom. Tieto dialogické partie sa pravidelne vyskytujú na začiatku kapitol, časté sú však aj vnútri kapitol. Najmä tam sa ako prostriedky expresívnosti a dynamickosti popri vete uplatňujú jednak apelové prostriedky (oslovenia) a jednak striedanie gramatickej kategórie osoby, čísla a času, napr.:

Ľudia, čo vyšli z chalúp, mykali plecami.
— Aj by som si ho vzal, — hovorí jeden, — ale mám už troch zdravých...

— Veď! To je ono! — druhý na to. — Keby aspoň vládal chodiť... Môžu sa tu natrafiť Nemci a čo potom? Postrieľajú nás všetkých.
— Veru. Zdravý skočí do hory a je. Ale tento?
Zdá sa vám, hádam, že prejavili neochotu. Ste naklonený vidieť v ich slovách bezcitnosť. Omyl, pane! Treba vidieť ľudí takých, akí sú, nie akých by sme si priali mať, a ak mnohí plným právom dôvodili, že už ukrývajú dvoch-troch partizánov, iní zas pri pohľade na bezvládneho Fiodora prejavovali oprávnenú bojazlivosť, to je jasné. Vziať si na starosť Fiodora, na môj veru, to nebola ľahká vec! (s. 193)

Gondáš ako expresívny a temperamentný ľudový typ sa prezentuje hlavne cez lexiku. Ľudový rozprávačský tón, ilúziu ústnosti rozprávania navodzujú jednak ľudové frazeologizmy, rozmanite včleňované do rozprávačského textu, jednak zvukovo, tvarovo alebo sémanticky nápadné expresíva, napr.:

Oni sa síce smiali tiež, všetci pätnásti sa otvorene rehlili najskorej preto, že nečakané prekvapenie muselo nám, hádam, pekne skriviť pysk. (s. 54)

Pravda, aj lexika je v naznačenom zmysle rozporná, dvojpólová. Popri ľudovom, hovorovom póle sa nezriedka uplatňuje vyššia, nocionálno-intelektuálna (knižná) lexika. Nejde pritom len o jednotlivé lexémy, ale aj o väzby a celé spojenia, ktoré majú knižný ráz, napr.:

Bolo to smiešne hovoriť: ‚Berte si veci!' — hovoriť to ľuďom, čo nemali nič, okrem svojich ľudských radostí i bolestí niesli iba ťažký kríž nadosobnej úlohy, ktorú museli splniť tak ako poštový holub. (s. 18)

Tento náročnejší pól vyjadrovania reprezentujú aj aktualizované obrazné pomenovania, literárne prirovnania, intelektuálne frazeologizmy, napr.:

... a tak sme sa pekne rad-radom stávali ohnivkami reťaze, ktorá opantávala celý náš kraj. (s. 51)
Len čo prejde zima a stvrdnú cesty, choďte si pozrieť kraj Páleničnej doliny, choďte si pozrieť to bralisté návršie, plné balvanov a mohutných vývratov, ktoré vybehlo z pravého úbočia doliny až k ceste ako bohatý prsník. (s. 235)

Často sa potom stane, že v perfektne vybudovanom zloženom súvetí sa cez lexiku uplatňujú obidve výrazové tendencie, napr.:

Ľudia, ktorí do tých čias, kým tento svetový požiar blčal v diaľke, starali sa zväčša o svoje veci a nad nešťastím iných prejavovali len súcit, zrazu chodili, ani keby ich bol niekto kyjanicou ovalil. A hoci dosiaľ neprehorela povala nad nimi a žiadne brvno nešvaclo ich po hlave, jednako cítili, že dnes — zajtra môže sadnúť na ich krov červený kohút vojny. A toho sa báli. (s. 56)

V tejto práci sme si nekládli cieľ podrobne analyzovať jednotlivé zložky a prvky charakteristické pre obidve výrazové roviny, ktoré určujú štylistiku rozprávania v Kronike. V tejto fáze rozboru štýlu Kroniky sme sa sústredili na určenie a charakteristiku ich funkčného pozadia, ktoré predstavujú jedinečne štruktúrované sujetovo-kompozičné vzťahy, ako aj spôsob vkomponovania rozprávača do epickej štruktúry. Ale aj pri podrobnom rozbore štýlu Kroniky bude treba vychádzať z tu vysloveného základného zistenia, že hoci P. Jilemnický na prvý plán posunul Gondáša ako ľudový expresívny typ rozprávača, v jazykovej zložke štýlu dominuje výraz autora — kronikára najmä v syntaxi a do istej miery aj v lexike.

V tomto príspevku sme sa sústredili predovšetkým na analýzu príčin takéhoto štruktúrovania vzťahov medzi jazykovou a kompozičnou zložkou štýlu. Na záver k tomu dodávame, že P. Jilemnický východiskovo nadradil horára ako rozprávača, ale zároveň vkomponoval do Kroniky aj kronikára ako aktívnu zložku jej epickej štruktúry jednak preto, aby mohol rámcovať ľudový, a teda autentický pôdorys príbehu, jednak preto, aby mohol „prekročiť" ľudový spôsob myslenia a nazerania tohto rozprávača z ľudu na zobrazovanú skutočnosť, čo — pochopiteľne — podstatne ovplyvnilo aj výrazový (jazykovo-štylistický) pôdorys rozprávania. Iba tak a preto sa mu podarilo príbeh Baločanov, ktorý je pars pro toto príbehom Povstania, zobraziť v celej jeho monumentálnosti a zároveň vložiť do Kroniky i pátos doby, v ktorej slovenský človek natrvalo, sebavedome a hrdo zdvihol hlavu.

Literatúra

KUSÝ, I.: Peter Jilemnický, Kronika. Slovenské pohľady, *64*, 1948. s. 54—55.
KUSÝ, I.: Kronika je živá. Slovenské pohľady, *90*, 1974, s. 130—134.
MRÁZ, A.: Jilemnického Kronika. Pravda, *4*, 1948, č. 1, s. 10.
MRÁZ, A.: Postavenie Kroniky v literárnom diele Petra Jilemnického. Slovenská literatúra, 1954, s. 183—195.
RAKÚS, S.: Jilemnického Kronika. Slovenská literatúra, *21*, 1974, s. 313—319.
TOMIŠ, K.: Výstavba sujetu v Kronike. In: Peter Jilemnický. Bratislava, Obzor 1972, s. 84—96.

DISKUSIE

František Kočiš

PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU A JAZYKOVÁ KULTÚRA

1. O priamoúmernom vzťahu pravopisu a jazykovej kultúry sa neuvažuje dosť často, pretože tento vzťah je v tieni iných vzťahov, a to najmä vzťahu medzi slovnou zásobou a jazykovou kultúrou, gramatickou stavbou a jazykovou kultúrou a pod. Pravopis a jeho kodifikácia sa dosť často označujú za konvenciu, ktorá zásadne nezasahuje podstatu jazyka a jeho fungovanie v spoločnosti. Napriek tomu sa nazdávame, že vzťah pravopisu a jazykovej kultúry najmä v istých spoločenských a kultúrnych reláciách je veľmi výrazný a nemožno ho nevidieť ani oddiskutovať. Ak zhodne s J. Ružičkom (1967) označíme jazykovú kultúru aj ako „úroveň písomného a ústneho jazykového dorozumievania (t. j. úroveň jazykovej praxe)", dôležitosť vzťahu pravopisu a jazykovej kultúry sa ukáže viac ako evidentná.

Vieme, že pravopisné príručky spisovnej slovenčiny nikdy neboli nejakou komornou záležitosťou slovenských jazykovedcov. Pri 50. výročí prvých Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931 sme sa mohli dozvedieť, že vznikali v napätej politickej, vedeckej i kultúrnej atmosfére. Je síce pravda, že doterajšie pravopisné príručky neboli čistými pravopisnými príručkami, šlo v nich vlastne o mnohé závažné jazykové problémy týkajúce sa hláskoslovných (fonologických) vlastností slovenčiny, jej morfológie i syntaxe. V doterajších výkladoch týkajúcich sa otázok pravopisu sa konštatovalo, že ani Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953 neboli v tomto ohľade výnimkou: pomerne hlboko zasahovali do štruktúry jazyka, lebo cez pravopisnú prizmu bolo treba používateľov spisovného jazyka ešte všeličo naučiť zo skloňovania, časovania, tvorenia slov atď. Pravopisná príručka v našom kultúrnom prostredí nadlho ostávala takmer jediným zdrojom informácií o spisovnom jazyku a o správnej jazykovej praxi. Pre mnohých používateľov spisovnej slovenčiny ostáva týmto zdrojom aj dnes. V jazykovej poradni JÚĽŠ SAV nie sú zriedkavé listy, v ktorých sa ľudia obracajú na nás až po márnom hľadaní poučenia v Pravidlách slovenského pravopisu; napr. M. Gerátová z Hontianskych Nemiec nedávno v liste napísala: Darmo som hľadala vysvetlenie v Pravidlách. Nenašla som (išlo jej

pritom naozaj o pravopisný problém — aké i sa píše vo familiárnej podobe rodného mena Lydka). Dávnejšie v tomto zmysle napísala článok do jazykovej rubriky Nedeľnej Pravdy dr. Matějová, že slovníková časť Pravidiel nemôže nahrádzať napr. Slovník slovenského jazyka. Napísala ho preto, lebo mnohí používatelia spisovného jazyka sú presvedčení, že správne alebo spisovné sú iba tie slová, ktoré obsahuje pravopisný slovník. Istý redaktor z Bratislavy bol presvedčený, a nebolo mu to možné nijako vyvrátiť, že v Jazykovednom ústave sa robia iba Pravidlá slovenského pravopisu a možno ešte niečo navyše, ale vždy so zreteľom na ne.

V súčasnej koncepcii pravopisnej príručky alebo presnejšie Pravidiel slovenského pravopisu sa presadzuje tendencia očistiť pravopisné pravidlá od morfologických, syntaktických, slovotvorných a iných výkladov a dať súčasnej kultúrnej verejnosti naozaj pravopisnú príručku, ktorá by bezpečne viedla používateľov spisovného jazyka cez úskalia každodennej pravopisnej jazykovej praxe, ktorá by bola modernou pravopisnou príručkou. Túto koncepciu pravopisnej príručky bude však treba našej verejnosti náležite vysvetliť a zdôvodniť, lebo zvyk je zvyk. Nemyslím však, že by to v dnešnej kultúrnej situácii nebolo možné, ale bude treba ešte o tom intenzívne nahlas i potichu popremýšľať — v jazykovedných časopisoch i v jazykových rubrikách. Bude to veľmi potrebné, lebo ešte i dnes sa môžeme dočítať o tom, že spisovná slovenčina sa stala pre Slovákov farchou (porov. článok B. Kapolku *O jazyku* v rubrike Nového slova Z reči do reči z 23. februára 1984). Ukazuje sa, že novú koncepciu Pravidiel slovenského pravopisu bude treba aj z hľadiska jazykovej kultúry tvrdo vybojovať.

2. To, o čom som hovoril doteraz, predstavuje iba jednu stránku vzťahu pravovisu, resp. Pravidiel slovenského pravopisu a jazykovej kultúry, a podľa môjho názoru tú menej problematickú v porovnaní s druhou stránkou tohto vzťahu, ktorú by som chcel v tejto diskusii bližšie predstaviť. Ide mi o otázku, ako Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953 a ich 11 vydaní podporili úsilie jazykovedcov o zvyšovanie jazykovej kultúry na Slovensku. V tejto súvislosti sa bude treba dotknúť aj Príručky slovenského pravopisu pre školy (1. vyd. 1973), pretože je štruktúrovaná podľa Pravidiel slovenského pravopisu a v škole supluje akademické Pravidlá. Mne z tohto hľadiska vychodí, že bude treba vysloviť viac kritických slov na adresu obidvoch kodifikačných príručiek.

Na konferencii o teórii spisovného jazyka v r. 1976 som sa v diskusii vyjadril (porov. Kočiš, 1979), že Pravidlá slovenského pravopisu sú dnes už mŕtvou príručkou. Tým som chcel povedať, že sa prežili, že ich prekonal vývin spisovného jazyka i súčasné potreby používateľa spisovnej slovenčiny v pravopisnej oblasti. Už to, že ich posledné vydanie (jedenáste)

sa datuje rokom 1971, hovorí za všetko. Odvtedy uplynulo viac ako desaťročie a my dnes ešte len uvažujeme o novej koncepcii Pravidiel slovenského pravopisu. Ak je pravda, čo som konštatoval v prvej časti, že existuje priama úmera vo vzťahu jazykovej kultúry a pravopisu či konkrétnej pravopisnej príručky, je potom tento dlhý čas stagnácie jedným zo závažných negatívnych javov vplývajúcich na celkový stav jazykovej kultúry u nás. Tridsať rokov je príliš dlhý čas aj pre rozvíjanie jazykovej kultúry a jej úrovne, ako aj pre trpezlivosť a orientáciu používateľov spisovného jazyka, o potrebách vydavateľstiev, redakcií, školy, učiteľov a žiakov už ani nehovoriac. Veľa sme tu zameškali, stratili a nazdávam sa, že už to nikdy nedobehneme, nenahradíme. Som presvedčený, že v tomto ohľade aj jazyková kultúra u nás značne utrpela, stratila a utrpela tu aj prestíž slovenskej jazykovedy, v časti kultúrnej verejnosti sme stratili dôveru. Nie je to prejav nejakého pesimizmu, defetizmu, ale triezve, reálne konštatovanie. Tu by bolo zbytočné a škodlivé sa tváriť, že je všetko v poriadku. Š. Peciar (1983) píše doslova o chaose v súčasnej ortografickej praxi. O tom, že naše súčasné pravopisné príručky už nevyhovujú, že nestačia odpovedať na súčasné pravopisné problémy, svedčí okrem iného napr. aj utvorenie tzv. vydavateľských či redakčných úzov založených na viacročných redakčných skúsenostiach alebo nadiktovaných silnými redakčnými či vydavateľskými osobnosťami. Tieto redakčné či vydavateľské úzy vychádzajú síce zo súčasnej kodifikácie, teda z pravopisných príručiek a slovníkov, ale niekde sa viac držia A. Zaunera, inde uznávajú J. Oravca a V. Lacu a zdá sa, že najmenej sa držia Pravidiel slovenského pravopisu, tak ako sa málo držia napr. Slovníka slovenského jazyka. Jestvuje osobitný úzus v Tatrane, v Nakladateľstve Pravda, v Mladých letách, v Slovenskom spisovateli, vo Vede, v Obzore, v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, vo vydavateľstve Smena atď. Ak nie vydavateľstvá, resp. redakcie ako celok, tak aspoň niektorí ich členovia už neberú na vedomie Pravidlá slovenského pravopisu a navyše neberú často na vedomie ani rady a postoje pracovníkov Jazykovedného ústavu, a to z rozličných príčin, o ktorých sa tu netreba rozširovať. Autorita Pravidiel slovenského pravopisu povážlivo klesla, lebo — a to treba spravodlivo konštatovať — Pravidlá už nezodpovedajú požiadavkám súčasnej jazykovej praxe. Okrem toho existuje aj istá nejednotnosť a rozkolísanosť vo výkladoch jednotlivých pravopisných otázok aj medzi jazykovedcami, čo priamo i nepriamo utvrdzuje jednotlivé vydavateľstvá, redakcie i učiteľov slovenčiny, ale aj vyššie riadiace orgány v mienke, ako keby sme si s kodifikáciou pravopisu nevedeli rady.

V oblasti pravopisu sa u nás po vyjdení Pravidiel v r. 1953 nezložili ruky do lona. Písalo sa a dosť sa píše aj v tejto oblasti výskumu. Známe sú tu

napr. viaceré štúdie a články L. Dvonča, Š. Peciara a iných. V mnohých prípadoch sa upozorňovalo na nedôslednosti, medzery i na chyby v kodifikácii. Postupom času sa ukázalo, že napr. písanie veľkých písmen, rozdeľovanie slov, otázky interpunkcie (najmä písanie čiarky) a transkripcie, písanie skratiek a značiek atď. sú čoraz neprehľadnejšie a že kodifikácia v tomto smere je už nedostačujúca. Problémy narastali, ale Pravidlá sa s nepatrnými zmenami vydávali až do 11. vydania. Medzitým sme absolvovali aj niekoľko diskusií o písaní ypsilonu, ktoré sa častejšie viedli nie na stránkach jazykovedných časopisov, ale v dennej a časopiseckej tlači. Otázka vybraných slov prišla viac ráz na pretras, ale bez zjavného výsledku. V pedagogickej praxi sa znova intenzívne prechádza k vybraným slovám bez zastavenia sa nad celou situáciou, ako by sa nás to ani netýkalo. Vybrané slová ostávajú teda naďalej obľúbeným terčom vtipkárov a satirikov z Roháča, z rozhlasu, z dennej tlače atď. Rozhovory medzi jazykovedcami a ľuďmi z praxe sa často končia tou istou otázkou: Kedy zrušíte ypsilon, vybrané slová? Pritom nie sme schopní presvedčiť našu kultúrnu verejnosť o potrebnosti či nepotrebnosti vybraných slov, ypsilonu, resp. všetkých ostatných pravopisných pravidiel, vysvetliť situáciu škole i celej verejnosti. Takýmto postojom i postupom jazykovú kultúru nezveľadíme, práve naopak! Kedysi sa v košickom Maratóne hrali na otázky a odpovede. Jedna otázka znela: Ako by ste vysvetlili slovo blázon? — Odpoveď: Kto nevie, prečo máme v slovenskom pravopise mäkké i a ypsilon. Pri príležitosti Dňa učiteľov vysielala naša televízia 31. marca 1984 hudobno-zábavný program pod naivným názvom Ypsilon sa v slovách pýri. Ako keby bol ypsilon stredobodom vyučovania v škole! Je pravda, že zväčša ide o vtipné slovné hry, žarty i žartíky, o metafory a floskuly na pobavenie, ale vždy obsahujú závažné jadro, signalizujú nespokojnosť a výčitky na adresu jazykovedcov a našej jazykovedy, a pravda, aj na margo súčasných pravopisných príručiek.

3. V ďalšej časti tohto diskusného príspevku by som chcel poukázať na niektoré miesta v Pravidlách, ktoré už od prvého vydania vzbudzovali pochybnosti a spôsobovali ťažkosti napr. aj autorom učebníc slovenského jazyka pre žiakov základných škôl. Obsahovali totiž výklady, ktoré neslúžili ani používateľom spisovnej slovenčiny v každodennej jazykovej praxi a nepomáhali ani nám jazykovedcom pri vysvetľovaní sporných pravopisných otázok.

3.1. Na s. 8 sa v § 10, ods. d) uvádzajú slová, v ktorých sa skupiny *de, te, ne, le, di, ti, ni, li* vyslovujú tvrdo. Medzi nimi sa uvádza aj slovo *vínečko*. Tvrdosť slabiky *ne* podľa môjho názoru signalizuje príslušnosť tohto slova k nárečiu — nie je teda spisovné. V opačnom prípade by sme ako výnimky museli uviesť aj slová *okienečko, žitečko.*

3.2. Na s. 9 v § 11 sa uvádzajú slová, v ktorých sa po tvrdých a obojakých spoluhláskach píše ypsilon. Na všetky spoluhlásky sa tu uvádzajú príklady, len nie na spoluhlásku *n* a nie je tu ani zmienka o tom, prečo sa slová s tvrdou slabikou *ny* neuvádzajú. Zrejme ich v slovenčine medzi domácimi slovami prakticky niet. Autori učebníc slovenského jazyka však v úsilí o dôslednosť, ktorá je vo vyučovaní veľmi potrebná, úporne hľadajú slová so slabikou *ny*, ale ich nenachádzajú, preto si napr. autorka učebnice pre 2. roč. ZŠ vypomohla názvom českého mesta *Nymburk*, ak nechcela uviesť cudzie slová *nylon, nylonky, nymfa.* Preto sa asi názov *Nymburk* dostal aj do slovníkovej časti Príručky slovenského pravopisu pre školy. Existuje však aj slovenský názov obce so slabikou *ny*, a to názov *Nýrovce.* Nazdávam sa, že povinnosťou autorov tejto časti Pravidiel bolo uviesť vhodnú poznámku o tom, ako je to so slabikou *ny* v slovenčine. Boli by pomohli autorom učebnice a žiaci by sa hneď od začiatku poučili nielen o výnimočnom výskyte tejto slabiky v slovenčine, ale i o tom, že v rade tvrdých slabík s ypsilonom slabika *ny* nemá bežné miesto. Nazdávame sa, že tvrdosť spoluhlásky *n* a všetkých ostatných tvrdých spoluhlások sa dá demonštrovať aj na slabikách so samohláskami *a, o, u.* Tým by sme sa vyhli bezdôvodnému zdôrazňovaniu ypsilonu v základoch slov a naučili by sme žiakov rozoznávať aj iné tvrdé a mäkké slabiky.

3.3. Na s. 10 v § 12 sa okrem iného uvádzajú vybrané slová po *r.* Po nich je poznámka, že slová *striga, stariga, starigáň* sa píšu s *i.* Príručka slovenského pravopisu pre školy ich uvádza viac *(krídlo, príkriť sa, ríbezle, richtár, rizňa, skriňa, strigôň, strídža, Šariš, šarišský, škridlica, tovariš, tovarich, griňa, Mariša).* Je tu však aj poznámka so známym *ale: ale Maryčka Magdonová.* Nazdávam sa, že poznámka o tom, ako sa píše české domácke meno *Maryčka,* do Pravidiel slovenského pravopisu nepatrí — ani do školských nie.

3.4. Na s. 15 v § 23, ods. b) sa hovorí, že „pri dvojslabičných miestnych menách na *-ec* splýva prípona *-ský* s koncovým *c* na *-cký,* napr. *Rajec — rajecký, Senec — senecký, Chlmec — chlmecký.* Ale *Hronec — hrončiansky, Važec — važtiansky* (popri *važecký)*". Ďalej sa píše, že pri viac ako dvojslabičných miestnych menách koncové *-ec* pred príponou *-ský* odpadá: *Hlohovec — hlohovský* atď., ale *harmanecké papierne* (od *Harmanec*). Je tu aj informácia, že koncové *-ce* pri pomnožných miestnych menách odpadá, rovnako aj *-ovce, -ince,* napr. *Mošovce — mošovský, Dudince — dudinský.* Je tu však aj jedno *ale: Sobrance — sobranecký.*

Sú to všetko informácie, ktoré dnes už iba mätú, lebo výskum tvorenia príd. mien od miestnych názvov je už oveľa ďalej, ako to potvrdzuje aj príslušná časť 6. zväzku Slovníka slovenského jazyka a početné časopisecké štúdie.

3.5. Na s. 17 v § 24 sa uvádza, že v slove *veža* píšeme a vyslovujeme *e* (nie *väža*), že výslovnosť *svatí, svatiť, Svatopluk* je nesprávna. Rovnakého druhu sú poznámky aj na s. 18 v § 26, kde sa opravuje tzv. starší spisovný úzus à la *mäd, zemän, Rybäny, Slovány, Kraľovány, rozpráväť, staväť, kríväť, kúpä, trápä, vidí mä, kärovať, käčka, rybäcí, kämeň.* Nazdávam sa, že akýkoľvek komentár je tu zbytočný. Tieto poznámky sa do Pravidiel vôbec nemali dostať, alebo sme sa ich mali zbaviť hneď v ďalších vydaniach Pravidiel. A pochybujem o tom, či takéto poznámky majú zmysel aj v školskej pravopisnej príručke. Je to upozorňovanie na pravopisný úzus veľmi starého dáta, viaceré z týchto slov už S. Czambel píše s *e*.

3.6. Na s. 21 v § 31 sa uvádza, že niekedy sa spojenia *ia, ie* aj v prevzatých slovách hodnotia ako dvojhlásky, t. j. vyslovujú sa jednoslabične. Medzi takýmito slovami sa spomína aj slovo *diamant*, ktoré sa rozdeľuje ako *dia-mant*, podľa Pravidiel je teda dvojslabičné. Á. Kráľ (1981) však toto slovo hodnotí ako trojslabičné, a tak odporúča výslovnosť *di-a-mant*, ktorá je podľa môjho názoru jedine správna. A naopak — v Pravidlách sa slovo *fialka* rozdeľuje ako trojslabičné slovo *fi-al-ka*, no v učebniciach pre ZŠ sa dodnes pokladá za dvojslabičné: *fial-ka.*

3.7. Na s. 35 v § 51 sa hovorí o rozdeľovaní jednoduchých slov. V odseku 3a je poučenie, že ak si uvedomujeme, akou príponou je slovo utvorené, rozdeľujeme skupinu spoluhlások na slovotvornom švíku. Pravidlá tu uvádzajú príklady na rozdeľovanie slov s príponami *-ský, -lý, -livý, -ština.* Zabudlo sa však na poučenie o rozdeľovaní slov s ostatnými príponami, najmä s tými, ktoré sa začínajú samohláskou, napr. *-ací, -ajší, -ický* atď., ako aj s príponami *-ský, -cký*, ak pred nimi stojí v základe slova samohláska. Navyše aj niektoré prípony sú dvojslabičné. Platí tu slovotvorný švík? Ako potom rozdeliť napr. príd. mená *rakúsky, elegický, rybací, nabíjací, žabací, filozofický?* J. Oravec napr. slovo *líštička* rozdeľuje podľa slovotvorného švíka takto: *líšt-ička.* Takto sa však toto slovo bežne nerozdeľuje. On sám na inom mieste napr. slová *hruštička, mištička* rozdeľuje takto: *hruš-tička, miš-tička.*

V nových Pravidlách bude treba v kapitole o rozdeľovaní slov dôkladnejšie a komplexnejšie pamätať na rozdeľovanie slov s príponami.

3.8. Kapitola o písaní veľkých písmen vzbudzovala a vzbudzuje pomerne veľa pochybností, a predsa všetko, čo je v nej, sa v jedenástich vydaniach vôbec nezmenilo. Uvediem iba niekoľko nedôsledností, ktoré prispeli k spochybneniu serióznosti tejto kapitoly a k všeobecnému presvedčeniu o nedostatočnosti jej spracovania.

Nevedno, ako sa medzi názvy členitosti zemského povrchu (ostrovy, polostrovy, horstvá atď.) dostali označenia obratníkov: *obratník Raka, obratník Kozorožca.* Po prvé nejde o názvy členitosti zemského povrchu

a po druhé ani o jedinečné názvy, lebo to vlastne nevyplýva ani zo samého pomenovania týchto myslených čiar na našej zemeguli; súhvezdia Rak a Kozorožec sa píšu s veľkým písmenom, takže grafický znak jedinečnosti názvu obratníkov, teda veľké písmeno, vlastne chýba. Rovnako je to aj s názvami, ako *dóm sv. Martina, chrám sv. Trojice, chrám sv. Víta v Prahe, chrám Matky božej v Paríži, vodopády kráľovnej Viktórie* a pod. Veľké písmeno, ktoré by tu malo byť znakom vlastného mena týchto stavieb a vodopádu, vlastne chýba, lebo kvalifikujúci atribút je sám osebe vlastným menom *(Martin, sv. Trojica, Vít, Matka božia, Viktória).*

V kapitole o veľkých písmenách sa v odseku F hovorí, že s veľkým písmenom sa píšu aj názvy múzeí. Ako príklad sa uvádza názov *Slovenské národné múzeum.* Nespomínajú sa tu však také typy názvov múzeí, ako napr. *múzeum V. I. Lenina, múzeum Ľ. Štúra, múzeum P. Jilemnického,* príp. názvy pamätných izieb (napr. *pamätná izba Ľ. Podjavorinskej*), a tak sú dodnes nejasnosti v tom, ako tieto názvy písať: s malým či s veľkým písmenom na začiatku názvu.

Názov *Múzeum V. I. Lenina* sa v dennej tlači bežne píše s veľkým *M.* Ide o jedinečnú inštitúciu, v názve ktorej nestačí podľa môjho názoru písať s veľkým písmenom iba určujúci komponent, lebo ten je beztak vlastným menom a píše sa s veľkým písmenom. S veľkým písmenom by sa preto mali písať aj názvy *Múzeum Ľ. Štúra, Múzeum P. Jilemnického, Pamätná izba Ľ. Podjavorinskej* a pod. — Pravidlá v tomto bode neprinášajú jednoznačné riešenie, alebo vnukajú také riešenie, že písanie týchto názvov s veľkým či s malým písmenom sa viaže na prítomnosť či neprítomnosť údaja o sídle inštitúcie. Nepresná je aj inštrukcia, že názvy úradov (najmä najvyšších), škôl a pod. píšeme vždy s veľkým začiatočným písmenom, ak ide o úradný názov s udaním sídla; bez udania sídla však už o jedinečný názov nejde. Toto pravidlo sa vzťahuje v Pravidlách vlastne na dva druhy názvov: na národné výbory a názvy škôl. Nezdá sa mi, že by dištinktívnym znakom jedinečnosti názvu tu mal byť iba údaj o sídle. Podľa môjho názoru kritériom na konštituovanie jedinečného názvu by tu mala byť platnosť či neplatnosť inštitúcie ako právnej osoby, ako samostatnej inštitúcie napr. s vlastnou pečiatkou, s istým správnym aparátom a pod. V tomto prípade by sa napr. názov *múzeum Ľ. Štúra* oprávnene písal s veľkým písmenom aj bez udania sídla, hoci takéto názvy sa zvyčajne píšu aj s údajom o mieste. Okrem toho, nazdávam sa, treba tu aplikovať jedno zo základných kritérií konštituovania jedinečného názvu: protiklad všeobecnosti a jedinečnosti pomenovania: taký protiklad je napr. medzi ustáleným apelatívnym spojením *základná škola* (ako označením typu školy) a názvom *Základná škola* ako jedinečným pomenovaním konkrétnej školy v konkrétnej obci, ktorá z administratívneho hľadiska

a z hľadiska štruktúry nášho školstva predstavuje samostatnú vzdelávaciu jednotku a právnu osobu na istom stupni. Údaj o sídle tu podľa môjho názoru pristupuje ako údaj, ktorý je potrebný, ale ktorý nemá potenciu konštituovať vlastné meno. V názve školy sa dosť často vyskytuje meno nejakej významnej osoby, inštitúcie alebo udalosti, ktorým je škola dedikovaná. V tomto prípade by na konštituovanie jedinečného názvu školy stačilo meno tejto osoby: *základná škola Petra Jilemnického, gymnázium Laca Novomeského*, teda tak, ako je to napr. v názve *most Slovenského národného povstania*. Existujú však aj názvy základných škôl s číselným označením, napr. *6. základná škola vo Zvolene — Zlatom Potoku*. Ukazuje sa, že ten istý typ školy by mohol mať rozličné pravopisné realizácie, a tak tu naozaj treba ustáliť jednotný spôsob označovania toho istého typu školy.

3.9. Na s. 42 v ods. I 3 sa hovorí, že v niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom sa za vlastné meno pokladá len určujúce slovo, t. j. prídavné meno, napr. *Pyrenejský polostrov (polostrov Pyrenejský);* aby však žiaci mali tento výklad sťažený tým príslovečným *ale,* názov *Veľkomoravská ríša* sa uvádza s variantom *Ríša veľkomoravská,* v ktorom sa prekvapujúco píše veľké *R* a malé *v*. O tom písal dávnejšie aj L. Dvonč (1958). Je to zbytočná výnimka, ktorá znižuje hodnotu Pravidiel a v konečnom dôsledku zle vplýva aj na jazykové vedomie najmä žiakov a študujúcej mládeže.

3.10. Napokon sa pristavím pri probléme, ktorý je medzi poučeniami o písaní čiarky a ktorý svojou povahou zasahuje do syntaktického výkladu vetných členov. V Pravidlách sa na s. 96 hovorí o voľnom prístavku, ktorý sa od ostatnej časti vety oddeľuje čiarkou, napr. *Klement Gottwald, prvý robotnícky prezident ČSR*. Naproti tomu podľa Pravidiel tzv. tesný prístavok čiarkou neoddeľujeme: *prvý robotnícky prezident Klement Gottwald*. Pri tomto výklade autori Pravidiel ani pri jednom vydaní nepostrehli, že druhý z dvoch uvedených príkladov na tzv. voľný prístavok je vlastne príkladom na tesný prístavok. Ide o tento príklad: *Československá socialistická republika je štátom dvoch rovnoprávnych národov, Čechov a Slovákov*. Spojenie *Čechov a Slovákov* je v zmysle výkladu Pravidiel tesný prístavok, a tak by sa nemal od ostatnej vety oddeľovať čiarkou: *dva rovnoprávne národy Česi a Slováci* na rozdiel od konštrukcie s prístavkom: *Česi a Slováci, dva rovnoprávne národy.*

V spojení *Klement Gottwald, prvý robotnícky prezident* je časť *prvý robotnícky prezident* podľa našej syntaxe naozaj prístavkom. Keď však tieto časti slovosledne prehodíme do podoby *prvý robotnícky prezident Klement Gottwald,* už nemôžeme hovoriť o prístavku. Aj podľa najnovšej syntaxe J. Oravca — E. Bajzíkovej obidve časti *prvý robotnícky prezident*

a *Klement Gottwald* nadobúdajú zo syntaktickej stránky iné zaradenie, tvoria determinatívnu syntagmu, v ktorej časť *Klement Gottwald* sa stáva prívlastkom.

V Príručke slovenského pravopisu pre školy sa spoluautor J. Oravec vo výklade tejto časti pokúsil o istý kompromis, ktorý však nepokladám za najšťastnejší. Výklad o písaní čiarky pri prístavku a tesnom prístavku (nehovorí tu teda o voľnom prístavku — veď aký by to vlastne mal byť?) formuluje takto:

Čiarkou sa oddeľuje každý len voľne pripojený vetný člen a každá samostatná časť jednoduchej vety. Keď stojí taký výraz vnútri vety, píšeme čiarku pred ním i za ním. Býva to:

a) ...

b) prístavok, t. j. zhodný prívlastok vyjadrený podstatným menom, ktoré stojí za nadradeným členom a môže sa bez porušenia zmyslu vety vypustiť, napr. *P. O. Hviezdoslav, najväčší slovenský básnik, narodil sa vo Vyšnom Kubíne.*

V poznámke J. Oravec hovorí už (zhodne s postupom v Pravidlách) o tzv. tesnom prístavku, ktorý syntakticky zaraďuje ako zhodný menný prívlastok a za ktorým sa vo vete nepíše čiarka: *Básnik P. O. Hviezdoslav* ...

Syntaktický výklad, že voľný i tesný prístavok je zhodný menný prívlastok, zrejme už dávno neobstojí, no zato v Pravidlách sa traduje a odtláča, preto sme sa v jazykovej poradni ani veľmi nehnevali, keď nám za tento výklad v obidvoch typoch Pravidiel istá gymnaziálna profesorka slovenčiny pekne vynadala, a to najmä preto, že slovenskí jazykovedci a najmä pracovníci Jazykovedného ústavu nie sú schopní také okaté chyby napraviť. Myslím, že jej konštatovanie je pre nás trpkou, ale spravodlivou výčitkou. Iba ťažko tu môžeme hľadať nejaké výhovorky.

4. Vybral som na ukážku niektoré miesta z Pravidiel slovenského pravopisu, ktoré podľa mojej mienky už dlho negatívne pôsobia na jazykovú kultúru v našej spoločnosti. Tých miest je viac, o tom všetci dobre vieme, ale vlastne ani tak nejde o chyby, ktoré sa vyskytujú v každej normatívnej príručke z objektívnych či subjektívnych príčin, veď výskum jazyka sa stále zdokonaľuje, každý deň prinesie vždy niečo nové, isté korektúry starých poučiek, mrzieť nás však musí to, že sme sa tieto chyby neusilovali v pravý čas odstrániť, že Pravidlá slovenského pravopisu už dlho existujú ako zastaraná, dnes už mŕtva kodifikačná príručka, ktorá už nijako neprispieva k zvyšovaniu jazykovej kultúry u nás.

Literatúra

DVONČ, L.: Písanie veľkých písmen vo vlastných menách so zhodným adjektívnym prívlastkom. Slovenská reč, *23*, 1958, s. 348—361.

KOČIŠ, F.: O práci v oblasti jazykovej kultúry. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 138–139.
KRÁĽ, Á.: Príručný slovník slovenskej výslovnosti. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 92.
ORAVEC, J. – LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 608 s.
PECIAR, Š.: Niektoré problémy slovenského pravopisu. Slovenská reč, *48*, 1983, s. 222–233.
Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 422 s.
RUŽIČKA, J.: Problémy jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 9.

SPRÁVY A POSUDKY

Jubileum Antona Habovštiaka

22. septembra 1984 sa v plnom pracovnom tempe a v širokom tvorivom rozmachu dožíva šesťdesiatky PhDr. Anton Habovštiak, CSc., vedúci vedecký pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, nositeľ striebornej plakety Ľ. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách.

Výskumná i organizačná práca jubilanta v slovenskej jazykovede je rozsiahla a mnohoaspektová, no jeho hlavnou pracovnou oblasťou je nesporne dialektológia. Generačne patrí medzi tých jazykovedcov, ktorí koncom 40-tych rokov vykonávali základný terénny výskum slovenských nárečí v súvislosti s prípravou Atlasu slovenského jazyka. Oravský rodák (narodený v Krivej, okr. Dolný Kubín) začal zapisovať nárečové prehovory ešte ako poslucháč Filozofickej fakulty UK v Bratislave; v komplexnom výskume oravskej oblasti pokračoval aj ako pracovník dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu SAV (od r. 1950). Výsledky svojich výskumov zúročil vo viacerých parciálnych štúdiách a syntetizoval v monografii *Oravské nárečia* (1965) a v menšej práci *Oravské chotárne názvy* (1970).

Bytostná spätosť A. Habovštiaka s rodnou Oravou sa zračí z jeho celého — nielen jazykovedného — diela. Na základe ľudových motívov napísal niekoľko zbierok povestí a rozprávok a reč i slovesnosť oravského ľudu predstavil v originálnej publikácii *Oravci o svojej minulosti* (1983). Tento súbor textov, ktorý možno využiť i pri slovakistických a slavistických výskumoch, zaujme aj širšiu verejnosť; je to mimoriadne kultúrne vlastivedné čítanie.

Významné miesto v diele A. Habovštiaka patrí jazykovému zemepisu. Územné rozšírenie jednotlivých jazykových javov začal skúmať pre *Atlas slovenského jazyka;* ako explorátor pracoval v teréne aj pre veľké medzinárodné jazykovozemepisné projekty, a to pre *Slovanský jazykový atlas* i pre *Celokarpatský dialektologický atlas.* V rámci výskumov pre hláskoslovnú časť Atlasu slovenského jazyka vyplnil príslušné dotazníky vo vyše 200 obciach. Získané poznatky využil pri príprave viacerých štúdií o charakteristických javoch nárečí rozličných lokalít či oblastí.

I. zväzok Atlasu slovenského jazyka (Hláskoslovie) pripravil ako spoluautor; IV. zväzok tohto diela, venovaný lexikálno-sémantickým otázkam, pripravil už sám (vychádza vo vydavateľstve SAV Veda). Spracúvaný lexikálny materiál A. Habovštiak dôverne pozná; vo vybranej sieti bodov sa získaval pomocou jeho časti Dotazníka pre výskum slovenských nárečí II (1964). Zvolenú koncepciu lexikálnej časti atlasu viackrát predstavil doma i v zahraničí. Podobne širokú publicitu majú aj jeho príspevky o zemepisnom členení slovenskej nárečovej lexiky, ktoré opísal napr. v štúdiách *Lexikálna diferenciácia slovenských nárečí* (1974), *Členenie lexiky slovenských nárečí zo zemepisného hľadiska vo vzťahu k spisovnému jazyku* (1975), *Slovenské nárečia z lexikálneho hľadiska* (1975),

Jazykový zemepis a etymológia (1976), *Najvýraznejšie lexikálne paralely v slovenských nárečiach* (1977) a pod.

Vedomosti získané pri výskume nárečovej lexiky využil A. Habovštiak aj pri úvahách o mieste nárečí v súbore útvarov národného jazyka a pri štúdiu vzťahu dialektov k spisovnému jazyku (napr. príspevky *O vzťahu spisovného jazyka a nárečí*, 1976; *Slovná zásoba spisovnej slovenčiny vo vzťahu k slovenským nárečiam*, 1977; *Slovná zásoba sovenčiny a nárečia*, 1977 a i.).

Vyše dvadsaťpäť rokov (od r. 1958) sa A. Habovštiak aktívne zúčastňuje na príprave *Slovanského jazykového atlasu*. Ako člen medzinárodnej pracovnej skupiny tohto diela (od r. 1962) spolupracoval pri príprave dotazníka a výbere siete bodov na území Slovenska, zúčastňoval sa na skúšobných terénnych výskumoch a pri kartografickom spracúvaní materiálu. V rokoch 1967—1971 zabezpečoval výskum všetkých rovín slovenských nárečí pre tento atlas a realizáciu všetkých organizačných i koncepčných prác podľa rozhodnutí Medzinárodnej komisie pre SJA. Od r. 1976 je stálym členom medzinárodného redakčného kolégia SJA. Spolupracoval pri organizovaní dvoch medzinárodných konferencií a pracovných zasadnutí redakčného kolégia atlasu v Smoleniciach (r. 1967 a 1978), pravidelne informoval i širšiu kultúrnu verejnosť o postupe prác na tomto diele.

V súvislosti s autorskými prácami na Slovanskom jazykovom atlase si A. Habovštiak začal sústavnejšie všímať lexikálnosémantické problémy zo širšieho slavistického aspektu. Využil aj poznatky zistené pri štúdiu lexikálnej diferenciácie slovenských nárečí a pripravil materiálovo bohaté a metodologicky priebojné príspevky *Lexikálne členenie pomenovaní motýľa v slovanských jazykoch* (1974), *Dva názvy vtákov v slovanských jazykoch* (1975), *Tabuové slová v slovanských jazykoch* (1978), *Niektoré zvláštnosti slovnej zásoby slovanských jazykov* (1981) a mnohé iné.

V posledných rokoch A. Habovštiak intenzívne pracuje v kolektíve pripravujúcom *Slovník slovenských nárečí*. Pri príprave tohto významného diela osvedčuje príznačnú pracovitosť a dobrú vôľu pomôcť radou i činom. Pri príležitosti jeho životného jubilea mu želáme do ďalších rokov dobré zdravie a priaznivé pracovné podmienky, aby mohol v plnom rozsahu naplniť všetky svoje pracovné i osobné predsavzatia a plány.

I. Ripka

Súpis prác Antona Habovštiaka za roky 1974—1983

Táto bibliografia nadväzuje na súpis prác Antona Habovštiaka za roky 1948—1973 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, *39*, 1974, s. 229—239. K predchádzajúcemu súpisu uvádzame doplnky.

a) Doplnky k bibliografii za roky 1948—1973

1973

Názvy škorca (Sturnus) v slovanských jazykoch. — Makedonski jazik, *24*, 1973, s. 115—117.

Osveta 1973, s. 350—377.
Hornooravské nárečia. — In: J. Langer a kolektív, Trstená 600-ročná. Martin,

b) Bibliografia za roky 1974—1983

1974

Atlas slovenského jazyka. (Koncepcia lexikálnej časti atlasu.) — Jazykovedný časopis, *25*, 1974, s. 38—45, fr. res. s. 45—46.
Názvy netopiera v slovanských jazykoch. — Prilozi, V, 1—2, Skopje, 1974, s. 117—126, macedón. res. s. 126—127.
Lexikálne členenie pomenovaní motýľa v slovanských jazykoch. — Slavica Slovaca, *9*, 1974, s. 261—268.
Karta 17 ‚kartofeľ' (L 689). — In: Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija. Red. R. I. Avanesov et al. Moskva, Nauka 1974. s. 98—99.
Kommentarij k karte N° 17 689 ‚kartofeľ' (Solanum tuberosum; N sg), *kartofeľ — krompir, krumpir — ziemniak*. — In: Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija. Red. R. I. Avanesov et al. Moskva, Nauka 1974, s. 79—80.
Slovná zásoba stredoslovenských nárečí a spisovná slovenčina. — In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 276—283.
Lexikálna diferenciácia slovenských nárečí. — In: V pamet na profesor Stojko Stojkov (1912—1969). Ezikovedski izsledvanija. Red. L. Andrejčin. Sofija, Izdateľstvo na Bъlgarskata akademija na naukite 1974, s. 331—335.
O slangu hornooravských plátenníkov. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23—24. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 221—226.

O prácach na Slovanskom jazykovom atlase. — Slovenská reč, *39*, 1974, s. 49—52.
O spolupráci na Slovanskom jazykovom atlase. — Správy Slovenskej akadémie vied, *10*, 1974, č. 11, s. 51—53.
O výskume slovanských jazykov. — Nedeľná Pravda, 7, 1974, č. 9, s. 7.
Rodí sa Slovanský jazykový atlas. — Nedeľná Pravda, 7, 1974, č. 29, s. 9.
O najmenšom slovanskom národe. — Matičné čítanie, 7, 1974, č. 15 (22. júla), s. 3.
VII. medzinárodný kongres slavistov vo Varšave. — Jazykovedný časopis, *25*, 1974. s. 66—77 (správa o kongrese konanom v dňoch 21.—27. 8. 1973 vo Varšave; spoluautor).

1975

Dva nazvanija ptic v slavianskich jazykach. — In: Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija 1973. Red. R. I. Avanesov et al. Moskva, Nauka 1975, s. 22—28.
Členenie lexiky slovenských nárečí zo zemepisného hľadiska vo vzťahu k spisovnému jazyku. — In: Słownictwo gwarowe a kultura. Księga referatów. Kraków, 26—29. 11. 1973. Red. M. Karaś. Wrocław, Ossolineum 1975, s. 8—13.
Slovenské nárečia z lexikálneho hľadiska. — In: Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1975, s. 67—79.
O kartografickom spracovaní slovnej zásoby. — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 129—136.

Slovensko-poľské kontakty v mikrotoponymii Oravy. — Slavica Slovaca, *10*, 1975, s. 67—72, fr. res. s. 73.

Spoločne nad mapou jazykov. (K vydaniu Slovanského jazykového atlasu.) — Nové slovo, *17*, 1975, č. 31, s. 8.
O významnej slavistickej spolupráci. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *21*, 1974/75, s. 296—300.
Významná medzinárodná spolupráca pri Slovanskom jazykovom atlase. — Věstník ČSAV, *84*, 1975, s. 32—34.
Čo dedina, to reč iná. — Príroda a spoločnosť, *24*, 1975, č. 22, s. 24—29.
Sonda do duchovnej kultúry národa. O práci na Atlase slovenských nárečí. — Nedeľná Pravda, *8*, 1975, č. 31, s. 6—7.
Nová kniha o nárečí. [I. Ripka, Dolnotrenčianske nárečia. Bratislava 1975.] — Nedeľná Pravda, *8*, 1975, č. 25, s. 6 (ref.).
O zasadnutí Komisie pre Slovanský jazykový atlas v Drážďanoch. — Slavica Slovaca, *10*, 1975, s. 107—108 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 27. 5.—8. 6. 1974).
Seminár o výskume syntaxe slovenských nárečí. — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 304—306 (správa o seminári konanom 5. 11. 1974 v Bratislave).

1976

Jazykový zemepis a etymológia. — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 71—77.
Slovenské nárečia z hláskoslovného a tvaroslovného hľadiska. — In: Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 99—112.
Sémantická motivácia názvov paprade. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 155—159.

Atlas slovanských jazykov. — Príroda a spoločnosť, *25*, 1976, č. 20, s. 40—44.
Nárečia — prameň poznania našej minulosti. — Sloboda, *31*, 1976, č. 43, s. 6.
B. Falińska, Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim. 1. Słownik polskich gwarowych nazw tkackich, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1974. — Slavica Slovaca, *11*, 1976, s. 323—324 (ref.).
R. Brabcová, Městská mluva v Brandýse nad Labem. Praha 1973. — Slovenská reč, 41, 1976, s. 250—252 (ref.).
Atlas slovenského jazyka IV. — Lexikálna časť. — Správy SAV, *22*, 1976, č. 11, s. 41—44.
Čo sa deje s nárečiami? — Nedeľná Pravda, *9*, 1976, č. 10, s. 8.
O vzťahu spisovného jazyka a nárečí. — Nedeľná Pravda, *9*, 1976, č. 25, s. 6.
Päťdesiat rokov známeho jazykovedca a bibliografa. — Matičné čítanie, *9*, 1976, č. 19, s. 2 (k 50. narodeninám Ľ. Dvonča).
Za prof. Witoldom Doroszewským. — Slavica Slovaca, *11*, 1976, s. 325—326.

1977

Leksičeskij fond slovackich dialektov v svete lingvističeskoj geografii. — In: Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Materialy i isledovanija. 1975. Red. R. I. Avanesov et al. Moskva, Nauka 1977, s. 95—104.
O príčinách maximálnej členitosti nárečovej lexiky. — In: Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukoviča. Red. D. Brozović et al. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1977, s. 133—1399.
Sémantický aspekt pri lexikálnom výskume nárečí. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 86—93.
Slovná zásoba spisovnej slovenčiny vo vzťahu k slovenským nárečiam. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 101—107.

Najvýraznejšie lexikálne areály v slovenských nárečiach. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 220—228.

Ustálené spojenia v slovenských nárečiach. — In: Studia Academica Slovaca. 6. Prednášky XIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1977, s. 99—112.

O názvoch vzdušného víru v slovenských nárečiach. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 78—81.

O výskume a spracovaní slovnej zásoby. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 24, 1977/78, s. 33—37.

Slovenské nárečia. — In: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1. Red. M. Kropilák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1977, s. 80—82.

Slovenské nárečia a naša minulosť. — Nedeľná Pravda, *10*, 1977, č. 17, s. 17.

O jazyku našich predkov v najdávnejšej minulosti. — Príroda a spoločnosť, *26*, 1977, č. 20, s. 39—43.

O pôvode niektorých chotárnych názvov na Orave. — Orava, *13* (88), č. 16, s. 3.

Zo starobylosti niektorých názvov. — Orava, *13*, 1977, č. 41, s. 5.

O presvedčivosti slova v rozprávke. — Slovenka, *29*, 1977, č. 21, s. 16—17.

O mene *Ján* a čo s ním súvisí. — Príroda a spoločnosť, *26*, 1977, č. 13, s. 44—47.

W. Herniczek-Morozowa, Terminologia polskiego Pasterstwa górskiego. 1. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1975. — Slavica Slovaca, *12*, 1977, s. 87—88 (ref.).

Nad prácami Pavla Čaploviča. — Orava, *13* (88), 1977, č. 23, s. 5.

Jaternica, hurka, jelito. — Práca, 14. 2. 1977, s. 4. — Tamže: *Svetluška svätojánska* (20. 6., s. 3). — Ako na Slovensku leje (31, 10., s. 3).

Slovná zásoba slovenčiny a nárečia. — Smena na nedeľu, *12*, 1977, č. 28, s. 7. — Tamže: Nárečové prvky v krásnej literatúre (č. 35, s. 7).

1978

Tabuové slová v slovanských jazykoch. — In: Příspěvky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů. Záhřeb 1978. Red. L. Benešová. Praha, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1978, s. 55—65.

K otázke genézy slovenských nárečí. — Slavica Slovaca, *13*, 1978, s. 43—56, rus. res. s. 56.

O nekotorych pričinach leksičeskoj differenciacii v slovackich dialektach. — Sovetskoje slavianovedenije, 1978, č. 6, s. 60—68.

À propos de la relation du lexique de la langue slovaque écrite et des dialectes (avec l'application du facteur géographique). — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 215—221.

Príspevok k charakteristike niektorých jazykovo-etnografických zvláštností. — Slovenský národopis, *26*, 1978, s. 481—494, rus. res. s. 495—496, nem. res. s. 496—497.

Od plátenníckeho slangu k argotu. — In: Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977. Red. L. Klimeš. Plzeň, Samostatná pedagogická fakulta v Plzni 1978 (rozmn.), s. 50—55.

Varianty spojky a častice *iba* v slovenských nárečiach. — Slovenská reč, *43*, 1978, 276—280.

O názvoch jaternice v slovenských nárečiach. — Kultúra slova, *12*, 1978, s. 75—78.

Symboly jari v názvoch bahniatok. — Príroda a spoločnosť, *27*, 1978, č. 6, s. 24—26.
Tajná reč. — Výber, *11*, 1978, č. 16, s. 14—15.
Ľudová slovesnosť. — Priateľ, *10*, 1978, č. 1, s. 12.
Les expressions taboues dans les langues slaves. — In: Knjiga referata sažeci. 1. A—K. (VIII. međunarodni slavistički kongres. Zagreb 3.—9. IX. 1978. Ljubljana.) Red. I. Frangeš et al. Zagreb, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske 1978 (rozmn.), s. 304.
Poznámky k oravským nárečiam a transkripcii textov. — In: Orava. Panoráma ľudovej piesňovej a hudobnej kultúry. Stereo 91 17 0751 — 91 170752. Bratislava, Opus 1978, obálka, s. 5.
Martin Kukučín, klasik slovenského jazyka. — Nedeľná Pravda, *11*, 1978, č. 22, s. 6 (k 50. výročiu smrti).
Ako volať starého otca. — Práca, 26. 6. 1978, s. 3. — Tamže: Ako zrážame ovocie zo stromu (10. 7., s. 3). — *Chorý — nemocný — nezdravý* (13. 11., s. 3). — Kto nám je rodina (27. 12., s. 3).
O zasadnutí komisie pre Slovanský jazykový atlas v Juhoslávii. — Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 102—103 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 2.—11. 6. 1977 v Portoroži).
Konferencia o slangu. — Slovenská reč, *43*, 1978, s. 112—114 (správa o konferencii konanej v dňoch 22.—23. 9. 1977 v Plzni).
Všestranný jazykovedec. Profesor Jozef Štolc sedemdesiatročný. — Práca, 23. 3. 1978, s. 6.

1979

Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. — Studia Slavica Academica Scientiarum Hungaricae, *25*, 1979, s. 161—167.
Spoločná lexikálna báza slovenských nárečí. — In: Studia Academica Slovaca. 8. Prednášky XV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1979, s. 71—83.
O jazykovom vývine na slovensko-poľskom pohraničí. — Jazykovedný časopis, *30*, 1979, s. 33—38, rus. res. s. 39.

O názve *Magura*. — Orava, *15*, 1979, č. 21, s. 3.
Nové výrazové prostriedky v nárečiach. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 155—158.
Živý prameň rozprávok. Hovoríme so spisovateľom a jazykovedcom A. Habovštiakom. — Práca, 34, 1979, č. 146 (23. júna), s. 6.
Svatovia, svatky a *svákovia*. — Práca, 26. 3. 1979, s. 3.
Pri Hviezdoslavovom jubileu. — Nedeľná Pravda, *12*, 1979, č. 6, s. 6 (k 130. výročiu narodenia).
Zachovať odkaz minulosti. — Práca, 26. 3. 1979, s. 6.
Po rokoch znova v Smoleniciach. — Nedeľná Pravda, *12*, 1979, č. 48, s. 7 (správa o zasadnutí Komisie pre Slovanský jazykový atlas pri MKS, konanom 5.—10. 11. 1979 v Smoleniciach).

1980

Slovník slovenských nárečí. Ukážkový zväzok. 1. vyd. Bratislava, Veda 1980. 8°. 280, [3] s. (spoluautor).
O vzniku, ustaľovaní a zániku niektorých vyjadrovacích prostriedkov v nárečiach. — In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 75—78.
Uplatnenie zemepisného zreteľa v slovenskom nárečovom slovníku. — In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5.

1979. Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla. Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 83—87.

O slovníkovom spracúvaní geograficky nečlenenej vrstvy nárečovej lexiky. — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 158—164.

Lexikálne zvláštnosti západoslovenských nárečí. — In: Vlastivedný zborník Považia. 14. Red. M. Badík. Martin, Osveta 1980, s. 183—199, rus. res. s. 199, nem. res. s. 200.

Názvy vážky (Odonata) v slovenčine. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 15. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 119—130, rus. a nem. res. s. 131.

O názve *plachta*. — Kultúra slova, *14*, 1980, s. 273—277.

O názvoch kysličky v slovenčine. — Kultúra slova, *14*, 1980, s. 107—111.

Ľudová slovesnosť a estetická výchova detí. In: Estetická výchova a čítanie detí. Zborník materiálov z odborných seminárov o estetickej výchove detí v knižniciach a o faktoroch efektívnosti čítania detí. Red. R. Lesňák. Bratislava, Slovenská pedagogická knižnica a Ústav školských informácií 1980 (v tiráži 1979), s. 76—85.

Apelativizácia rodných mien v nárečiach. — In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20.—24. septembra 1976). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 279—284.

Názvy *úvezisko, úšust, úplaz* ako apelatíva a vlastné mená. — Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *21*, 1980, 268—273.

Členenie slovnej zásoby a naša minulosť. — Vlastivedný časopis, *29*, 1980, s. 145—148.

Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Vstupiteľnyj vypusk. Obščije principy. Spravočnyje materialy, Moskva 1978. — Slavica Slovaca, *15*, 1980, s. 94—95 (ref.).

Bahniatka — symbol jari. — Práca, 10. 3. 1980, s. 3. — Tamže: *Štedrý večer* a *Štedrý deň* (22. 12., s. 4).

Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas. — Věstník ČSAV, *89*, 1980, s. 74—77.

1981

Nekotoryje osobennosti slovarnogo sostava slavianskich jazykov. — In: Razvitie na bъlgarskija ezik ot IX. do XX. v. Posveštava se na 1300-godišninata ot osnovovanete na bъlgarskata dъržava. Red. L. Jordanova. Sofia, Bъlgarska akademija na naukite 1981, s. 72—75.

Členenie slovenských nárečí zo sémantického hľadiska. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14.—17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 239—242.

Slová cudzieho pôvodu v slovenských nárečiach. — In: Studia Academica Slovaca. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 115—133.

O názvoch starých rodičov. — Kultúra slova, *15*, 1981, s. 205—208.

Vývinový proces našich nárečí. — Nedeľná Pravda, *14*, 1981, č. 52, s. 7.

Dvoma alebo aj *dvomi*. — Matematika a fyzika v škole, *12*, 1981/82, s. 67.

Oblok a okno. — Práca, 15. 6. 1981, s. 4. — Tamže: *Smetár, smetiar, smetiak* (21. 12., s. 4).

O nárečiach v poriečí Hrona. — In: Pohronie. Panoráma ľudovej piesňovej a hudobnej kultúry. Stereo 9117 112 — 24. Bratislava, Opus 1981, textová príloha, s. 6—8.
Za profesorom Jozefom Štolcom. — Slovenská reč, *46*, 1981, s. 368—369.

1982

Vlastné mená vo Hviezdoslavovej epike. — Slovenská literatúra, *29*, 1982, s. 135—149.

Liptov a jeho nárečia. — In: Liptov. Panoráma ľudovej piesňovej a hudobnej kultúry. Stereo 9117 1211 — 14. Bratislava, Opus 1982, textová príloha, s. 5—6.
Opekance, jedlo štedrovečerného stola. — Výživa a zdravie, *27*, 1982, s. 280.
Atlas slovenského jazyka. — Nedeľná Pravda, *15*, 1982, č. 18, s. 7.

1983

Oravci o svojej minulosti. Reč a slovesnosť oravského ľudu. 1. vyd. Martin, Osveta 1983. 376 s.
Slová latinského pôvodu v slovenských nárečiach. — In: Jazykovedné štúdie. 18. Z dejín slovenského jazyka. Red. J. Doruľa. Bratislava, Veda 1983, s. 79—93.
O nediferencovaných zvláštnostiach slovnej zásoby slovenských nárečí. — In: Miesto historicko-jazykovedných disciplín vo vyučovaní. Red. K. Habovštiaková, Nitra, Dekanát Pedagogickej fakulty v Nitre 1983, s. 169—184.
Literárna Orava. — In: Studia Academica Slovaca. 12. Prednášky XIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 195—210.

O haluškách a rezancoch. — Výživa a zdravie, *28*, 1983, s. 45.
O názve *pirohy* v slovenčine. — Výživa a zdravie, *28*, 1983, s. 73.
Tretí zväzok Atlasu slovenských nárečí. [Atlas slovenského jazyka. Zv. 3. Tvorenie slov, Bratislava 1978, 1981.] — Slovenská reč, *48*, 1983, s. 117—121 (ref.).
Vyšiel Gemerský nárečový slovník. [J. Orlovský, Gemerský nárečový slovník, Martin 1982.] — Orava, *19* (94), 1983, č. 20, s. 5 (ref.).
Názvy *osla* a *oselník*. — Práca, 25. 7. 1983, s. 4. — Tamže: *Kopy, kôpky* a *petrence* (5. 9., s. 4). — Stromček — symbol Vianoc (19. 12., s. 5).
K otázke základných a radových čísloviek. — Matematika v škole, *13*, 1982/83, s. 705—706.
Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas v Moskve. — Slavica Slovaca, *18*, 1983, s. 309—310 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 11. 10.—22. 10. 1982).
II. slovenská dialektologická konferencia. — Slavica Slovaca, *18*, 1983, s. 87—88 (správa o konferencii konanej v dňoch 30. 9.—3. 10. 1981 v Učebno-rekreačnom zariadení Univerzity P. J. Šafárika na Zemplínskej šírave).
Postavili skanzen ľudovej reči. Zhovárame sa s PhDr. Antonom Habovštiakom, CSc., o knihe Oravci o svojej minulosti. [A. Habovštiak, Oravci o svojej minulosti. (Reč a slovesnosť oravského ľudu.) Martin, Osveta 1983.] — Večerník, 2. 9. 1983, s. 6—7.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v publikáciách: Obščeslavianskij lingvističeskij atlas, Moskva 1979 (člen red. rady).

Zostavil *L. Dvonč*

Ján Sabršúl sedemdesiatpäťročný

Zaslúžilý učiteľ PhDr. Ján S a b r š ú l, CSc., pôsobil pred svojím odchodom do dôchodku na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Dodnes spolupracuje s dialektologickým oddelením JÚĽŠ SAV v Bratislave pri príprave lexikálneho nárečového materiálu k Slovníku slovenských nárečí ako člen Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV.

J. Sabršúl je rodák zo Bziniec pod Javorinou (nar. 14. mája 1909), maturoval na gymnáziu v Novom Meste nad Váhom r. 1928. V r. 1928—1934 študoval slovenský a francúzsky jazyk na Filozofickej fakulte UK v Prahe. J. Sabršúla si už ako študenta všimol prof. B. Hála, ktorý mu umožnil vo svojom fonetickom laboratóriu experimentálne skúmať kvantitu v západoslovenských nárečiach porov. jeho článok *Kvantita podjavorinského nárečia.* In: Linguistica slovaca. 1—2. Red. Ľ. Novák. Bratislava, Slovenská učená spoločnosť 1940, s. 230—236).

Na jazykovedný výskum nezabúdal J. Sabršúl ani počas základnej vojenskej služby (1935—1937; porov. *Nárečové ukážky z podjavorinského nárečia.* In: Zborník Matice slovenskej. 13. Red. Ľ. Novák. Martin, Matica slovenská 1935, s. 128—135). Neskôr, už ako gymnaziálny profesor v Martine, uverejnil ako prvý zo slovenských dialektológov podrobný opis jedného zo západoslovenských nárečí *(Tvaroslovie podjavorinského nárečia.* In: Zborník Matice slovenskej. 18. Red. Ľ. Novák. Martin, Matica slovenská 1940, s. 45—63).

Nepriaznivé pomery počas druhej svetovej vojny a osobná angažovanosť J. Sabršúla v protifašistickom odboji spočiatku ako ilegálneho pracovníka a neskôr ako príslušníka 1. čs. armády na Slovensku, náčelníka štábu oddielu v partizánskej brigáde, veliteľa roty v 1. čs. armádnom zbore v ZSSR gen. L. Svobodu ho načas odtrhla od vedeckej práce. Po oslobodení opäť pôsobil ako stredoškolský profesor na gymnáziu v Martine, začas aj ako jeho riaditeľ (1948—1950). Po dvadsaťročnom stredoškolskom účinkovaní sa stal členom Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogického inštitútu v Martine (1957—1965) a opäť sa vrátil k nárečovému výskumu. Pokračoval v ňom aj na ďalšom pracovisku — na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici (1965—1947 a ako externista ešte v r. 1974—1980). Výsledkom jeho výskumu sú tieto štúdie: *Hláskoslovie podjavorinského nárečia I.* In: Zborník Pedagogického inštitútu v Martine. 2. Red. J. Kosír a J. Kováčik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965, s. 3—21. — *Hláskoslovie podjavorinského nárečia II.* — Zborník Pedagogického inštitútu v Martine. 3. Red. J. Kováčik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 35—57. — *Tvorenie názvov osôb podľa činnosti v podjavorinskom nárečí.* In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Red. J. Matejčík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 85—96. Ďalšie dve štúdie *Tvorenie deminutív a augmentatív v podjavorinskom nárečí* a *K ľudovosti Podjavorinskej prózy* uverejnil v Zborníku Pedagogickej fakulty v r. 1977 (s. 89—111 a 113—139).

J. Sabršúl ako dialektológ a filológ spolupracoval aj pri iných výskumných akciách (porov. *K hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v okrese Čadca.* In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 197—232. — *Ještě k hodnocení předněsu básní.* Český jazyk a literatura, *13,* 1962, s. 56—58). V kandidátskej dizertačnej práci (1970) riešil J. Sabršúl otázku

tvorenia podstatných a prídavných mien v podjavorinskom nárečí a v doktorskej práci (PhDr., 1971) podal ucelený obraz o podjavorinskom nárečí.

Ako vysokoškolský učiteľ je J. Sabršúl spoluautorom učebných textov *Prehľad českej gramatiky* (1969), recenzentom učebníc *Slovenská gramatika a sloh pre 1. ročník pedagogických škôl* a *Slovenská gramatika a sloh pre 2. ročník pedagogických škôl.*

Napriek svojmu oslabenému zdraviu pracoval J. Sabršúl po oslobodení v mnohých významných funkciách ako podpredseda Pamätníka SNP v Martine, tajomník a lektor MO SZPB, predseda Okresného metodického združenia v Martine, referent kultúrnej a osvetovej komisie pri MNV v Martine, predseda ZO ZČSSP Pedagogického inštitútu v Martine atď. Z množstva vysokých vyznamenaní (20) uvedieme aspoň Rad SNP II. triedy, Československý vojnový kríž 1939, Čs. medaila za hrdinstvo 1. stupňa, Čs. medaila za zásluhy 1. stupňa, Odznak československého partizána, Čestný odznak Zväzu protifašistických bojovníkov.

Životné jubileum J. Sabršúla je o to vzácnejšie, že spadá do osláv 40. výročia SNP.

Vysoko si vážime statočnú, cieľavedomú a neúnavnú prácu J. Sabršúla, jedného z nestorov slovenskej dialektológie. Do ďalších rokov tvorivého života pri dobrom zdraví želáme nášmu jubilantovi radosť z vykonanej práce a ten životný optimizmus, ktorým vždy vedel povzbudiť svojich spolupracovníkov, študentov a priateľov.

E. Tvrdoň

Súpis prác Jána Sabršúla za roky 1935–1977

Bibliografia prác J. Sabršúla je usporiadaná chronologicky. Názvy príspevkov, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1935

Nárečové ukážky z podjavorinského nárečia. — In: Sborník Matice slovenskej. Jazykoveda. 13. Red. Ľ. Novák. Martin, Matica slovenská 1935, s. 128—135.

1939

Kvantita podjavorinského nárečia. — In: Linguistica Slovaca. 1—2. Red. Ľ. Novák. Bratislava, Slovenská učená spoločnosť 1939—40, s. 230—236.

1940

Tvaroslovie podjavorinského nárečia. — In: Sborník Matice slovenskej. Jazykoveda. 18. Red. Ľ. Novák. Martin, Matica slovenská 1940, s. 45—63

1962

Ještě k hodnocení přednesu básní. — Český jazyk a literatura, *13*, 1962, s. 56—58 (slovenský príspevok do diskusie o výraznom prednese básní).

1965

Hláskoslovie podjavorinského nárečia. 1. časť. — In: Sborník Pedagogického inštitútu v Martine. 2. Red. J. Kosír — J. Kováčik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965, s. 3—21.

1966

Hláskoslovie podjavorinského nárečia. 2. časť. — In: Sborník Pedagogického inštitútu v Martine. 3. Red. J. Kováčik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 33—57.

1967

Martinské gymnázium v období slov. štátu. — In: Sto rokov slovenského gymnázia v Martine (1869—1969). Red. J. Štefko. Bratislava, Obzor 1967, s. 201—220.

Súčasné obdobie školy. — In: Sto rokov slovenského gymnázia v Martine (1869—1969). Red. J. Štefko. Bratislava, Obzor 1967, s. 263—283 (spoluautor).

1969

Tvorenie názvov osôb podľa činnosti v podjavorinskom nárečí. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Jazyk a literatúra. 13. Red. V. Marčok. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 85—96.

1972

K hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v okrese Čadca. — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 323—347.

1977

Tvorenie deminutív a augmentatív v podjavorinskom nárečí. — In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 89—111.

K ľudovosti lexiky Podjavorinskej prózy. — In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 113—139.

K hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v okrese Čadca. — In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 197—232.

Zostavil *L. Dvonč*

Vedecká konferencia o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy

V dňoch 21.—23. novembra 1983 sa v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach konala vedecká konferencia o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy, ktorú usporiadali Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave (JÚĽŠ SAV) a Ústav pro jazyk český v Prahe (ÚJČ ČSAV). Na konferencii sa okrem pracovníkov týchto dvoch jazykovedných inštitúcií zúčastnili jazykovední pracovníci z filozofických a pedagogických fakúlt z celej ČSSR. Dôležitá bola aj aktívna účasť predstaviteľov príbuzných vedných odborov (filozofie, logiky a psychológie), ktorí spolu s jazykovedcami hľadali možnosti cieľavedomého interdisciplinárneho prístupu k výskumu jazyka a možnosti modernizácie jazykovednej metodológie.

Vedeckým cieľom konferencie bolo prerokovať tieto tematické okruhy: 1. ontologické a gnozeologické otázky jazyka, 2. analýza jazykových jednotiek z hľadiska kategórií marxistickej dialektiky, 3. metodologické problémy jazykovedy a kritika nemarxistických jazykovedných koncepcií.

Rokovanie konferencie otvoril riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV PhDr. Ján K a č a l a, DrSc., potom predniesol svoj príhovor akademik Vladimír C i r b e s, podpredseda SAV. Prvý deň sa na rokovaní zúčastnil aj zástupca oddelenia školstva a vedy ÚV KSS Ing. J. Š e v c, CSc. Referáty, komunikáty a pripravené diskusné príspevky, ktoré odzneli v priebehu prvého dňa rokovania, sa týkali ontológie a gnozeológie jazyka. J. K o ř e n s k ý (ÚJČ ČSAV) v referáte *K problémům lingvistické teorie systému* poukázal na vzťah filozofie a všeobecných teórií systému, analyzoval vlastnosti definícií systému v marxistickej dialektike, vplyv všeobecných teórií systému na lingvistické teórie systému, základné črty systémového lingvistického myslenia, jazykovedné zdroje systémového myslenia a smery rozvoja lingvistických teórií systému. Š. O n d r u š (FF UK Bratislava) sa v referáte *Základné komponenty semiózy jazykového znaku* venoval otázke terminologickej homogénnosti v semiotike v súvislosti so znakovou teóriou v európskej jazykovede.

V diskusii sa hovorilo o vzťahu lingvistiky a semiotiky (Z. H l a v s a, ÚJČ ČSAV), o ontológii prirodzeného jazyka (O. L e š k a, FF UK Praha), o ontologickom a gnozeologickom statuse lingvistických operácií (K. B u z á s s y o v á, JÚĽŠ SAV), o ontologických a gnozeologických otázkach jazyka (P. N o v á k, FF UK Praha), o ontológii a gnozeológii vzťahu medzi frazeológiou a paremiológiou (J. Mlacek, FF UK Bratislava), o jazyku, komunikácii a materialistickom monizme (O. Š o l t y s, ÚJČ ČSAV), o textoch v jazykovom systéme (K. H o r á l e k, ÚJČ ČSAV), o ontológii jazykového systému (J. K a č a l a, JÚĽŠ SAV), o poznávacej funkcii jazyka (J. D o l n í k, Vysoká vojenská škola v Žiline), o odraze a lexikálnom význame (V. B l a n á r, JÚĽŠ SAV) a o filozoficko-sémantických aspektoch analýzy dezideratívnych typov rečových aktov (M. Č e j k a, UJEP Brno).

Na záver prvého rokovacieho dňa sa konala panelová diskusia (viedol ju J. H o r e c k ý, JÚĽŠ SAV) na tému Spoločnosť a jazyk s dôrazom na sociologické aspekty jazyka. Diskusiu uviedli J. S k á c e l (PF Ostrava) — hovoril o problémoch riadenia jazykovej činnosti ako súčasti jazykovej politiky — a F. K o č i š (JÚĽŠ SAV) — hovoril o štruktúrnej stratifikácii jazyka ako základe teórie spisovného jazyka. Ukázalo sa, že panelová diskusia je dobrou formou na rozpracúvanie aktuálnych otázok v teórii spisovného jazyka a jazykovej kultúry.

Na programe druhého rokovacieho dňa konferencie bol druhý tematický okruh problémov — aplikácia filozofických kategórií vo výskume jazyka. Dobrým úvodom do diskusie bol hlavný referát V. Černíka (FF UK Bratislava) *Filozofické kategórie obsah a forma,* v ktorom autor poukázal na predmarxistické chápanie kategórií obsah a forma, na špecifiká materialistickej dialektiky a podmienky ich aplikácie v jazykovede, a referát M. Těšitelovej (ÚJČ ČSAV) *K analýze jazykových jednotek z hlediska zákonů a kategorií dialektiky.*

V diskusii P. Sgall (FFUK Praha) hovoril o základnom protirečení v jazykovede, N. Savický (ÚJČ ČSAV) sa zaoberal dialektickými rozpormi v jazyku a štruktúrnou analýzou. Pojmu vágnosť v jazyku sa venovali dvaja diskutujúci: V. Krupa (LVÚ SAV Bratislava) hovoril o zdrojoch a funkciách vágnosti v jazyku a J. Szomolányi (FF UK Bratislava) o vágnosti ako vlastnosti jazykových výrazov. O vzťahu jednotlivého a všeobecného v jazykovom systéme referoval J. Sabol (FF UPJŠ Prešov), o vzťahu textu a času J. Hoffmannová (ÚJČ ČSAV). Veľa koreferátov sa týkalo uplatňovania filozofických kategórií obsah a forma v konkrétnom jazykovednom výskume: J. Findra (PF Banská Bystrica) sa zaoberal dialektikou vzťahu obsahu a formy ako princípu komponovania textu, I. Masár (JÚĽŠ SAV) hovoril o obsahu a forme termínu, E. Kučerová (JÚĽŠ SAV) o obsahu a forme frazeologických jednotiek a J. Bosák (JÚĽŠ SAV) vymedzil tzv. interfixy z hľadiska kategórií obsah a forma. Obsahom diskusného príspevku J. Ružičku (JÚĽŠ SAV) bola dialektická metóda vo vedeckom diele E. Paulinyho. M. Komárek (FF PU Olomouc) sa zaoberal morfologickými významami a kategóriami. O hĺbkovej vetnej štruktúre v prirodzenom jazyku hovorila H. Běličová (ÚJČ ČSAV), hĺbková a povrchová štruktúra bola aj témou diskusného príspevku S. Ondrejoviča (JÚĽŠ SAV).

Metodologické problémy jazykovedy a kritika nemarxistických jazykovedných koncepcií boli na programe tretieho rokovacieho dňa konferencie. Túto tematiku uviedli referáty J. Horeckého (JÚĽŠ SAV) *Kritika postpozitivistických metodológií v jazykovede* a J. Petra (ÚJČ ČSAV) *Postavení jazykovědy v klasifikaci věd.*

V diskusii sa poukázalo na užitočnosť interdisciplinárnej spolupráce pri výskume niektorých jazykových jednotiek: J. Nekvapil (ÚJČ ČSAV) hovoril o interdisciplinarite jazykovedy, I. Šípoš (ÚEPs SAV Bratislava) o využívaní chronometrickej metódy vo výskume frazeologizmov. Pozornosť sa venovala integrácii v jazyku a v jazykovede (M. Majtán, JÚĽŠ SAV), metódam analýzy textu (E. Bajzíková, FF UK Bratislava), modelovaniu a komponentovej analýze v sémantike (E. Sekaninová, JÚĽŠ SAV), vzťahu empírie a teórie z aspektu nárečového výskumu (I. Ripka, JÚĽŠ SAV), problému existencie jazyka v čase (J. Furdík, FF UPJŠ Prešov), vzťahu synchrónie a diachrónie v jazykovede (Š. Peciar, JÚĽŠ SAV). Ďalej sa hovorilo o porovnávaní ako prostriedku vedeckého poznania (E. Horák, FF UK Bratislava), o princípoch a perspektívach Skaličkovej typológie (J. Popela, FF UK Praha) a o najnovších prácach o teórii interpretácie (J. Kraus, ÚJČ ČSAV).

Konferencia o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy splnila svoj cieľ: osvetlili sa niektoré tematické okruhy problémov, zvažovali sa možnosti interdisciplinárneho výskumu základných otázok jazyka. Konferencia bola zároveň pracovným príspevkom našich jazykovedcov k dvom významným výročiam K. Marxa (100. výročie smrti a 165. výročie narodenia).

Referáty, koreferáty a diskusné príspevky vyjdú v osobitnom zborníku. Z materiálov konferencie budú zostavené aj tematické čísla Jazykovedného časopisu a Kultúry slova.

A. Oravcová

Aký slovník cudzích slov?

Tretí rok a už v druhom vydaní slúži praxi *Slovník cizích slov* (Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1981. 816 s.; 2. upravené vyd. 1983), ktorého autorom je doc. Lumír K l i m e š z Pedagogickej fakulty v Plzni. Slovník (ďalej SCS) má rozsah vyše 20 000 hesiel a určený je predovšetkým študujúcej mládeži.

Sympatické je, že autor sa hneď v úvode „priznáva" k zdrojom svojho diela: SCS vychádza z lexikografických zásad Slovníka spisovného jazyka českého (1960—1974; SSJČ), a to nielen pokiaľ ide o vecný výklad, ale rovnako aj o štylistické hodnotenie. Čiastočne prihliada aj na Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978). Na druhej strane autorov zreteľ na adresáta SCS, bohaté skúsenosti z výskumu slovnej zásoby (najmä slangov), ako aj dlhoročná pedagogická prax mali rozhodujúci vplyv na to, že SCS je výsledkom originálnej kombinácie (aj keď trochu nezvyčajnej) jazykového a náučného slovníka.

Pri výklade významov autor používa viacero postupov. Niekedy je výklad totožný s definovaním jednotky v ČSN (napr. *ampér*), v mnohých prípadoch sa uvádzajú konkrétne reálie a javy (napr. *akademie* — 4." [dř.] dvouletá voj. škola v Hranicích na Moravě pro budoucí důstojníky z povolání [1920—1939]), citujú sa príklady (heslo *evergreen* autor ilustruje Vejvodovou polkou Škoda lásky) atď. Pri heslách vzťahujúcich sa na minulosť autor podáva taký vyčerpávajúci výklad, že používateľ SCS nemusí siahnuť po ďalšej príručke, napr. *argonaut* „(v řec. mytologii) hrdinný plavec na lodi Argo [-gó], plující z přístavu Iólkos (dnešní Volos v Řecku, jižně od Soluně) do Kolchidy (země Kolchů, přibližně dnešní Gruzínská SSR) za zlatým rounem (tj. ovčí vlnou spojenou ještě s kůží)". Pri slovách odvodených z vlastného mena je uvedený aj údaj o vynálezcovi a pod. Napr. *bugatka* slang. „automobil značky Bugatti [-ty]: (tyto stroje byly lehké, dobře ovládatelné, měli rychloběžný motor, nazv. podle fr. průmyslníka, původně umělce E. Bugattiho †1947, automobilku založil r. 1910)".

Detailný a faktografický opis autor uplatňuje aj v heslách politického a ideologického charakteru. V hesle *empiriokriticizmus* uvádza, že tento smer kritizoval V. I. Lenin r. 1908 v práci Materializmus a empiriokriticizmus; v hesle *chozraščot* pripomína, že jeho význam bol zdôraznený aj na XVI. zjazde KSČ r. 1971; v hesle *kritika* sa poukazuje aj na význam kritiky a sebakritiky, pričom sa ešte uvádza aj Marxovo dielo Kritika Gothajského programu atď.

Takýto autorov postup iste môže vyvolať námietky lexikografov a možno o ňom diskutovať. Nazdávame sa však, že tu nejde len o autorovu precíznosť a subjektívnu záľubu v detailoch a faktoch, ale sleduje sa ním predovšetkým didaktický (aj praktický) cieľ. Didakticky je SCS ešte užšie zacielený na jazykovú výchovu. Vzhľadom na špecifickosť súčasnej českej jazykovej situácie sa pri väčšine prevzatých slov ako rovnocenné uvádzajú dve pravopisné podoby, pričom L. Klimeš na prvom mieste uvádza podobu zhodnú s výslovnosťou, napr.

filozofie/filosofie, iluzorní/ilusorní, revize/revise atď. Okrem toho autor priamo upozorňuje na najčastejšie chyby a nedostatky či už v pravopise, vo výslovnosti alebo v používaní jednotlivých tvarov.

Fakt, že autor niektoré heslá spracúva viac encyklopedicky, nevylučuje na druhej strane úspornejší a stručnejší opis najmä slov terminologického charakteru. V úzkej spolupráci so špecialistami z jednotlivých odborov (nie iba ako s recenzentmi) L. Klimeš hľadá rovnováhu medzi populárnym, stručným a zrozumiteľným výkladom a vedeckou presnosťou až lapidárnosťou. Významy zbytočne neatomizuje, ale kde je to možné, podáva ich všeobecný výklad. Pre používateľa SCS (neodborníka) celkom postačí napr. opis *aerácie* ako „nasycování (vody, půdy) vzduchem; umělé větrání, provzdušňování", zbytočné je uvádzať ďalšie tri významy, ako je to v Slovníku cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (1979).

Prednosťou recenzovaného SCS je, že v heslách sa v maximálnej miere uvádzajú aj príslušné spojenia, predstavujúce v súčasnosti výrazný dynamický jav. Kým napr. v spomínanom slovníku M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej sa v hesle *generálny* uvádza jediné spojenie *generálna mapa*, L. Klimeš má v tomto hesle 19 spojení označujúcich popri historických reáliách aj aktuálne javy (*generálny dodávateľ stavby, generálna línia strany, generálny konzul, Generálna prokuratúra* a i.).

V súčasných podmienkach jazykovej komunikácie treba pri tvorbe SCS zásadne riešiť otázku, do akej miery zachytávať aj zastarané a knižné slová (zväčša latinského alebo gréckeho pôvodu). Nazdávame sa, že v tomto výbere by mal byť autor viac kritický a nemal v SCS uvádzať slová označené ako knižné (*abstrúzni, epitomé, fámulus, gamin, habitué, pekuniárni, štamblat* a pod.), ako ani mnohé slová z medicíny, cirkevnej oblasti, zastarané slová z vojenského slangu, ktoré sú z hľadiska adresáta SCS okrajové. Archaické a zastarané slová i väčšina knižných slov patria predovšetkým do slovníkov väčšieho rozsahu, nie do jednozväzkového praktického slovníka pre bežného používateľa. Naopak, v SCS by nemali chýbať také aktuálne slová, ako *astronómia, Basic English, databanka, demodulátor, diglosia, disident, flop* (šport.), *fytomasa, grand prix, helmintológia, homo sapiens, hot dog, interlingva, know-how* (angl.), *mundial, nika* (ekolog.), *noosféra, paddok* (šport.), *paraplegik, probant/proband, sleevnote, teatrológia, tell* (archeol.), *thriller, varroóza* a ďalšie.

Iste si dnes pri tvorbe SCS nemožno klásť za cieľ (najmä ak ide o jedného autora slovníka) podať súhrnný obraz internacionalizácie jazyka. Hoci výber slov bude do istej miery vždy subjektívny, musí byť v korelácii s typom príslušného slovníka a s jeho adresátom. Lexikografické umenie (na rozdiel od remesla) bude potom najmä v tom, do akej miery autor rešpektuje adresáta slovníka. Ak v tomto smere L. Klimeš posunul časovú hranicu smerom do súčasnosti, a to či už vo výbere slov, pri ich výklade, pri poradí významov v heslách a pod., tak na druhej strane použil racionálnejšiu techniku hesiel najmä v porovnaní so spomínaným slovníkom M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej. Do značnej miery zredukoval odvodené slová (v zhode s ich produktivitou a frekvenciou v komunikácii) a hlavnú pozornosť venoval výkladu heslových slov. Iste je to náročnejší spôsob a dal by sa kritizovať (ako to aj urobila L. Kroupová v časopise Naše řeč, *66*, 1983, s. 154—160), ale pre používateľa SCS je tento postup adekvátnejší a praktickejší ako uvádzanie všetkých odvodených slov bez výberu, hoci ich výskyt je veľmi obmedzený, resp. ich význam (najmä

pri adjektívach a slovesách) si používateľ SCS môže ľahko domyslieť na základe významu základných slov.

Pri výbere cudzích (prevzatých) slov treba riešiť otázku proporcie medzi staršou (okrajovou) vrstvou slov, tvoriacou v podstate uzavretý inventár, a čoraz rýchlejšie postupujúcou internacionalizáciou každého jazyka. Bolo by príliš veľkou ambíciou žiadať od SCS akéhokoľvek typu, aby bol akýmsi kompletným súhrnom či informáciou zo všetkých odborov. Skôr treba pre SCS nájsť miesto v sústave ostatných encyklopedických a slovníkových príručiek a špecifikovať jeho rozsah a funkciu vzhľadom na predpokladaného adresáta. Netreba strácať zo zreteľa, že SCS je predovšetkým jazykový slovník.

Niektorí používatelia recenzovaného SCS môžu autorovi vyčítať, že neuvádza pôvod slova. Po skúsenostiach s viacerými slovníkmi dodávame na autorovu obranu, že popri väčšine slov s jasným pôvodom (väčšina latinských, gréckych, no aj anglických slov) o pôvode iných slov ťažko rozhodnúť, pretože údaje jednotlivých slovníkov (odborných) sa dosť často diametrálne rozchádzajú. Na určenie pôvodu cudzieho slova by mali slúžiť predovšetkým etymologické slovníky.

Možno diskutovať aj o tom, či v súčasnej jazykovej situácii naozaj ide o slovníky „cudzích" slov, keď niektoré tieto slová používajú už deti v predškolskom veku. Výstižnejšie by bolo azda hovoriť o prevzatých slovách alebo o internacionalizmoch v slovnej zásobe. Ťažko totiž určiť hranicu, ktoré takéto slovo je už v domácej lexike „všeobecne známe". Aj keď možno stanoviť určité štruktúrne znaky „cudzosti" v každej jazykovej rovine, napokon sa obyčajne zostáva pri subjektívnom „pociťovaní" či „nepociťovaní" cudzosti. Objektivizujúcim faktorom by tu mal byť predovšetkým adresát SCS: v praktickom slovníku, akým je aj recenzovaný SCS, by mal byť výber slov podmienený tým, v akých komunikačných sférach sa bude daný slovník používať. Túto požiadavku sa L. Klimešovi podarilo v rozhodujúcej miere splniť, hoci by SCS bol ešte aktuálnejší, keby sa v štylistickom hodnotení nebol dôsledne pridŕžal východiskového SSJČ a rešpektoval viac súčasný stav. Ale to je už druhá otázka — podľa nás rozhodujúca —, a to potreba kolektívneho štylistického hodnotenia a prehodnocovania jazykových prostriedkov.

J. Bosák

RUŽIČKOVÁ, E.: Slovesá pohybu v slovenčine a v angličtine. Bratislava, Veda 1982. 244 s.

Pohyb ako základná vlastnosť hmoty a predovšetkým jeho vyjadrenie jazykovými prostriedkami, medzi nimi aj skupinou pohybových slovies, vzbudzuje oprávnenú pozornosť u viacerých lingvistov. E. Ružičková sa podujala opísať slovesá pohybu metódou komponentovej analýzy. Vyšla z dobrej znalosti domácich i zahraničných prác zaoberajúcich sa sémantikou slovies pohybu.

Práca je rozdelená na analýzu slovenských slovies pohybu, anglických slovies pohybu a na kontrastívnu analýzu slovenských a anglických slovies pohybu. Za pohybové slovesá sa považujú slovesá konkrétneho pohybu, ktoré vyjadrujú zmenu miesta agensa ako celku. E. Ružičková rozlišuje primárne slovesá pohybu, ktorých všetky substancie pohybujúce sa v priestore sú totožné s popudom

pohybu (s. 38), a sekundárne slovesá pohybu, ktorých agens, popud alebo bližšie neurčená sila spôsobujú pohyb objektu, resp. paciensa v istom prostredí (s. 97).

V úvode autorka hovorí, že jej ide o skúmanie sémantickej štruktúry slovesa, nie o pozíciu slovesa v komplexných sémanticko-syntaktických vzťahoch vnútri vety (s. 11). Týmto sémanticko-syntaktickým vzťahom sa však pri sémantickej analýze slovies pravdepodobne nemožno úplne vyhnúť. Dosvedčuje to aj uvedenie podstatných sémantických komponentov agens, popud, paciens, objekt (s. 29), ktoré síce nemajú pre samotné slovesá pohybu rozčleňovaciu schopnosť, ako to tvrdí aj E. Ružičková (s. 30), ale sú východiskom pri ďalšej analýze každej triedy týchto slovies. Diferenciačne pôsobia ďalšie sémantické komponenty (SK), ktoré sa rozčleňujú na vyššie a nižšie. Vyššie postavené sémantické komponenty charakterizujú jednotlivé triedy primárnych slovies pohybu: typ kroku (Krk), rýchlosť (Rých), smer (Smr), prostriedok (Prok), prekážka (Prek), plocha (Plch) a prostredie (Prost). Ako nižšie SK vymedzuje autorka fyzickú zdatnosť agensa (Fyz), psychickú zdatnosť agensa (Psych), morálnu zdatnosť agensa (Mor), celého agensa (CelAg), množstvo agensov (MnAg), techniku (Tech), rytmus (Ryt), námahu (Nám), kradmosť (Krad), zvuk (Zvuk), sklon plochy (Skl), kompaktnosť prostredia (Kom), frekvenciu (Frk). K primárne nižším sa radia aj sekundárne nižšie SK: typ kroku, rýchlosť, smer, plocha. Pri sekundárnych pohybových slovesách vyššími SK sú: dotyk agensa s objektom, prostriedok, dotyk objektu s prostredím, vzťah agensa s objektom a plocha (s. 97). K nižším SK pribúda prostredie, motor, kvantita objektu, váha objektu, tvar objektu (s. 100). Podstatné SK spolu s vyššími a nižšími SK v rozličných kombináciách vytvárajú komponentové štruktúry analyzovaných slovies.

Autorka rozlišuje relevantné a irelevantné SK. Pri relevantných SK predpokladá kladný pól (+SK) a záporný pól (—SK); irelevantný komponent označuje (± SK), napr. pri slovese *tancovať* (s. 47) je vyšším SK typ kroku (AGENS sa pohybuje TYPOM KROKU). Sémantická štruktúra nižších SK je: +Fyz, —Nám, +Tech, +Ryt, ±Rých (s. 47). Správnosť postupu si overuje E. Ružičková spájateľnosťou nižších komponentov v komponentových štruktúrach. Veta *Chorá balerína sa tacká do rytmu* (s. 64) je sémanticky neprijateľná, keďže sloveso *tackať sa* má SK —Fyz, +Nám, —Ryt, a preto je sémanticky inkompatibilné s lexémou *do rytmu* so SK +Ryt. Tak sa aj týmto „negatívnym" spôsobom dajú potvrdiť SK jednotlivých slovies. Okrem sémantických obmedzení zisťuje autorka aj lexikálne obmedzenia, ktoré nie sú odzrkadlením sémantickej inkompatibility; napr. pri označení rôznych behov je v angličtine možné vyjadrenie *to hurdle, to Marathon*, kým v slovenčine možno tú istú skutočnosť vyjadriť len spojením slovesa *bežať* s priamym predmetom *(bežať cez prekážky)*. Lexikálne a sémantické rozdiely sa analyzujú v poslednej kontrastívnej časti knihy. Sémantické štruktúry jednotlivých skupín slovies sa gramaticky znázorňujú tzv. stromami.

E. Ružičková spravidla presvedčivo určuje vyššie SK jednotlivých slovies a väčšinu nižších SK a ich kombinácií. Niekedy sa však isté čiastkové riešenia zdajú dosť diskutabilné. Preto po tomto stručnom informovaní o obsahu knihy a jej metóde zameriame ďalšiu časť recenzie viac diskusne.

Je otázka, do akej miery by sa mohli využiť poznatky o determinatívnosti a indeterminatívnosti niektorých slovies pohybu v slovenčine (ako aj v ďalších slovanských jazykoch), ktorým autorka nevenovala pozornosť. Máme na mysli dvojice slovies: *ísť — chodiť, letieť — lietať, bežať — behať, liezť — loziť* a nie-

ktoré ďalšie. Kým prvé sloveso každého páru implicitne vyjadruje smer, prípadne pohyb v jednej neprerušovanej línii (tak to formuluje Z. Skoumalová), pri druhom slovese každého páru možno rozlíšiť trojaký význam: 1. opakovaný pohyb, 2. pohyb v rôznych smeroch, 3. schopnosť určitého pohybu (ako to najskôr vyjadril S. Karcevskij). Fakt determinatívnosti a indeterminatívnosti niektorých pohybových slovies by sa potom mal zákonite prejaviť aj v ich komponentovej štruktúre, predovšetkým pri určení SK smer. Hoci slovesá *ísť — chodiť* zaraďuje E. Ružičková do jednej skupiny (s. 38), je si čiastočne vedomá rozdielu pri SK smer (s. 39). Tento rozdiel sa však už stráca pri slovese *letieť* (s. 39), keď tvrdí, že „SK smer je v slovese podobne ako pri slovesách *chodiť* a *plávať* irelevantný". Nazdávame sa, že ide o nenáležitú paralelu, keďže SK smer je irelevantný pri slovese *lietať*, nie pri slovese *letieť*, kde je implicitne prítomný.

V ďalšej časti nebudeme opakovať poznámky, ktoré už boli vyslovené skôr (rec. S. Ondrejoviča, Jazykovedný časopis, 1983, s. 188—190 a E. Sekaninovej, Slavica Slovaca, 1983, s. 296—297), a zameriame sa na skutočnosti, ktorým sa zatiaľ nevenovala recenzentská pozornosť.

Agens ako podstatný SK je činiteľ (človek, zviera), ktorý sa pohybuje, premiestňuje v danom priestore z vlastnej vôle, z vlastného popudu, je to pohybujúca sa substancia totožná s popudom (s. 30). Charakteristika agensa vplýva aj na štruktúru nižších SK. Pri slovese *plávať* (s. 39) sa však nie celkom odôvodnene vymedzuje agens dosť široko (človek, ryby, vodné vtáctvo). Pre všetky tieto agensy sa určujú rovnaké nižšie SK: +Fyz, —Nám, —Tech, ±Rých, ±Smr. Nazdávame sa, že zaradenie agensa *človek* do tejto skupiny nie je prijateľné, keďže voda nie je prirodzeným prostredím človeka v tom zmysle, ako je pre ryby a vodné vtáctvo. Aby mohol človek plávať, musí si osvojiť techniku plávania. Preto aj štruktúra nižších SK v prípade agens = človek by mala byť takáto: +Fyz, —Nám, +Tech, ±Rých, ±Smr. Rovnakú diferenciáciu agensov predpokladáme aj pri anglickom slovese *to swim* (s. 137).

V prostredí *zem*, v ktorom AGENS riadi PROSTRIEDOK, pripisuje autorka SK +Fyz niektorým slovesám, kde je prítomnosť kladného pólu tohto komponentu nie celkom jednoznačná, napr. pri slovesách *sánkovať sa, voziť sa* (s. 42) možno predpokladať agensa so SK —Fyz (napr. deti, pacienti). Ide tu skôr o irelevantnosť tohto SK. Rovnako pri slovesách *vynoriť sa, vystrčiť sa* (s. 53), kde sa AGENS pohybuje SMEROM dopredu, je SK Fyz irelevantý *(Chorý chlapček sa v y n o r i l v dverách izby. Starček sa v y s t r č i l z okna).* To isté platí aj o slovesách *rozísť sa, rozliezť sa* (s. 53) a o slovesách *zísť sa, pritrúsiť sa, vtrúsiť sa* (s. 56), kde SK +Fyz podľa nášho názoru nie je prítomný v sémantike slovesa.

Aj určenie SK MnAg (množstvo agensov) pri niektorých slovesách vzbudzuje pochybnosti. Pri slovese *tiahnuť* (s. 40) sa predpokladá irelevantnosť tohto komponentu. Pri určení tohto SK je podľa našej mienky opäť potrebné rozlíšenie agensov. Ak ide o vtáky (zvieratá), predpokladáme +MnAg *(Divé husi t i a h n u,* nie *„Divá hus tiahne"),* ak ide o ľudí, možno uvažovať o irelevantnosti tohto SK *(Zástup t i a h n e dolu námestím, Sedliaci t i a h l i na polia...* porov. SSJ). Pri slovese *ubziknúť* (s. 40) uvádza autorka SK —MnAg, hoci sám príklad svedčí o prítomnosti +MnAg: *Dvaja vtáci, ktorým sa podarilo u b z i k n ú ť z klietky.* Pri tomto slovese by sme skôr predpokladali irelevantnosť SK MnAg. Rovnako ±MnAg predpokladáme pri slovesách *prikradnúť sa, vkradnúť sa*

(s. 55). Autorka určuje —MnAg, hoci môže byť: *Vojaci sa p r i k r a d l i k budove.*

Hoci sme už naznačili, že v posudzovanej práci sú niektoré problémy pri určovaní SK smer, určenie tohto SK vyvoláva otázky aj pri niektorých ďalších slovesách. Pri slovese *vznášať sa* (s. 40) predpokladá autorka SK +Smer↑ alebo +Smer→. Nazdávame sa, že v druhom prípade nejde o pohyb v jednom smere alebo v jednej línii, ale vo viacerých smeroch (zmena smeru, výšky, krúžcnie a pod.), kde SK smer je irelevantný, napr. vo vetách *Kŕdeľ holubov sa v z n á š a l nad strechami, Jastrab sa v z n á š a l bez pohybu.* Diskutabilné je aj priradenie slovesa *hýbať sa* k ďalším slovesám *napredovať, stúpať* (s. 51), pričom sa pri všetkých slovesách predpokladá vyšší SK +Smer→. Pri slovese *hýbať sa* ide skôr o irelevantnosť komponentu ±Smer. Aj uvádzaný príklad svedčí o tejto vlastnosti: *Na všetkých majeroch sa okolo nás h ý b u chlapi* (ide tu už pravdepodobne aj o prenesený význam).

Pochybnosti vyvoláva aj určovanie SK Ryt (rytmus). Tento komponent má vyjadrovať pravidelnosť pohybu agensa (s. 35); napr. pri slovesách *predierať sa, brodiť sa, boriť sa* (s. 66) sa predpokladá záporný pól SK Ryt. Toto možno prijať pri porovnaní so slovesami *pochodovať, bežať*, kde je +Ryt. Pri niektorých sekundárnych pohybových slovesách je relevantnosť tohto komponentu sporná, napr. pri slovesách *vtlačiť, pichnúť, strčiť, posunúť, vsunúť, vnoriť* (s. 113). Pravidelnosť (príp. nepravidelnosť) pohybu môže nastať pri opakovaní istého pohybu. Pri týchto slovesách však o opakovanosť nejde, preto by tu mal byť SK Ryt irelevantný.

Nie celkom presvedčivé je určenie SK Tvar pri niektorých sekundárnych slovesách pohybu. Sloveso *gúľať* predpokladá objekt okrúhleho tvaru, kým sloveso *krbáľať* podľa autorky objekt hranatého tvaru (s. 112); uvádzané príklady však dokazujú okrúhlosť tvaru objektu aj pri slovese *krbáľať* (sudy, vajíčka).

Pri anglických slovesách pohybu sa ukázal relevantný ten istý počet a druh vyšších a nižších SK. Postup analýzy je podobný ako pri slovenských slovesách pohybu. Na základe vyšších SK sa vyčleňujú jednotlivé triedy slovies, ktoré sa ďalej diferencujú nižšími SK. Rovnako sa analyzujú sémantické a lexikálne obmedzenia. Aj tu však niektoré riešenia vzbudzujú pochybnosti. Autorka neuvádza pri anglických slovesách predpokladané slovenské významy a niekedy ani príklady nie sú dosť primerané, napr. *to tour through a country* (s. 138) nehovorí nič o agensovi a jeho vzťahu k deju.

V skupine slovies s vyšším SK prostriedok (AGENS riadi PROSTRIEDOK) v prostredí *zem* je sporné zaradenie slovies *to tour* — cestovať a *to travel* — cestovať (s. 138), ktoré v textoch obyčajne nevstupujú do vzťahu agens riadi prostriedok (porov. výklady významov týchto slovies v Slovníku The Compact Edition of the Oxford English Dictionary, London 1972). V prostredí *voda* sa nám zdá dosť problematické zaradenie slovies *to glide* a *to slide* — kĺzať (sa) (s 138), ktoré tiež nevyjadrujú spravidla činnosť agensa, ale skôr to, čo sa deje s objektom, príp. s paciensom (porov. The Concise Oxford Dictionary, Oxford 1983, ďalej COD).

V skupine slovies, kde je vyšším SK prekážka (AGENS sa pohybuje cez PREKÁŽKU) sa nám nezdá celkom organické zaradenie slovies *to skirt* — ísť pozdĺž (okolo, popri) a *to wind* — vinúť sa (s. 140) do tejto skupiny. Pri slovese *to skirt* sa agens obyčajne nepohybuje cez (through) prekážku, ale popri (along) prekážke (porov. uvedené slovníky). Pri slovese *to wind* — vinúť sa predpokla-

dáme, že už nejde o vyšší SK prekážka, ale smer, keďže agens sa pohybuje meniacim sa smerom (*to wind* — vinúť sa: v slovenčine pravdepodobne nejestvuje lexéma na označenie pohybu agensa, ktorý by sa pohyboval takým spôsobom; je len — *chodník sa vinie, cesta sa vinie*).

Pri slovesách označujúcich typ kroku (AGENS sa pohybuje TYPOM KROKU) sa nám zdá sporné vymedzenie SK Fyz a Nám; napr. pri slovesách *to hobble* — krívať, *to limp* — krívať, *to waddle* — knísať sa, *to patter* — cupkať, *to trip* — ísť ľahko (s. 141) sa predpokladajú SK —Fyz, +Nám, hoci obyčajne ide o spôsob pohybu, ktorý je často pre agensa bežný a jedine možný (*to hobble, to limp, to waddle*), alebo o pohyb, ktorý si nevyžaduje neprimeranú námahu (*to patter, to trip*). Pri slovesách označujúcich pochod (s. 142) *to march* — pochodovať, *to parade* — pochodovať na prehliadke, *to troop* — ide pravdepodobne o spojenie *to troop the colour* („vynášať bojovú zástavu vojenskej jednotky") je správne určený SK +Ryt, ale SK Rých je podľa nášho názoru irelevantný. Irelevantnosť tohto SK uvádza autorka pri slovenských slovesách *mašírovať, pochodovať* (porov. s. 47).

Aj analýza sémantických štruktúr sekundárnych slovies pohybu v angličtine nie je niekedy celkom presná; napr. ak je vyšší SK prostriedok, určenie nižšieho SK +Mot je pri niektorých slovesách diskutabilné. Nazdávame sa, že pre slovesá (s. 175) *to glide* — kĺzať sa, *to launch* — spustiť na vodu (o lodi), *to raft* — viezť sa na plti je prítomnosť SK Mot irelevantná. Pri slovese *to soar* — vznášať sa (*A glider s o a r s above our heads*, s. 175) ide podľa našej mienky o SK —Mot (porov. COD).

Posledná časť práce je venovaná kontrastívnej analýze primárnych a sekundárnych slovies pohybu v slovenčine a v angličtine. Konštatujú sa tu niektoré typologické rozdiely, predovšetkým prechod niektorých substantív konverziou k slovesám v angličtine (*Marathon — to Marathon*). Porovnávaním sa vyvodzujú aj ďalšie lexikálne a sémantické rozdiely jednotlivých slovesných tried.

Nazdávame sa, že E. Ružičková primerane pristúpila k analyzovanej skupine slovies. Pripomienky, ktoré sme tu vyjadrili, sa týkajú zväčša niektorých čiastkových riešení, nie práce ako celku. Vymedzenie vyšších a nižších SK pri väčšine slovies možno hodnotiť pozitívne.

J. Šikra

HORÁK, G.: Nárečie Poník. In: Poniky sedemstoročné. Zostavil J. Zemko. Martin, Osveta 1982, s. 281—305.

Základným prameňom pre poznanie našich nárečí sú monografické opisy väčších alebo menších nárečových celkov. Pretože s vypracovaním, ale najmä s vydaním takejto monografie sú značné ťažkosti, pokladáme za veľmi vhodné, keď do rozličných príležitostných publikácií venovaných významným výročiam istých oblastí alebo lokalít sa zaradí aj charakteristika tamojších nárečí. Nedávno už takáto širšia monografia, a to o stredoslovenskej obci Poniky, do ktorej napísal stručnú charakteristiku tamojšieho nárečia G. H o r á k, aj vyšla. Predpokladáme, že príspevky tohto druhu sa budú objavovať častejšie, preto si uvedenú charakteristiku bližšie povšimneme.

Charakter nárečových opisov uvedeného druhu (t. j. publikovaných v širších monografiách) ovplyvňujú najmä dva momenty, ktoré správne zdôraznil aj G. Horák v recenzovanej práci: je to ich stručnosť (pre vymedzený, dosť skromný rozsah) a popularizačné zameranie. V dôsledku toho takéto opisy sa spravidla zredukujú na uvedenie najvýraznejších zvláštností príslušného nárečia, čo je pre širšiu čitateľskú obec síce postačujúce, ale z hľadiska hlbšieho poznania našich nárečí je tento postup pomerne skromným prínosom. Radi konštatujeme, že autorovi recenzovaného príspevku sa celkom podarilo urobiť zadosť spomínaným požiadavkám, hoci v jednotlivostiach mohol autor uplatniť aj iný postup. Dotkneme sa toho diskusne aj v našich poznámkach.

Základným predpokladom úspešného opisu nárečia je získanie spoľahlivého materiálu. Autor recenzovaného príspevku takýto materiál získal výskumom z plynulého rozprávania starších používateľov nárečia. (Škoda, že nepoužil nahrávaciu techniku, lebo priame zapisovanie súvislého rozprávania je nespoľahlivé.) Súhlasíme aj s tým, že autor usmerňoval rozprávačov na to, čo robili, prežili, skúsili a čo robia teraz (s. 281). Výsledkom sú pútavé texty, ktoré si vďačne prečíta každý, komu sa táto publikácia dostane do rúk, a tak získa celkový obraz nielen o reči rozprávačov, ale aj o ich živote, práci a pod. Zaiste toto sledoval autor, keď texty z opisovaného nárečia netradične umiestnil na začiatok svojho príspevku. Svoje opodstatnenie má však aj opačný postup, keď najprv čitateľa prístupnou formou oboznámime s charakteristickými črtami príslušného nárečia a až potom mu takto informovanému ponúkneme súvislé čítanie v tomto nárečí. Ináč kladne hodnotíme pomerne značný rozsah súvislých nárečových ukážok (skoro polovica celého textu); nebola by však zaškodila väčšia tematická pestrosť (najmä s ohľadom na slovník), napr. aj z oblastí drevorubačstva a baníctva, ktoré boli pre túto oblasť typické.

Za textovou časťou nasledujú naozaj iba „v charakterizačnej skratke" (s. 281) poznámky k hláskosloviu, tvarosloviu, skladbe a k slovníku opisovaného nárečia. Pre výber javu, o ktorom sa autor zmieňuje, bola rozhodujúca jeho neprítomnosť v spisovnom jazyku. Pretože ide o stredoslovenské nárečie, autor sa naozaj mohol obmedziť iba na niekoľko poznámok. V hláskosloví (s. 292—295) postupuje podľa jednotlivých hlások uvádzaním slov, ktoré majú iné hláskové znenie ako v spisovnom jazyku. Z tohto hľadiska sú neprimerane rozsiahle poznámky o znelostnej asimilácii spoluhlások, ktorá sa tu realizuje tak ako v spisovnom jazyku. V tvarosloví (s. 295—298) sú poznámky k daktorým pádom (pričom viaceré takéto formy sa uvádzajú aj v hláskosloví) a k slovesným formám. Niektoré poznámky sa týkajú tvorenia slov (o podobách typu *mrauka* „mravec", *dioučatin, setkať, párkať* a pod.). V „záberoch zo skladby" (s. 298—299) je niekoľko bystrých postrehov týkajúcich sa syntaktických svojskostí hovoreného nárečového prehovoru. K tejto „gramatickej" charakteristike opisovaného nárečia sa žiada pripomenúť, že pri jednotlivých jeho (nespisovných) znakoch sa mohlo konštatovať, či ide o javy rozšírené na širšom stredoslovenskom území, alebo či sú to javy typické pre užšie zvolenské nárečia, resp. iba pre nárečie Poník. Tým by sa bol získal o niečo plastickejší pohľad na opisované nárečie.

Na konci recenzovaného príspevku o nárečí Poník je pripojený slovník (s. 299—305) s dodatkom niekoľkých prísloví, porekadiel a pranostík (s. 305). Do slovníka sú zahrnuté „slová a frazeologické jednotky, ktoré si v porovnaní so spisovnými ekvivalentmi zaslúžia pozornosť z vonkajšej (zvukovej) alebo vnútornej

stránky" (s. 299). Ide pritom o slová vyskytujúce sa v textoch uverejnených v tomto príspevku; lexikograficky sú spracované spravidla tak, že heslo sa dokladá vhodným kontextom, resp. (nie však vždy) aj spisovným ekvivalentom; porov. napr.: *bočníke* (tie): *medzi dverí koňe otrhli bočníke a vbehli do staji* (s. 299). Nazdávame sa, že takéto jednotlivé (nespisovné) slová stačilo v texte označiť číselným indexom a pod čiarou s tým istým indexom podať ich spisovný ekvivalent, resp. opis. Samozrejme, „hláskoslovné" prípady typu *atresa* = *adresa* (s. 299), *saňitka* = *sanitka* (s. 303), *venťilátor* (ten) = *ventilátor* (s. 304) nie je nevyhnutné — okrem poznámok v hláskosloví — slovníkovo komentovať. Z našich poznámok nám teda vychodí, že v takomto stručnom opise nárečia by mohol slovník obsahovať napr. slová typické pre opisované nárečia a získané, povedzme, pomocou zvláštneho lexikálneho dotazníka; okrem toho by sa tu mohla uviesť napr. odborná lexika z daktorých vecných okruhov, v našom prípade z baníctva a drevorubačstva. Istý lexikálny materiál sa uvádza aj v etnografickej časti tejto monografie (Hmotná a duchovná kultúra, s. 241—280), ale, žiaľ, iba v pospisovnenej podobe.

Na záver zdôrazňujeme, že celkove sa G. Horákovi podarilo na malom priestore podať plastický obraz nárečia Poník, a to formou, ktorá neodradí ani jazykovedne nepripraveného čitateľa. V našich poznámkach sme sa pokúsili poukázať na to, že niektoré jednotlivosti možno spracovať aj inak, aby si aj dialektológia prišla na svoje. Naše uznanie patrí aj zostavovateľovi monografie J. Zemkovi, že zaradil do nej jazykovedný príspevok G. Horáka. Veľmi by sme si želali, aby aj v budúcnosti monografie tohto druhu prinášali hoci len takéto stručné charakteristiky náreční jednotlivých lokalít. Zostavovateľom takýchto monografií sú dialektológovia vždy k dispozícii.

F. Buffa

O pôvode a význame zemepisných názvov Slovenska

Knižku *Zeměpisná jména Československa* od význačných odborníkov z jazykovedného odboru onomastiky a najmä toponomastiky I. Lutterera z Prahy, M. Majtána z Bratislavy a R. Šrámka z Brna vydalo pražské vydavateľstvo Mladá frona v edícii Malé encyklopedie r. 1982 (376 s.). Po veľmi úspešnej knižke z celosvetovej problematiky Původ zeměpisných jmen od I. Lutterera, L. Kropáčka a V. Huňáčka v tej istej edícii (1976, 304 strán) je to nový záslužný čin autorov a vydavateľstva.

V podstatnej, veľmi rozsiahlej časti sa v recenzovanej knižke spracúva v abecednom poradí 1187 vybraných miestnych názvov (miest i dedín) z oblasti správnych, hospodárskych a kultúrnych centier, ale aj z význačných riek a potokov, ako aj vrchov, kotlín a priesmykov a osobitnejších chotárnych názvov. V cenných úvodných štúdiách sa stručne, ale dôkladne vysvetľujú i zákonitosti vzniku a konkrétnych významov zemepisných názvov, aby používatelia tejto

malej encyklopédie získali dobrý odborný úvod i prehľad z tejto významnej vednej disciplíny.

Z takmer 1200 zemepisných názvov z celého územia ČSSR spracoval I. Lutterer 42 % (názvov z Čiech), R. Šrámek 26 % (názvov z Moravy a Sliezska) a M. Majtán 31 % (názvov zo Slovenska, teda vyše 370 názvov). Percentuálne zastúpenie názvov zo Slovenska je primerané a autor slovenských hesiel M. Majtán má zásluhu na tom, že sa slovenské zemepisné mená dostali v takomto takmer reprezentatívnom rozsahu do čs. súvislosti a k slovenským záujemcom vlastne po prvý raz.

Slovenská toponomastika až dosiaľ nemá súhrnnú príručku, z ktorej by bol mohol autor čerpať. O jednotlivostiach sa síce na Slovensku písalo už dávnejšie (Križko, Jacovský, Šujanský, Škultéty), český vedec V. Šmilauer už r. 1932 vydal súborné dielo Vodopis starého Slovenska, ktoré ostalo ako základné v celej slovanskej hydronymii a ktorým sa súčasne dostal veľmi blízko k slovenským zemepisným názvom a najmä k miestopisu (oikonymii) s nádejou na jeho spracovanie, lenže iné povinnosti a záujmy ho odviedli od tejto problematiky.

Po V. Šmilauerovi urobil veľa v slovenskej historickej toponomastike J. Stanislav, osobitne v diele Slovenský juh v stredoveku (1948) a tak isto B. Varsik, najmä monumentálnym dielom Osídlenie Košickej kotliny (1964—1977). Ich dielo neraz muselo odrážať i politicky motivované záujmy maďarskej vedy, hoci práce J. Melicha, I. Kniezsu a najnovšie L. Kissa (maď. Etymologický slovník zemepisných mien 1978) v nejednom smere posunuli dopredu výskum slovenskej toponomastiky.

O vedecké spracovanie problematiky toponomastiky na Slovensku sa zaslúžil najmä R. Krajčovič, ktorý v spolupráci s historikom V. Sedlákom sa sústavne pripravuje na súborné dielo o slovenských miestnych názvoch, ich vzniku, systéme, zmenách a pôvodnom význame. A hoci vyšlo už viac článkov z výskumu slovenskej toponymie (Mazúr, Majtán, Uhlár a i.), predsa len M. Majtán musel v slovenskej časti publikácie pracovať neraz takmer v panenskej oblasti, lebo i jeho kniha Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov (1972) mala iné zacielenie.

Z hydronymie Slovenska publikácia poskytuje informácie o pôvode, význame (i dĺžke v km) názvov všetkých väčších slovenských riek, teda nielen o názvoch *Dunaj, Váh, Nitra, Hron,* ale aj *Poprad, Hornád, Topľa, Ondava, Laborec* a ďalších. Vo výkladoch je autor triezvy a stručný. Po roku prvého výskytu názvu rieky a zápisu uvádza i staršie názory, v ktorých sa prevažne uznával predslovanský pôvod týchto názvov, ale spomína aj novšie etymológie (zväčša Š. Ondruša). Napríklad pri názve *Váh* uvádza, že názov sa tradične pokladá za germánsky zo základu *wāg* „vlniaca sa voda", ale že existuje i pokus o výklad zo slovenského základu *vag-* s významom „svetlý, jasný", teda „priezračná" voda, príp. voda „tečúca na juh". S obdobným významom sa viaže názov rieky *Uh.* Autor spája výklad názvu rieky *Topľa* s významom „teplá voda", lebo základ *topl/tepl-* je slovanský (v hont. nárečí je výraz *toplej).* Veľmi vhodne poukazuje na častosť názvov potokov *Teplá, Teplica,* ale aj na miestne názvy *Teplá, Teplice, Teplica, Teplička.* Názov rieky *Torysa* sa uvádza do súvislosti so staroind. príd. menom *tārāh* a gréc. *toros* (hrmotiaci, rýchly), teda s významom „hučiaca, revúca rieka", ako sa to zvýrazňuje aj v názvoch *Revúca, Rimava, Orava.*

Rovnako stručne sa vykladajú názvy väčšiny slovenských pásiem vrchov a ich

končiarov. Viaceré *Beskydy* sa pokladajú za názov tráckeho, príp. ilýrskeho pôvodu (s významom „vrch, vrchy, sedlo").

Proti názvu *Málinô brdo* uplatňuje M. Majtán štandardizovaný názov *Malinné*. (Tu len pripomíname závery R. Šrámka pri výklade miest. názvu *Karviná* zo základu *karv-*, z praslov. *korv-*, ktorý „patrí k veľmi starobylým javom ... uchováva vzácny hláskový relikt.")

Názov *Kýčera* vykladá (zhodne so Š. Ondrušom) zo slovanského základu s významom „vyvýšenina, vrch", pripomína však, že sa hojne rozšíril až za valaskej kolonizácie podobne ako *Črchľa*, ale aj cudzí názov *Grúň* (výchslov. *Hrun, Hrunok)*, ktorému sa venuje zvýšená pozornosť najmä vzhľadom na rozšírenie na záp. Morave (Valašsko) so slovenským významom „vrch, úbočie, vyvýšenina". Autor (R. Šrámek) však hneď podnetne spája s názvom *grúň* (z rumun. *gruiū*, to z lat. *grunium* „svin ký rypák") paralelné pomenovania vyvýšenín zo starého slovanského základu *rъtъ* („rypák"), porov. juhoslov. *Rt*, *Rtovac*, čes. *Nárt* a slovenské názvy vrchov *Nárť*, *Nárťa*. S ním sú však blízke miestne názvy *Revište, Malé* a *Veľké Orvište, Blatné Reviština* z koreňa *rъv-; Revište* znamená „vyryté, vyhĺbené miesto" alebo skôr „miesto obohnané priekopou", teda opevnené. (Toto sa uvádza v osobitnom hesle *Revište*.)

V hesle *Poľana* (vrch nad Detvou) sa uvádza, že tento názov má pôvod v apelatíve *poľana* „hôrna lúka", v tomto prípade lúka na temeni. Názor, že ide o kráter dávno vyhasnutej sopky, sa všeobecne neuznáva; je to azda len prepadnutie po praskline v lávových vyvrelinách; obdobne *Vihorlat*. Autor vhodne v tomto hesle uvádza aj miestne názvy *Poľana Malá* a *Veľká, Krajná Polianka, Blatná Polianka, Nechválova Polianka, Nižná Polianka, Tovarnianska Polianka, Vyšná Polianka*, teda k heslu vrchu (i také sú veľmi časté) účelne pripája výklad 8 názvov dedín založených na vyvýšených lúkach, príp. pri nich (porov. dediny *Dlhá Lúka, Muránska Dlhá Lúka, Ostrá Lúka, Lúčky;* vrch *Lučenec*, z pôv. *lúka — lúčenný vrch*, ale i mesto *Lučenec*).

Z českých hesiel tejto malej encyklopédie ako inštruktívny pripomíname názov vrchov *Krkonoše*, v ktorom autor I. Lutterer po etymológii zo slovanského základu (**krk-/*krak-* a *noš* čiže „vrchy nesúce na úbočiach kleč, porast kosodreviny") uvádza, že v najnovšom bádaní sa názov pokladá za substrátový, azda už predslovanský s významom „kamenisté úbočie, kamenné pole" (porov. *Gorgana* vo vých. Karpatoch a viaceré názvy z nárečového slova vrcholu „gorgan"). Autor spomína, že existujú aj iné výklady, menej pravdepodobné. „Jméno považujeme nadále za nejasné" — takýto vecný, triezvy názor treba v etymológii pokladať za veľmi korektný, hoci by sa domáci pracovníci neraz chceli aj vzpierať zjavným i menej zjavným súvislostiam; čím starší názov najmä vrchov a riek, tým väčšie trasovisko v názoroch na pôvod názvu a tým menej pevnej pôdy pod nohami. Obdobné postupy sa uplatňujú aj vo výkladoch slovenských hesiel, pochopiteľne aj miestnych názvov.

V miestnych názvoch je slovenský autor hesiel veľmi vecný a stručný, viac miesta venuje zhodným názvom, prípadne názvom obdobnej motivácie, porov. napr. heslo *Hlohovec* (z mena *hlôh*, príd. mena *hlohový* + prípona *-ec*) a v ňom miestne názvy toho istého typu: *Brestovec, Bukovec, Dubovec, Jelšovec, Klenovec, Lipovec, Trnovec, Tisovec, Jalovec, Rakytov*, ale aj *Hlôža* (z *hlôh*). V hesle mesta *Brezno* sa hospodárne uvádzajú aj názvy osád *Breza*, dvoje *Brezany, Breznica, Breznička, Brezolupy, Brezov, Brezovka* aj *Brezová pod Bradlom* (tu i osobitné heslo).

Pri hesle *Štítnik* („po prvé zmíňován"! r. 1243 *Chetnek*), pomenovanom podľa služobníckej povinnosti výroby štítov, uvádzajú sa aj niektoré iné osady s názvami podľa obyvateľov so služobníckymi povinnosťami voči hradu, zväčša však v množ. čísle: *Horné* a *Dolné Štitáre, Tesáre, Zlatníky, Továrníky, Dvorníky* (z Ponitria).

Pripúšťa sa možnosť viacerých výkladov; napr. názov *Zvolen* z osobného mena *Zvolen* (čiže *Zvolenov hrad*) alebo priamo od slovesa *zvoliť* (teda „vyvolený hrad"). Obdobne sa názov *Prešov* vykladá z osobného mena *Preš* a z toho je v maďarčine priklonením k „eperjes" čiže „jahodový" názov *Erperjes*, kým doteraz prevládal opačný názor o maďarskom pôvodnom názve. I názov mesta *Senec* sa vykladá zo slovanského slova *seno* (porov. *Senné, Senica*, teda asi *Senný dvor*), ale možný je výklad aj z maď. *szem, szemes* čiže ostražitý, teda *Strážny vrch*, ako je jeho nemecký názov *Wartenberg*. Dokonca aj pri názve *Modra* sa pripúšťa výklad nielen podľa slovanskej farby *modrý*, ale aj podľa (azda) maďarského názvu vtáka *modor* (potom *madár*).

Zo starých osobných slovanských mien sa vhodne uvádza hojnosť miestnych názvov odvodených od mena *Budimír* (tak obec pri Prešove), *Budmerice*, zo skrátenej formy zasa *Budikovany, Budatín, Budiš, Budča, Budkovce*, ako z podoby *Budislav* sú *Buclovany (Budislavova ves)*. Tu by sa azda bolo treba aj na úkor miesta rozšíriť, aby sa pochopili rozličné formy osobného mena. Z osobného mena *Radvan* (to z *Radovan*) je názov býv. mestečka *Radvaň* (už časť Banskej Bystrice), ale je aj *Čilížska Radvaň, Radvaň nad Laborcom, Vyšná Radvaň*, ale aj *Radvanovce* a od mien zo základu *Rad-* aj *Radobica, Radoma, Radimov, Radošovce, Račice* (z pôv. *Radčice*, od *Radko*).

Tým, že sa (najmä v slovenských heslách) hojne uvádzajú zhodné a obdobné miestne názvy, zväčšuje sa výskyt slovenských názvov na dobrú tisícku, čím sa len zvýrazňuje hodnota tejto príručky pre slovenských používateľov, najmä vlastivedných pracovníkov.

Nie vždy možno nájsť vhodný výklad miestneho názvu, preto autor v hesle *Poltár* priznáva, že názov nemožno zatiaľ spoľahlivo vyložiť. V hesle *Heľpany* tak isto uvádza, že tento názov dosiaľ nik primerane nevyložil. Názov *Detva* (dedina je zo 17. stor.) je zo všeobecného mena *detva* (vo význame „deti"), ale zasa motivácia, prečo sa použilo takéto pomenovanie, súčasníkovi už uniká.

Pochopiteľne, na Slovensku sú názvy maď. pôvodu, napr. *Krtíš (Veľký* i *Malý)* má pôvod v maď. kmeňovom mene *Kűrt*, príp. v slove *kűrtös* „trubač". V hesle *Veľký Krtíš* sa spomína i sedem staromaďarských kmeňov a názvy dedín podľa nich, napr. *Terany, Kosihy, Kosihovce, Ďarmotky, Kýr* (teraz *Milanovce)*. Názov *Solivar* vznikol v tejto slovenskej podobe iba r. 1927 poslovenčením z maď. *Sóvár (Soľný hard)*. Viaceré dediny a mestá nesú v názvoch doklady intenzívnej stredovekej nemeckej kolonizácie: *Kežmarok, Ružomberok; Pezinok* z podoby *Pösing* (tá vznikla adaptáciou osobného mena *Boza*, príp. *Baza* a *Bozín)*; obdobne *Bratislava*, r. 907 *Brezalauspurk* „Braslavov hrad" mala nem. podobu *Pressburg*, upravenú Slovákmi na *Prešporok*, ale po Šafárikovej rekonštrukcii sa r. 1918 uzákonil názov *Bratislava*.

Vrátime sa k významným trom úvodným kapitolám tejto malej encyklopédie čs. zemepisných názvov (s názornými mapkami význačných typov názvov), ktoré vo vyzretej forme podávajú vyzreté výsledky čs. toponomastiky a súčasne aj návod, ako hľadieť na zemepisné názvy, ich pôvod, význam a slovotvornú stránku. Pre inštruktívnosť treba veľmi ceniť aj zaradenie kapitoly Přehled

hlavních typů zeměpisných jmen v češtině a slovenštině, v tom aj chotárnych názvov. Mladí adepti toponomastiky a vlastivední pracovníci nájdu v nej spoľahlivú odbornú oporu. Je nepochybné, že vydanie tejto príručky zásluhou erudovaných autorov znamená podstatné rozšírenie vedeckých názorov podľa súčasného stavu výskumu v onomastike. Sme presvedčení, že získa veľké uznanie aj mimo Československej socialistickej republiky.

V. Uhlár

Za Imrichom Kotvanom

Poznali sme ho ako človeka plného pracovnej aktivity, vyrovnanej, optimistickej povahy, priateľského a ochotného každému pomôcť a poradiť. Do vedomia slovenskej kultúrnej verejnosti sa zapísal ako literárny historik a objavovateľ starých tlačí a rukopisov. Poobjavoval a najprv v 12 čiastkových katalógoch, potom súhrnne v knihe *Inkunábuly na Slovensku* (1978) opísal 1236 inkunábulí, vydaných po vynájdení kníhtlače do roku 1500, ktoré sa nachádzajú v rozličných knižniciach na Slovensku. K literárnej histórii sa dostal ako poslucháč prof. Hanuša, ktorý ho poveril skúmať bernolákovské práce v Matici slovenskej. Bernolákovcom venoval viacej štúdií, a to monografiu o J. Fándlym, písal o literárnom diele J. I. Bajzu, vydal školskú príručku o J. Hollom, súbor štúdií s názvom *Bernolákovci* (1948) a *Bibliografiu bernolákovcov* (1957), ktorá je cennou publikáciou aj pre jazykovedcov. Podáva aj súpis jazykovedných prác A. Bernoláka a jazykovednej literatúry, týkajúcej sa Bernoláka a bernolákovcov. Osobitne sa zaoberal jazykom J. Fándlyho (Linguistica Slovaca 1—2) a jazykom J. I. Bajzu (Linguistica Slovaca 3). Písal o jazykovej kultúre inteligencie (1946) a o slovenskom jazykovom purizme (1940).

Po celý život si zachoval lásku k svojmu rodnému kraju a k rodnému jazyku. Pochádzal z Trnovca pri Skalici (nar. 9. 2. 1910), gymnázium vyštudoval v Skalici, Filozofickú fakultu absolvoval v Bratislave a Stuttgarte, učil na gymnáziu v Trnave, pôsobil v školskej správe a od r 1950 pracoval v oddelení starých tlačí a rukopisov v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Zomrel 21. marca 1984 a je pochovaný vo svojom rodisku.

Na PhDr. Imricha K o t v a n a, CSc., zachováme vďačnú spomienku a pietnú úctu.

K. Palkovič

Číslovky jedenadvadsať, päťadvadsať a šesťadvadsať. — V 1. zväzku Slovníka slovenského jazyka (1959, s. 641) sa v osobitnom hesle zaznamenáva číslovka *jedenadvadsať* s výkladom: 1. čísl. zákl. *dvadsaťjeden,* 2. spodst. neskl. druh hry v karty, „oko, očko". V 3. zväzku (1963, s. 47) je číslovka *päťadvadsať*, ktorá sa hodnotí ako hovorová. Uvádza sa tu zároveň exemplifikácia *vyťali mu päťadvadsať palicou.* Pri číslovke *päťadvadsať* sa vo výklade uvádza číslovka *dvadsaťpäť*, pri spomínanej exemplifikácii sa výklad významu nepodáva. Ide tu, ako je známe, o vyjadrenie istého spôsobu trestania previnilcov, ktorý bol u nás zaužívaný za feudalizmu. V 4. zväzku toho istého slovníka (1964, s. 401) sa zaznamenáva číslovka *šesťadvadsať,* pri ktorej však niet nijakého hodnotiaceho výrazu, čo znamená, že sa táto číslovka chápe ako bežná, bez štylistického príznaku. Podľa nášho názoru spracovanie týchto čísloviek nie je úplne správne, ak berieme do úvahy stav, aký je v dnešnej spisovnej slovenčine pri používaní zložených čísloviek typu *dvadsaťpäť* a zložených čísloviek typu *päťadvadsať* ako ich variantu.

V slovenskej jazykovede sa v ostatných rokoch venovala značná pozornosť otázke zložených čísloviek obidvoch typov. Podľa Morfológie slovenského jazyka (Bratislava 1966, s. 326) číslovky druhého typu majú menšiu frekvenciu, podľa druhého názoru obidve podoby sú rovnocenné (P. Ondrus, Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine, Bratislava 1969, s. 31). Novší podrobnejší výskum ukazuje, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa už formy typu *jedenadvadsať* používajú zriedka, bežné sú podoby typu *dvadsaťjeden* (porov. M. Ivanová-Šalingová, Z problematiky čísloviek a číselných výrazov, Slovenská reč, *35*, 1970, s. 299—231 a J. Štolc, Niekoľko poznámok o číslovkových tvaroch, Slovenská reč, *35*, 1970, s. 367).

Číslovku *jedenadvadsať* nemožno dnes hodnotiť rovnako ako číslovku *dvadsaťjeden.* Formu *jedenadvadsať* treba v lexikografických alebo v gramatických dielach označiť výslovne ako zriedkavú. Jedine spodstatnený nesklonný výraz *jedenadvadsať*, ktorý vznikol zo základnej číslovky *jedenadvadsať*, sa v tejto podobe dosiaľ zachováva v našom jazyku. Je to dnes vlastne osobitné slovo, ktoré treba v slovníkoch spracúvať samostatne. Podobu *päťadvadsať* možno v súčasnej spisovnej slovenčine hodnotiť skôr ako zriedkavú hovorovú. Čo sa týka podoby *päťadvadsať* v spojení *vyťali mu päťadvadsať palicou*, ktoré sa spomína v SSJ, možno povedať, že tu ide o petrefakt. Forma *päťadvadsať* sa tu drží iba preto, že celé toto vyjadrenie sa zachováva z dávnejších čias, keď sa vykonávali takéto tresty. Podoba *päťadvadsať* sa dnes používa aj v iných podobných vyjadreniach, ktoré už vlastne majú frazeologický charakter, napr. *zaslúžil by si päťadvadsať*, t. j. zaslúžil by si poriadny trest. Podoba *päťadvadsať* sa teda stáva súčasťou frazeologických jednotiek. Zatiaľ sa táto číslovka ako súčasť frazeologických jednotiek nespomína (porov. P. Ďurčo, Frazeologické jednotky s numerickým komponentom, Slovenská reč, *46,* 1981, s. 325—332 alebo Malý frazeologický slovník od E. Smieškovej, Bratislava 1974). Čo sa týka číslovky *šesťadvadsať*,

nemožno ju hodnotiť ako štylisticky bezpríznakovú, ako sa táto forma hodnotí v citovanom slovníku. Treba ju hodnotiť ako staršiu formu, ktorá sa dnes bežne nepoužíva, lebo bežná alebo základná je dnes podoba *dvadsaťšesť*. V tejto súvislosti vzniká aj otázka, či sa v lexikografických dielach má vôbec spomínať forma *šesťadvadsať* a iné podobné formy. V Slovníku slovenského jazyka sa napr. už nespomína zložená číslovka *sedemadvadsať* alebo napr. *osemadvadsať*, ktoré majú v súčasnom úze spisovnej slovenčiny také isté postavenie ako spomínané číslovky. O formách typu *jedenadvadsať* je podľa nášho názoru potrebné podávať poučenie v podrobnejších gramatických dielach, v iných gramatických príručkách to už dnes nie je nevyhnutné. V lexikografických dielach tieto podoby nie je potrebné uvádzať ako osobitné heslá. Stačí uviesť zmienku pri podobách typu *dvadsaťjeden* (pokiaľ sa uvádzajú v slovníkoch), že staršie sú podoby typu *jedenadvadsať*. V osobitnom hesle treba zachytiť spodstatnený výraz *jedenadvadsať* a číslovku *päťadvadsať*, o ktorej sme konštatovali, že sa používa vo frazeologickom spojení *vyťali mu päťadvadsať* a používa sa aj ako súčasť (numerický komponent) analogicky utvorených frazeologických jednotiek, napr. *zaslúžil by päťadvadsať*.

Oblasťou, v ktorej sa ešte využívajú staršie podoby typu *jedenadvadsať*, je derivácia. Napr. od formy *jedenadvadsať* ako slovotvorného základu je utvorené substantívum *jedenadvadsiatka* alebo radová číslovka *jedenadvadsiaty*. Tvoreniu týchto derivátov a ich konkurencii s výrazmi, ktoré nadväzujú na číslovky typu *dvadsaťjeden* (napr. *dvadsaťjednotka, dvadsaťpäťka, dvadsiaty prvý*), bude treba venovať osobitnú pozornosť.

L. Dvonč

Slová typu olympiáda a napoleoniáda. — V hromadných oznamovacích prostriedkoch sme sa stretli s novými slovami *magnezitiáda* a *veteraniáda*, napr.: *...zo slávnostného nástupu XI. magnezitiády... Magnezitiáda je masovou akciou... — Magnezitiáda nie je jednorazovým vystúpením... — Členovia štábu XI. magnezitiády...* (Východoslovenské noviny, 28. 6. 1983, s. 6). — *Veteraniáda atlétov vo Svite. — Atletický oddiel TJ Chemosvit Svit usporiadal prvý ročník veteraniády Východoslovenského kraja* (Východoslovenské noviny, 4. 7. 1983, s. 5). — *Plavecká veteraniáda* (Práca, 3. 2. 1984, s. 8). V Práci (25. 1. 1984, s. 6) sme zachytili nové slovo (pravda, v nenáležitej podobe) *pythagoriáda: Vyše 80 „múdrych hlavičiek" z 5. a 6. ročníkov základných škôl súťažilo v Pionierskej pythagoriáde* (správne: *pytagoriáde*). V časopise Život sme zaregistrovali nové slová *bosorkiáda* a *karikaturiáda* (28. 7. 1983, s. 64; 26. 1. 1984, s. 2). V televízii sme sledovali poému *Sibiriáda*. Zamestnanci podniku Rempo usporadúvajú tzv. *rempiádu*, v Bratislave bola hudobná súťaž nazvaná *gitariáda*.

V spisovnej slovenčine existuje viac pomenovaní deja utvorených od pomenovaní osôb i vecí príponou *-iáda*, napr.: *olympiáda, univerziáda, spartakiáda, napoleoniáda, faustiáda, donkichotiáda, jeremiáda, harlekyniáda, buffoneriáda, autogramiáda*. V Slovníku slovenského jazyka III (1963, s. 348) a v Slovníku cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (1979, s. 902) sa od názvu osoby *Potemkin* uvádza derivát *potemkiniáda*, J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (1976, s. 112) uvádza aj podobu *potemkiáda*. Niektoré z uvede-

ných výrazov majú pejoratívny význam, napr. *potemkiniáda, donkichotiáda, bosorkiáda.*

Od pomenovaní osôb sa príponou *-iáda* tvoria názvy deja bez redukcie slovotvorného základu, napr. *Napoleon — napoleoniáda, Faust — faustiáda, Don Quijot (donkichot) — donkichotiáda.* Aj od vlastného mena *Potemkin* treba tvoriť príponou *-iáda* názov deja bez redukcie slovotvorného základu: *Potemkin — potemkiniáda.* V slove *pytagoriáda* koncové *-as* pred príponou *-iáda* odpadá (koncové *-as* v slovách gréckeho pôvodu sa odsúva aj pri skloňovaní). V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa vlastné meno *Pytagoras* zapisuje s *t* (*Pytagorova* veta), aj nové slovo *pytagoriáda* treba písať s *t* (nie s *th*). Známe slovo *univerziáda* je utvorené od základu *univerz-.*

Príponou *-iáda* sú teda utvorené nové názvy deja aj od všeobecných podstatných mien, ako *magnezit, veterán, bosorka, karikatúra,* aj od vlastných mien *Pytagoras, Sibír, Rempo* atď. Názvom *magnezitiáda* sa označujú športové preteky pracovníkov magnezitových závodov (vyrábajúcich magnezit). Názov *veteraniáda* označuje športové preteky veteránov, starších športovcov. Názvom *pytagoriáda* sa označuje súťaž žiakov v matematike. Vlastným menom *Sibiriáda* (názov poémy) sa vyjadruje dej, život na Sibíri. Slovom *bosorkiáda* sa označuje dej spojený s čarodejníctvom, názvom *karikaturiáda* spracovanie zosmiešňujúcich kresieb, obrazov, vecí a pod.

Pred príponou *-iáda* sa dlhá samohláska slovotvorného základu skracuje: veterán — *veteraniáda,* Sibír — *Sibiriáda,* karikatúra — *karikaturiáda.* Nové názvy *magnezitiáda, veteraniáda, pytagoriáda, Sibiriáda, bosorkiáda, karikaturiáda* sú súčasťou slovnej zásoby spisovnej slovenčiny.

J. Jacko

Madame — madam. — Slovník slovenského jazyka (II, 1960, s. 75) zaznamenáva slovo *madame* s výslovnosťou *madam,* teda bez koncového *-e.* Slovo *madame* je fracúzskeho pôvodu. Vo francúzštine sa koncové *-e* po spoluhláske nevyslovuje. V spisovnej slovenčine sa podľa toho pri slove *madame* zachováva pôvodná výslovnosť ako vo francúzštine. Slovník slovenského jazyka však zároveň uvádza, že zriedka sa toto slovo píše aj ako *madam* bez koncového *-e,* teda podľa výslovnosti. Slovník cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (1979, s. 535) má iba podobu *madame* s výslovnosťou *madam* a tak isto je to aj v Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa (1979, s. 233).

Pozorovanie bežnej praxe ukazuje, že podoba *madame* sa dnes v písaných prejavoch používa čoraz menej a naopak, čoraz viac sa začína uplatňovať podoba *madam* ako poslovenčená (zdomácnená), napr. *Nie, m a d a m.* (Expres, 13, 1981, č. 46, s. 22) — *Komu radí m a d a m Soleil.* (Nové slovo, 23, 1981, č. 6, s. 12) — *M a d a m, tečie vám chladič.* (Roháč, 1981, č. 40, s. 4) — *M a d a m, mám dojem, že ste prekročili šesťdesiatku.* (Roháč, 1983, č. 21, s. 4)

Tento vývin v používaní podoby *madame* sa dá celkom dobre pochopiť na pozadí celkového vývinu pri používaní slov cudzieho pôvodu v spisovnej slovenčine. V našom jazyku slová cudzieho pôvodu sa postupne prispôsobujú ostatným slovám zo slovnej zásoby z hláskoslovného, pravopisného aj morfologického hľadiska. Najmarkantnejšie sa toto prispôsobovanie, adaptácia, prejavuje v pravopise. Veľmi dobre to dnes vidieť napr. na zmene pravopisnej po-

doby počet ných slov, ktoré sme iba v ostatnom čase prevzali z angličtiny, napr. *team — tím, manchester — menčester, tweed — tvíd, musical — muzikál.* Pravopisná úprava sa však týka aj slov, ktoré sme prevzali alebo preberáme z iných jazykov. Sem patrí aj pomenovanie *madame.*

Pôvodná podoba *madame* sa používa v lexikálnom citáte *madame Curie.* Celé toto pomenovanie sa u nás používa v tej istej podobe ako vo francúzštine. Prejavuje sa to aj v tom, že sa tu používa v nezmenenej podobe mužské priezvisko *Curie* aj ako označenie ženy, hoci v spisovnej slovenčine bežne používame v takomto prípade prechýlené ženské formy na *-ová.*

Na záver môžeme konštatovať, že v spisovnej slovenčine sa dnes popri podobe *madame* bežne používa aj podoba *madam* podľa výslovnosti. Pôvodná pravopisná podoba *madame* sa záväzne používa v lexikálnych citátoch, napr. *madame Curie.*

L. Dvonč

O p r a v a. Prosíme čitateľov, aby si v Slovenskej reči, *49,* 1984, č. 3, s. 146 opravili v štvrtom riadku zdola tvar „kurfizstov" na *kurfistov* a spojenie „po slovensky" na správne spojenie *po slovansky.*

Ďakujeme za porozumenie.

Redakcia

Index 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 49, 1984, číslo 4. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka S. Číčelová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984.
Kčs 8,—.